

ISSN 2708-0889

**ACTA DE HISTORIA &
POLITICA:
SAECULUM XXI**

**2023'
Volume VI**

ЧНУ імені Петра Могили
2023

УДК 327+94+930+902/904
DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06

Засновник видання:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики факультету політичних наук)

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації
(Реєстраційне свідоцтво: КВ 23922-13762Р)

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (група «Б») з міжнародних відносин (Наказ МОН України № 320 від 7 квітня 2022 року).

Головний редактор: Людмила Вовчук, к. іст. н., доцент (ЧНУ ім. П. Могили)

Відповідальний секретар: Ірина Габро, к. політ. н., доцент (ЧНУ ім. П. Могили)

Редакційна колегія:

Міжнародні відносини: Белінська Світлана, д. е. н., доцент (Миколаїв); Брусиловська Ольга, д. політ. н., професор (Одеса); Коста Бруно, PhD (політ. науки), професор (Португалія); Цинк Кароліна, PhD (історія) (Польща); Худолій Анатолій, д. політ. н., професор (Острог); Куц Галина, д. політ. н., професор (Харків); Норд Ганна, д. економ. н., професор (Миколаїв); Ортіна Ганна, д. н. з держ. упр., професор (Мелітополь); Сіновець Поліна, к. політ. н., доцент (Одеса); Вілласміл Еспіноза Хорхе Ієсус, PhD (політичні науки), професор (Венесуела).
Історія та археологія: Бороденко Олена, д. іст. н., професор (Полтава); Єнаке Джордж, PhD (історія), професор (Румунія); Гайдай Ольга, к. іст. н., доцент (Миколаїв); Лазурко Лідія, д. іст. н., професор (Дрогобич); Нефьодов Дмитро, д. іст. н., доцент (Миколаїв); Сокирська Владилена, д. іст. н., професор (Суми); Стобецький Рафал, доктор історії, професор (Польща).

Адреса редакції:

54003, м. Миколаїв, 1 Воєнна, 1, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики
E-mail: luda_vovchuk@ukr.net

Офіційна web-сторінка в Інтернеті:

<https://ahpsxxi.org>

Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2023. Volume VI. 133 с.

Статті подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність фактів, імен і за граматичні та стилістичні помилки.

ISSN 2708-0889

© Автори статей, 2023
© ЧНУ імені Петра Могили,
2023

З М І С Т

Ірина Габро, Олександр Шевчук

Позиція та дії КНР щодо російсько-української війни 7

Максим Скрипник

Питання ПРО в політиці США: вплив на європейську безпеку 15

Олег Кондратенко, Віктор Литовченко

Рівень суспільної підтримки путінського режиму на тлі війни
Російської Федерації проти України 26

Алла Атаманенко, Олександр Цветков

Зміни та виклики в системі міжнародної взаємодії в Арктиці через
російсько-українську війну 40

Галина Калінічева

Використання інформаційно-психологічної зброї в умовах
російсько-української війни 53

Оксана Запорожець

Інтернет-тролінг як інструмент інформаційної війни 66

Сергій Корновенко, Юлія Пасічна

Сучасний світ «ідеального шторму» та «мережі фортець»:
рефлексії інтелектуалів 75

Віталій Джуман, Наталія Шинкарук

Африканський вектор зовнішньої політики ЄС на фоні зростання
геополітичної конкуренції 86

Аліна Іовчева

Імплементация цінностей ЄС у країнах перехідної демократії:
досвід України та Республіки Молдова 96

Людмила Вовчук, Діана Коваленко

Особливості реалізації публічної дипломатії державами середньої
сили 108

Ірина Тихоненко, Єлизавета Кириченко

Феміністична дипломатія як інструмент реалізації зовнішньої політики держави та багатостороннього міжнародного співробітництва у XXI ст.

118

Вікторія Хвіст, Валерія Мариніч

Еволюція сучасної моделі дипломатії

126

C O N T E N T

Iryna Habro, Oleksandr Shevchuk

The Position and Actions of the People's Republic of China Regarding
the Russian-Ukrainian War 7

Maksym Skrypnyk

Missile Defence Issue in the U.S. Policy: the Impact on the European
Security 15

Oleh Kondratenko, Victor Lytovchenko

The Level of Public Support for the Putin Regime Against the
Background of the Russian Federation's War Against Ukraine 26

Alla Atamanenko, Oleksandr Tsvietkov

Changes and Challenges in the System of International Interaction in
the Arctic Because of the Russian-Ukrainian War 40

Halyna Kalinicheva

Use of Informational and Psychological Weapons in the Conditions of
the Russian-Ukrainian War 53

Oksana Zaporozhets

Internet Trolling As Information Warfare Tool 66

Serhii Kornovenko, Yulia Pasichna

The Contemporary World of the «Perfect Storm» and «Network of
Fortresses»: Intellectuals' Reflections 75

Vitalii Dzhuman, Nataliia Shynkaruk

The African Vector of the EU's Foreign Policy Against the Background
of Growing Geopolitical Competition 86

Alina Iovcheva

Implementation of EU Values in Transitional Democracies: Experience
of Ukraine and the Republic of Moldova 96

Liudmyla Vovchuk, Diana Kovalenko

Features of Public Diplomacy Implementation by Middle Power States 108

Iryna Tykhonenko, Yelyzaveta Kyrychenko

Feminist Diplomacy as a Tool for the Implementation of the State's
Foreign Policy and Multilateral International Cooperation in the
XXI Century

118

Victoria Khvist, Valery Marynich

Evolution of the Modern Model of Diplomacy

126

УДК (UDC) 327 (510+477) «2022/2023»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06.007

THE POSITION AND ACTIONS OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA REGARDING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Iryna Habro,

e-mail: irngabro@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8215-7615>

*Petro Mohyla Black Sea National University,
Ukraine, 54003, Mykolaiv, 68 Desantnykiv, 10*

Oleksandr Shevchuk,

e-mail: shevchukovo7@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0335-6873>

*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
Ukraine, 03041, Kyiv, Heroes of Defense Ave, 15*

Abstract

The article reveals the position and actions of the People's Republic of China (PRC) regarding the Russian-Ukrainian war after February 24, 2022. The main leitmotifs of the PRC leadership's statements on the international arena also look dualistic. On the one hand, the leader of the People's Republic of China, Xi Jinping, attests to the need to stop the war as soon as possible; together with French President F. Macron calls to respect the territorial integrity of Ukraine and resolve the conflict through negotiations. But on the other hand, Beijing votes in favor of Russia in the UN, and Chinese state media supports Moscow's position.

Currently, the Russian-Ukrainian war, which is a global geopolitical conflict, is viewed by China as a "window of opportunity". Beijing longs to create its own economic macro-region in East Asia, while competing for global leadership with the United States, whose focus is currently more concentrated on the security of Europe as a whole in the context of Russian aggression against Ukraine.

Russia's aggression against Ukraine caused the general spectrum of the "Taiwan problem" to play with new "colors". The next aggravation of relations between the US and the PRC regarding the "Taiwan issue" took place in the spring of 2022. However, an open armed confrontation between the US and the PRC regarding the resolution of the "Taiwan issue" currently seems unlikely, and sharp political statements by the leaders of both the PRC and the US is an illustration to both the citizens of their countries and to their allies that they have the situation under control and are ready to use any means necessary to achieve their long-term national interests.

Suffering losses nowadays as a result of Russia's war against Ukraine, China is quite logically advocating an end to this armed confrontation, at the same time, this crisis has opened up certain strategic opportunities for the PRC that Beijing can take advantage of in the long term.

Keywords: Russian-Ukrainian war, PRC, USA, "Taiwan problem", settlement

ПОЗИЦІЯ ТА ДІЇ КНР ЩОДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ірина Габро,

e-mail: irngabro@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8215-7615>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, Миколаїв, 68 Десантників, 10

Олександр Шевчук,

e-mail: shevchukovo7@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0335-6873>

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Україна, 03041, Київ, Героїв оборони, 15

Анотація

У статті розкриваються позиція та дії КНР щодо російсько-української війни після 24 лютого 2022 року. Дуалістичними виглядають і основні лейтмотиви заяв керівництва КНР на міжнародній арені. З одного боку, лідер КНР Сі Цзіньпін засвідчує необхідність якнайшвидшого припинення війни; разом із президентом Франції Ф. Макроном закликає поважати територіальну цілісність України та вирішити конфлікт шляхом переговорів. Але з іншого боку, Пекін голосує за Росію в ООН, а китайські державні ЗМІ підтримують позицію Москви.

На разі російсько-українську війну, яка є глобальним геополітичним конфліктом, Китай розглядає як «вікно можливостей». Пекін прагне створити власний економічний макрорегіон у Східній Азії, конкуруючи за світове лідерство зі Сполученими Штатами, чия увага зараз більше зосереджена на безпеці Європи в контексті російської агресії проти України.

Агресія Росії проти України призвела до того, що загальний спектр «тайванської проблеми» заграв новими «фарбами». Чергове загострення відносин між США та КНР щодо «тайванського питання» відбулося навесні 2022 року. Проте відкрите збройне протистояння між США та КНР щодо вирішення «тайванського питання» наразі виглядає малоімовірним. Різкі політичні заяви лідерів як КНР, так і США є ілюстрацією як для громадян їхніх країн, так і для їхніх союзників, що вони тримають ситуацію під контролем і готові використовувати будь-які засоби для досягнення своїх довгострокових національних інтереси.

Зазнаючи нині втрат внаслідок війни Росії проти України, Китай цілком логічно виступає за припинення цього збройного протистояння, водночас ця криза відкрила перед КНР певні стратегічні можливості, якими Пекін може скористатися в довгостроковій перспективі.

Ключові слова: російсько-українська війна, КНР, США, «тайванська проблема», врегулювання

Problem statement. Since the beginning of Russia's full-scale aggression against Ukraine, China has repeatedly declared its neutral position. But the further this neutrality goes, the more it is perceived as Moscow's support. This is especially noticeable in the theses of the peace plan, which the PRC offers as a way to end the war unleashed by Russia. Beijing declares its neutrality and even suggests that it can act as a mediator in peace talks. At the same time, at every step, it deepens relations with Moscow and throws it an economic «lifeline», increasing trade. The long-announced telephone conversation between Xi Jinping and the President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyi which would have reinforced claims of Chinese neutrality, has not yet taken place. The position, and most

importantly, the actions of the People's Republic of China, is an important aspect in the Russian-Ukrainian war. This is what makes our research relevant.

Analysis of previous research and publications. The position and actions of the Chinese government after the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine is the subject of analysis by a lot of scientists and journalists. However, in our case, the works of foreign researchers deserve special attention. In particular, it is worth highlighting the works of such authors as J. Whalen (Whalen, 2022), S. Holland, T. Hunnicutt, D. Brunnstrom (Holland, Hunnicutt & Brunnstrom, 2022) where the authors, through the prism of the US influence on China, examine the policy of Beijing regarding cooperation with Russia and providing it with weapons.

The purpose of the study is to analyze the position and actions of the PRC regarding the Russian-Ukrainian war after February 24, 2022.

Research methods and techniques. The study of the position and actions of the People's Republic of China in relation to the Russian-Ukrainian war was carried out using the methods of analysis, synthesis and generalization, analytical, institutional, structural-functional and comparative analyses. To achieve the goal, the authors used a complex of general scientific (analysis and synthesis, collection, processing and analysis of materials on this topic, generalization method) and special methods (problematic-chronological, content analysis) research. Thus, the problem-chronological method made it possible to trace the actions and statements of the Chinese government regarding the Russian-Ukrainian war after February 24, 2022.

Theoretical background. With the beginning of the full-scale Russian-Ukrainian war, official Beijing has clearly defined its position in five points, which were presented by the member of the State Council and the Minister of Foreign Affairs of the People's Republic of China Wang Yi during a telephone conversation with the British Minister of Foreign Affairs Elizabeth Truss, the High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy Josep Borrell, and the diplomatic adviser to the President of France Emmanuel Bonne:

1. China steadfastly supports respects and guarantees the sovereignty and territorial integrity of all countries, and strictly adheres to the goals and principles of the UN Charter. This position is consistent and clear, and it applies to Ukraine as well.

2. China stands for a unified, comprehensive, cooperative and sustainable concept of security. We believe that the security of one country cannot be guaranteed at the cost of violating the security of other countries, and regional security cannot be guaranteed either by the strengthening or by the expansion of military groupings. It is necessary to respect the interest of each state in ensuring its own security. In the context of five waves of NATO eastward expansion, Russia's legitimate security demands should be taken seriously and properly.

3. The Chinese side is closely following the development of the Ukrainian issue, and the current situation is not what it would like to see. Firstly, in order to prevent the situation on the territory of Ukraine from worsening or getting out of control, all parties must maintain restraint. And in order to prevent the emergence of a large-scale humanitarian crisis, it is necessary to properly guarantee the safety of the lives and property of the civilian population.

4. China supports and encourages all diplomatic efforts that will contribute to the peaceful resolution of the Ukrainian crisis, as well as the earliest possible organization of direct negotiations between Russia and Ukraine. The development of the Ukrainian issue has a complex historical background. Ukraine was supposed to become a bridge between the East and the West, and not the forefront of the confrontation between the great powers. China also supports an equal dialogue between the EU and Russia on European security issues, as a result of which a balanced, effective and stable European security mechanism will be formed.

5. The Chinese side believes that the UN Security Council should play a constructive role in solving the Ukrainian issue, focusing on the stability of regional peace and the

general security of all countries. Actions by the Security Council should reduce tension, not increase it, and should promote a diplomatic solution, and not further escalation. In this regard, China has never approved of the decisions of the Security Council, adopted on the basis of the seventh chapter of the UN Charter, which gives the right to use weapons or to impose sanctions (Wáng Yì..., 2022).

With the beginning of Russian aggression against Ukraine, the diplomatic rhetoric of the PRC can be defined as “neutral” to a certain extent. On the one hand, the PRC supported Russia in increasing the volume of energy imports (in the first 100 days of the war, China became the main importer of Russian oil and gas outside the European Union – 12.6 billion euros), not supporting the anti-Russian sanctions policy of the countries of the collective West (Finansuvannia Yevropoiu viiny Putina..., 2022).

On the other hand, according to the notification of the US Secretary of Commerce G. Raimondo, in March 2022, official Beijing halved the supply of technological goods to Russia compared to February figures. According to G. Raimondo, this indicates China’s caution towards anti-Russian sanctions. Thus, the US Department of Commerce reported, citing data on China’s trade that shipments of laptops from China to the Russian Federation fell by 40% in March compared to February, and exports of smartphones fell by two-thirds. In addition, G. Raimondo emphasized that the volume of exports of Chinese telecommunications equipment fell by 98% (Whalen, 2022).

The main leitmotifs of the statements of the PRC leadership on the international arena also look dualistic. On the one hand, the Chinese leader, Xi Jinping, testifies to the need to stop the war as soon as possible; and on the other hand, together with French President F. Macron, he calls to respect the territorial integrity of Ukraine and resolve the conflict through negotiations. But on the other hand, Beijing votes in favor of Russia in the UN, and Chinese state media support Moscow’s position (Holland, Hunnicutt & Brunnstrom, 2022).

Behind these seemingly rather inconsistent steps, a clear foreign policy strategy of the PRC regarding the purposeful promotion of its long-term interests on the international arena against the background of geostrategic competition can be traced, if not a struggle with the USA.

Currently, the Russian-Ukrainian war, which is a global geopolitical conflict, is viewed by China as a “window of opportunity”. Beijing longs to create its own economic macro-region in East Asia, while competing for global leadership with the United States, whose focus is currently more concentrated on the security of Europe as a whole in the context of Russian aggression against Ukraine.

At the current stage, the format of relations between Beijing and Washington is characterized by rather tough competition in East Asia, while China considers the Russian Federation to be its strategic rear. Based on this, the PRC is concentrating on three priority areas: 1) Taiwan; 2) the South China Sea, through which a third of the global commodity traffic passes; 3) the East China Sea, where the Diaoyu (Senkaku) islands disputed with Japan are located.

In this scale of priorities, the “Taiwan issue” comes first, which, apart from everything else, also has a moral and political dimension for Beijing since, for the PRC, positioning itself as a country with global geopolitical influence is a kind of compensation for more than a century of history, when China was the object of foreign aggression, unequal agreements and the creation of colonial enclaves on its territory.

The period of turbulence in the global system of international relations caused by Russian aggression against Ukraine can potentially stir up “canned” territorial conflicts in such a conflict-prone region as the APR. In addition, the situation is complicated by the fact that the Russian Federation, which is a member of the UN Security Council, simultaneously violates all possible principles of international law regarding the relationships between sovereign states and the principles of territorial integrity.

The “Taiwan issue” has a more complex structure than the aggressive imperial policy of the Russian Federation towards Ukraine, but it is quite possible that China will use the situation that has developed in order to solve the issue of Taiwan.

The issue of Taiwan, namely the unresolved issue of the reunification of the two separated parts of China, is considered by official Beijing as the “greatest” and “extremely painful” obstacle capable of destabilizing the process of achieving this goal. From the point of view of the military and political leadership of the PRC, Taiwanese separatism is a significant threat to “China’s internal and external security and the psychological normal state of the nation” (Moskalev, 2005: 27). According to one of the Chinese military analysts “Taiwan has long been a thorn for us” (Rumyancev, 2005: 8).

And with corresponding frequency, official Beijing demonstrates its readiness to “pull out this thorn” by conducting large-scale military exercises off the coast of Taiwan with an imitation of amphibious landings. The reasons for this before the current situation on the international arena were usually: the elections of the head (president) of the Taiwanese administration, statements by the leaders of Taiwan regarding the need to hold a referendum on the island on the issue of sovereign status, visits to the Republic of China in Taiwan by representatives of the US political or state establishment, etc.

Russia’s aggression against Ukraine led to the fact that the general spectrum of the “Taiwan issue” began to play with new “colors”.

Another aggravation of relations between the USA and the PRC regarding the “Taiwan issue” occurred in the spring of 2022 and was associated with the visit of a delegation of two out of the six US congressmen headed by the chairman of the Senate Foreign Affairs Committee Robert Menendez (from the Democratic Party) and Senator Lindsey Graham (from the Republican Party) in April 2022 to the island.

An official representative of the Chinese Embassy in the USA made a speech on the visit of American congressmen to Taiwan, saying that China strongly opposes this visit and demands that the US side immediately stop all official contacts with Taiwan in any form. The entry of 30 Chinese Air Force fighters into Taiwan’s airspace was also the evidence of the severity of the problem. According to the Taiwanese Ministry of National Defense, this is the largest invasion since January 2022 (Ministry of National Defense, 2022).

The next such incident occurred on June 21, 2022, when 29 aircraft of the Chinese Air Force entered Taiwan’s air defense recognition zone without warning. The Taiwan Air Force was put into the air on the alert (China made third-largest).

It should be noted that such a significant demonstration of the power of the PRC in the Taiwan Strait occurs periodically. Such measures pursue several purposes: firstly, it is a signal to the Taiwanese administration to refrain from declaring the island’s independence; secondly, the message to the USA that the “Taiwan issue” is an internal political affair of the PRC.

In an effort to maintain a balance between the Russian energy sources and the threat of secondary sanctions of the collective West, Xi Jinping refrained from condemning Russia’s ultra-tough actions in Ukraine and did not recognize its full-scale invasion. He called for «solving the problem through negotiations». From his part, the Russian president, trying to draw parallels regarding his own aggression against Ukraine and the “Taiwan issues” and to maintain the principle of strategic partnership in relations with the PRC, offered China support in the Taiwan issue and stated that Russia opposes any interference in the affairs of the PRC (In call with Putin..., 2022).

The visit of the Speaker of the United States House of Representatives Nancy Pelosi to Taiwan on August 2-3, 2022 was a response to the open demonstration of China’s power in relations between the two sides of the Taiwan Strait. The visit was in fact a demonstration of US power in the region and a testament to Washington’s commitment to its allied obligations. This was confirmed by the words of the US President J. Biden in an interview with CBS that the US Armed Forces would defend Taiwan in the event of a possible invasion from China (Biden tells 60 Minutes U.S. troops). It should be noted that in early September 2022, the US State Department approved the potential sale of military equipment to Taiwan worth \$1.1 billion, including 60 anti-ship missiles and 100 air-to-air missiles (Zengerle & Martina, 2022).

At the same time, the Taiwan administration is trying to use the current situation,

which is characterized by a rather severe polarization between the PRC's partner Russia and the Western world, in order to establish the status of the island as an effective subject of international relations. Thus, being in the global trend of supporting Ukraine. Thus, certifying their solidarity with the position of the leading Western countries and positioning themselves as part of the civilized world.

Since the beginning of the Russian aggression against Ukraine, the Taiwan administration has joined in blocking the access of some Russian banks to the international payment system SWIFT, and also sent humanitarian aid to Ukraine. The Prime Minister of the Republic of China in Taiwan, Su Tseng-chang, emphasized that Taiwan "keeps pace with its democratic partners" around the world regarding its decision on sanctions. According to him, the government will "cooperate" with what Western countries have decided on the issue of disconnecting from SWIFT. This decision by the Taiwan administration is to some extent symbolic, since Taiwan's trade with Russia is minimal. The Taiwan Financial Supervisory Commission said on Monday that any transfers to Russia are made through the SWIFT system, but through intermediary banks. Taiwan is a major semiconductor manufacturer, and Taipei claims that chipmakers will comply with export control regulations to Russia. Aid to Ukraine in the form of 27 tons of medicines was noted as a separate line in the speeches of the representatives of the island (Taiwan to follow SWIFT..., 2022).

Based on this, it can be argued that the period of Russia's destructive transformation of the system of international relations is already having devastating consequences for the principles of systemic relations in Europe. Given the consolidation of the position of Western countries regarding the aggression of the Russian Federation against Ukraine, this will quite logically have a global projection.

The next step regarding Ukraine was the decision of Taiwan at the end of May 2022 to allocate \$6 million for the recovery of Ukrainian cities from the consequences of the Russian invasion. This was stated by the Minister of Foreign Affairs of Taiwan Joseph Wu in a telephone conversation with the mayor of Kharkiv I. Terekhov (Russia-Ukraine news, May 31, 2022).

It should be noted that such financial support from Taiwan to Ukraine is of a systematic nature. Thus, back in mid-April, the Minister of Foreign Affairs of Taiwan, Joseph Wu, declared the aid for Kyiv in the amount of \$8 million. He informed about the allocation of funds during a conversation with the mayor of Kyiv V. Klitschko. According to the statement, \$3 million will be sent directly to the Kyiv administration and additional \$5 million will be divided between six local hospitals. According to Joseph Wu, Taiwan and Ukraine are partners that share democratic ideology and are at the forefront of the fight against the spread of totalitarianism (Russia-Ukraine news, April 22, 2022).

Therefore, an open armed confrontation between the USA and the PRC regarding the solution of the "Taiwan issue" currently seems unlikely, and the sharp political statements of the leaders of both the PRC and the USA are an illustration both for the citizens of their countries and for the allies that they are keeping the situation under control and are ready to take all necessary means to achieve their long-term national interests.

The perimeter of the foreign policy actions of the PRC has both certain limitations and certain stimulators. Firstly, China's economic power is currently weaker than that of the USA and its allies. At the present stage, a fairly significant part of the American foreign policy potential is reoriented towards the confrontation with Russia in Europe, in particular in Ukraine, which diverts attention from the mechanism of China's containment in the Asian region. And this, in turn, can be used by Beijing to expand its sphere of influence in the APR. Secondly, the global systemic crisis is likely to create a favorable foreign policy and foreign economic environment for China.

Today's conflict, taking into account the role of the USA in supporting Ukraine, creates the basis for China's dynamic implementation of its "soft power" policy (creating a culturally and economically attractive image of China thanks to the integration of the

countries of the region into a single economic complex with the dominant role of the PRC). An example of this can be the signing of the agreement on the free trade zone (Regional Comprehensive Economic Partnership) on November 15, 2020, opening its capacious market to the countries of the world, thus making the development of their economies dependent on relations with the PRC. Beijing has also stepped up its activities within the RIC (Russia, India, and China) and BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) integration associations. Beijing is also systematically working to implement the idea of the EU's strategic autonomy from the USA.

Thirdly, the “narrowing” of sales markets in the context of the global crisis will stimulate the policy of the PRC government aimed at the development of the domestic market. Considering the current “Russian experience” with sanctions, the PRC will strive to develop a model of economic sovereignty in case of a collision with the USA and the application of sanctions against it.

Fourthly, China will try to prolong the existence of the Putin's regime. In Russia, which is under sanctions, the number of foreign trade partners in the West has sharply narrowed, which situationally pushes Moscow into the “embrace” of Beijing. On the part of the PRC, the Russian Federation weakened by the sanctions policy will be considered exclusively as a raw material appendage. And this, in turn, will allow Beijing to determine the models and frameworks of bilateral cooperation, thereby making the significant percentage of the filling of the Russian budget dependent on the dynamics of cooperation between the PRC and the Russian Federation. Beijing will gradually and carefully include Russia in its economic orbit: calculations in yuan, promotion to the markets from which Western countries have left. Thus, China's influence on the economy and, accordingly, on the foreign policy course of the Russian Federation will grow.

Fifthly, there is also a potential possibility of an open conflict over the territories of the Russian Far East, which Beijing claimed to be its back in the 19th century. Analyzing the possibility of such a scenario the American political scientist, president and founder of Eurasia Group Ian Bremmer noted the PRC would theoretically attack a weakened Russian Federation with the tacit consent of the USA. But obviously Beijing and Moscow have reached a consensus on this issue and put it in a drawer (Moroney, 2007).

According to the expert, the state of relations between the countries of the world and the PRC is characterized by opportunistic use aimed primarily at economic profit. Although, the role of the Russian Federation in bilateral relations with the PRC is a “secondary one”, since “...the Russian Federation has become a natural junior partner of the PRC, given the fact that both countries are in a geopolitical conflict with the USA” (Moroney, 2007). Beijing is currently getting ample opportunities to use the energy and resource potential of Russia in general, while receiving discounts on raw materials vital to the Chinese economy.

Sixthly, a direct confrontation between the PRC and the USA regarding the resolution of the Taiwan issue is extremely disadvantageous for Ukraine, since it will lead to a shift in the focus of the world community's attention from Ukraine to the APR. In addition, the USA, which has security obligations to the Republic of China in Taiwan, will react quite radically to such development of events, and consequently, it will divert the attention of our state's strategic partner from Russian aggression.

One of the most recent examples of US compliance with the Taiwan Relations Act of 1979 is the approval by the US State Department in February 2022 of providing Taiwan with services and sales of equipment for the technical “support, maintenance and improvement” of anti-aircraft missile systems. The agreement is planned to be implemented as part of the maintenance program for the Patriot anti-aircraft missile systems. “The anticipated sale serves the national and economic and security interests of the USA as it contributes to the recipient's ongoing efforts to modernize its armed forces and maintain a credible defense capability. The proposed sale can enhance the recipient's security and will contribute to political stability, military balance, economy and progress in the region”, the US Department of Defense Security Cooperation Agency said in a statement (Taipei economic and cultural representative..., 2022).

The amount of the agreement is \$100 million. And as a result, the deployment of military hostilities between the USA and the PRC will mark the beginning of the Third World War with difficult to predict consequences and results, also taking into account the fact that both countries belong to the nuclear club.

Suffering losses nowadays as a result of Russia's war against Ukraine, China is quite logically advocating an end to this armed confrontation, at the same time, this crisis has opened up certain strategic opportunities for the PRC that Beijing can take advantage of in the long term.

REFERENCES

- Biden tells 60 Minutes U.S. troops would defend Taiwan, but White House says this is not official U.S. policy. (September 18, 2022). *CBS News*. Retrieved from <https://cutt.ly/F5R6FN3> [in English].
- China made third-largest air incursion this year, says Taiwan. (August 28, 2020). *Alarabiya News*. Retrieved from <https://cutt.ly/b5Tqp0l> [in English].
- Finansuvannia Yevropoiu viiny Putina: import vykopnoho palyva z Rosii za pershi 100 dnyv pislia vtorhnennia (2022). *Tsentr doslidzhen enerhetyky ta chystoho povitria (CREA)*. Retrieved from <https://cutt.ly/85Tqn6j> [in Ukrainian].
- Holland, S., Hunnicutt, T. & Brunnstrom, D.** (May 3, 2022). U.S. relieved as China appears to heed warnings on Russia. *Reuters*. Retrieved from <https://cutt.ly/V5Tq9Ps> [in English].
- In call with Putin, Xi says all sides should work to resolve Ukraine crisis Jun (January 15, 2022). *National Post*. Retrieved from <https://cutt.ly/r5TwTqF> [in English].
- Ministry of National Defense, R.O.C. (May 30, 2022). *Twitter*. Retrieved from <https://cutt.ly/B5TwXTH> [in English].
- Moroney, R.** (August 31, 2007). Why Russia and China Don't Get Along That Well. *The World Street Journal*. Retrieved from <https://cutt.ly/Q5Tw8fS> [in English].
- Moskalev, A.A.** (2005). K voprosu o taivanskom natsionalizme. *Kitai: novye gorizonty: materialy ezhegodn. konf. tsentra sovremennoi istorii i politiki Kitaya*. Moskva: IDV RAN, 19 (1), 27 [in Russian].
- Rumyancev, E.N.** (2005). *Vooruzhennyye sily KNR i problema Tajvaniya: istoriya i sovremennost*. Moskva: IDV RAN [in Russian].
- Russia-Ukraine news (April 22, 2022). *CNN*. Retrieved from <https://cutt.ly/p5TeEkm> [in English].
- Russia-Ukraine news (May 31, 2022). *CNN*. Retrieved from <https://cutt.ly/R5TeDri> [in English].
- Taipei economic and cultural representative office in the United States – international engineering services program (IESP) and field surveillance program (FSP) support. (February 7, 2022). *Defense Security Cooperation Agency*. Retrieved from <https://cutt.ly/a5TrmiZ> [in English].
- Taiwan to follow SWIFT move, sends medical aid to Ukraine (March 1, 2022). *Reuters*. Retrieved from <https://cutt.ly/c5TrGIt> [in English].
- Whalen, J.** (May 17, 2022). China cut tech exports to Russia after U.S.-led sanctions hit. *The Washington post*. Retrieved from <https://cutt.ly/F5Tr94z> [in English].
- Zengerle, P. & Martina, M.** (2022). U.S. angers China with potential \$1.1 billion arms sale to Taiwan. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/us-approves-potential-11-blm-arms-sale-taiwan-pentagon-says-2022-09-02/> [in English].
- Wáng Yì chǎnshù zhōngfāng duì dāngqián wùkèlān wèntí de wǔ diǎn lìchǎng (February 2, 2022). *Ministry of Foreign Affairs of China*. Retrieved from <https://cutt.ly/H5R5Fsr> [in Chinese].

УДК (UDC) [327 : 623.764] (73)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06.015

MISSILE DEFENCE ISSUE IN THE U.S. POLICY: THE IMPACT ON THE EUROPEAN SECURITY

Maksym Skrypnyk,

e-mail: skrypnyk.corp@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9212-9132>

*Odesa I.I. Mechnikov National University,
Ukraine, 65082, Odesa, Dvorianska str., 2*

Abstract

The spread of missile technology in the XXI century among countries with openly anti-Western policies led to a return to the issue of building a national missile defence system in U.S. policy. However, later the United States announced plans to develop a European missile defence system. Thus, the article examines the reasons that actualized the missile defence issue in Washington's security policy, including those that led to the emergence of ideas for the deployment of a European missile defence system in the XXI century. Tracing the history of the issue at the end of the XX century, the author reveals the complexity of the missile defence issue, which is associated with its ambiguous assessment both within the American political establishment and with the international reaction. It is noted that missile defence is part of the strategic dialogue between the United States and Russia, which was formed during the Cold War and continued to be an important issue on the agenda in arms control negotiations between the states. The author provides arguments that indicate that the United States is relying on the main reason for the missile defence issue: the growing threat of a missile attack from North Korea and Iran. In response to the rapid development of missile programs in these countries, the United States decided to create a national and European missile defence.

The article also reveals the assessments of this decision by other international actors, including Russia, China and European states. It is shown that despite Washington's attempts to maintain cooperation with the Russian side, Moscow's negative reaction against the background of its destructive position on finding common approaches to mutual security assurance did not contribute to strengthening security in Europe. Reflecting on the impact of the U.S. decision to build the European missile defence on the stability of the European security system, the author concludes that this decision was justified by the threats that determined the security environment at the point. Moreover, the inconsistency of the perception of these threats as well as a number of reasons for the decision to build the Euro Missile Defence system in Europe did not contribute to the strengthening of European security. In addition, the inconsistency of the perception of these threats as well as a number of Russia's internal limitations became the reason for the latter to implement its own aggressive plans on the European continent.

Keywords: U.S., security, missile defence, Europe, NATO, Russia

ПИТАННЯ ПРО В ПОЛІТИЦІ США: ВПЛИВ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ БЕЗПЕКУ

Максим Скрипник,

e-mail: skrypnyk.corp@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9212-9132>

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
Україна, 65058, м. Одеса, вул. Дворянська, 2

Анотація

Поширення ракетних технологій у XXI ст. серед країн, що демонструють відкриту антизахідну політику, призвели до повернення в політиці США до питання розбудови системи національної протиракетної оборони. Однак, згодом Сполучені Штати оголошують про плани щодо розвитку європейської системи протиракетної оборони (ПРО). З огляду на зазначене, у статті досліджуються причини, які призвели до актуалізації питання ПРО в безпековій політиці Вашингтону, в тому числі ті, що обумовили появу ідей щодо розгортання європейської системи ПРО у XXI ст. Простежуючи історію окресленого питання наприкінці XX ст., автор розкриває його комплексність, що пов'язана як із неоднозначною оцінкою розбудови потенціалу ПРО у середині американського політичного істеблішменту, так і з міжнародною реакцією.

Зазначено, що перспективи, пов'язані із ПРО, залишаються ще за часів «холодної війни» та не виключався з порідку денного у переговорах між державами щодо контролю над озброєнням. Автор наводить аргументи, які вказують на те, що в питанні ПРО США спираються на головну причину: зростання загрози ракетного удару з боку Північної Кореї та Ірану, що вимагає відповідної реакції. Відповіддю на стрімкий розвиток ракетних програм цих країн стало рішення про розбудову національної та європейської системи ПРО. В статті розкриваються оцінки такого рішення з боку інших міжнародних акторів, зокрема Росії, Китаю та європейських держав. Показано, що пропри спроби Вашингтону підтримувати співробітництво з російською стороною, негативна реакція з боку Москви на тлі деструктивної позиції щодо пошуку спільних підходів до взаємного гарантування безпеки не сприяла посиленню безпеки в Європі. Розмірковуючи про вплив рішення США щодо розбудови ЄвроПРО на стабільність системи європейської безпеки, автор у висновках підсумовує, що таке рішення було обумовлене тими загрозами, що визначали безпекове середовище на поточний момент. Окрім того, невідповідність сприйняття цих загроз та низка внутрішніх обмежень Росії стали приводом для останньої реалізувати власні агресивні плани на європейському континенті.

Ключові слова: США, безпека, протиракетна оборона, ПРО, Європа, НАТО, Росія

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямків у політиці США є підтримка режиму нерозповсюдження зброї масового знищення, її матеріалів, технологій та засобів її доставки. Однак, у сучасних умовах глобалізаційного світу поширення ракетних технологій перетворилося на одну з ключових загроз національній безпеці. Зростаюча загроза ракетного удару актуалізувала питання розбудови системи протиракетної оборони (ПРО), яка від стратегічного діалогу між США та Росією перейшла на глобальний рівень на початку XXI ст. Це було пов'язано зі зростанням ризику ракетної загрози для національної безпеки США та їхніх союзників через отримання балістичних ракет низкою країн, що визнавалися потенційно ворожими до Сполучених Штатів. Однак, дії США щодо забезпечення власної безпеки

та безпеки європейських партнерів по НАТО зіткнулися з протидією з боку Росії, яка вбачала в цих діях загрози для власної безпеки та її потенціалу ядерного стримування. Таким чином, класична для міжнародних відносин дилема безпеки набула нового звучання вже у XXI ст., зокрема, через різне сприйняття загрози з боку розповсюдження ракетних технологій і зростання міжнародного тероризму.

Втім, і сьогодні це питання є одним із таких, що найбільше обговорюють як у політичному, так і у науковому середовищі. Масштабне застосування Росією ракет у війні з Україною змушує переглядати не тільки теоретичні, але й практичні підходи до проблем зміцнення національної безпеки та ролі ракетного потенціалу. Особливо актуальною ця проблема є для країн Європи, значна кількість яких активно обговорює можливість створення європейської спільної системи протиповітряної та протиракетної оборони. У цьому контексті доцільним виглядає вивчення попереднього досвіду розбудови ЄвроПРО та її значення для європейської безпеки.

Аналіз попередніх досліджень. Оскільки питання ПРО є невід'ємною частиною стратегічної стабільності та діалогу між ядерними наддержавами, воно є предметом постійної уваги науковців та аналітиків. Зокрема, К. Гілз та Е. Мананган (Giles & Managhan, 2014) аналізують історичні обставини, коли вперше США та Радянський Союз почали розмірковувати про важливість створення системи протиракетної оборони. Британські дослідники також розкривають особливості підходів радянської сторони до системи ПРО в стратегічному діалозі з Вашингтоном. Як елемент ядерного стримування протиракетну оборону розглядають Д. Бреннан та Дж. Голст (Brennan & Holst, 1967); Дж. Ліндсей, М. О'Ганлон, Ч. Глейзер та С. Феттер (Lindsay, O'Hanlon, Glaser & Fetter, 2002).

Еволюцію політики США щодо розбудови системи ПРО також вивчає А. Мурат-Борс, акцентуючи увагу на тому, що на теренах Європи вона базується на принципах неподільності та солідарності НАТО, справедливого розподілу ризиків і тягара відповідальності, а також прийнятті «розумних викликів» (Murat-Bors, 2018). Значна увага дослідників також прикута до місця системи ПРО у стратегічному діалозі Вашингтону та Москви у постбіполярний період. Зокрема, С. Пайфер (Pifer, 2012), С. Дукор, Е. Вейн Меррі (Duckor, Zakheim, Merry, Coates & Robbins, 2022), Т. Колліна (Collina, 2012) та інші вивчають реакцію Росії на плани США з розбудови європейського сегменту ПРО, дискутують щодо причин та наслідків такого рішення. Д. Кімбалл та С. Янг аналізують питання ПРО крізь призму контролю над озброєнням (Kimball & Young, 2001).

В українській політичній науці питання системи ПРО та її впливу на європейську безпеку вивчали такі вчені та аналітики як В. Бадрак (Badrak, 2001), О. Попович (Popovych, 2008), П. Сіновець (Sinovets, 2011, 2015), А. Шевцов (Shevtsov, 2007), О. Шевчук (Shevchuk, 2021-2022) та інші дослідники. Втім, з огляду на події попередніх десятиліть і сучасні виклики міжнародній безпеці, що, зокрема, мають місце на європейській геополітичній арені, дане питання залишається на порядку денному, а отже – потребує додаткового вивчення, зважаючи на подальший розвиток ракетних технологій та неоднозначне ставлення впливових міжнародних акторів до ракетної загрози, джерелом якої є не лише іранська та північнокорейська ракетні програми, але й військова агресія Росії проти України, статистика якої говорить про те, що за рік було використано за попередніми підрахунками майже 5 тис. ракет та здійснено близько 3,5 тис. авіаційних ударів (Ruda, 2023).

Метою статті є вивчення чинників, що обумовили розгортання Сполученими Штатами Америки системи ПРО в Європі. Зважаючи на комплексний характер досліджуваної проблеми, автор окреслює такі **завдання**: дослідити причини, що визначили політичний курс США на розгортання європейської системи ПРО у XXI ст.; вивчити реакцію інших акторів на ініціативу США щодо розбудови систем протиракетної оборони; проаналізувати наслідки такого рішення для стабільності системи європейської безпеки; проаналізувати сучасні акценти в політиці США щодо зміцнення протиракетної оборони, зокрема, на території Європи.

Виклад основного матеріалу. Вперше у Сполучених Штатах почали обговорювати важливість систем протиракетної оборони під час Другої світової війни. Ракетні удари, завдані Лондону фашистськими силами, змусили задуматися про подальші наслідки для безпеки США (Giles & Monaghan, 2014: 3). Нові розробки балістичних ракет тільки посилили відчуття загрози. Проте, усвідомлення можливих наслідків Карибської кризи сприяли підписанню Договору про обмеження системи протиракетної оборони (ПРО) 1972 року між США та СРСР. За цим Договором сторони зобов'язувалися обмежити можливості розгортання систем ПРО на власних територіях. Протягом другої половини 1970-х рр.. обидві держави створили власні системи ПРО обмеженої дії. Однак, згодом американська система ПРО була ліквідована, в той час як радянська була успадкована Росією та продовжує працювати у XXI ст. (Maliarevskiy et al., 2011: 16).

Разом із тим, вищезгадане не означало, що США відмовилися від ідеї захисту від ракетної загрози. Реалізація концепції Глобального захисту від обмежених ракетних ударів (*англ.* Global Protection against Limited Strikes), яка передбачала посилення безпеки Сполучених Штатів, їхніх збройних сил закордоном, та захист союзників від ракетних ударів із будь-якої точки планети, відбувалися у співпраці з радянською стороною. Зокрема, сторони домовилися щодо скорочення ядерних арсеналів та можливості побудови стратегічної системи захисту від загроз ракетного удару з боку ненадійних країн або несанкціонованого випадкового пуску ракет ядерною державою. Крім того, сторони також визнали, що побудова обмеженої ПРО не вплине кардинально на стан стратегічної рівноваги як основи міжнародної архітектури безпеки (Kimball & Young, 2001). І хоча між Вашингтоном та Москвою збереглися протиріччя у питанні дислокації систем ПРО, на початку 1990-х років очільники держав домовилися про розбудову спільної системи ПРО та спільні поступки в окремих питаннях Договору по ПРО 1972 року (Porovich, 2008: 159). В тому числі, сторони досягли компромісу щодо розмежування систем ПРО: будь-яка система, яка не випробувалася проти стратегічної цілі, вважається нестратегічною, а отже – не є предметом обмеження Договору по ПРО (Sinovets, 2011: 6-7).

Стрімке освоєння окремими країнами ракетних технологій змусили США переглянути підходи до ПРО. Так, у липні 1998 року спеціальна експертна комісія на чолі з колишнім міністром оборони Д. Рамсфельдом дійшла наступних висновків. По-перше, підкреслювалося зростання ризику ракетної загрози національній безпеці США та їх союзників, що є результатом зусиль низки країн потенційно ворожих до США з отримання балістичних ракет з хімічною, біологічною та ядерною зброєю.

Поряд із традиційними загрозами ракетного нападу з боку Росії та Китайської Народної Республіки (КНР), діалог з якими залишається досить непередбачуваним, виникають загрози ракетного нападу з боку таких країн як Кореїська Народно-Демократична Республіка (КНДР), Іран та Ірак. По-друге, останні три країни або так звані «країни-ізгої» можуть розробити балістичні ракети великої дальності протягом п'яти років після прийняття рішення про це (National Missile Defence, 2000). Але, вже за місяць Північна Корея випробувала свою балістичну ракету «Таеро Dong-1», яка, за словами представників Пхеньяну, була ракетою-носієм.

Ця подія продемонструвала, що північнокорейська ракетна програма розвивається швидше, ніж передбачалося раніше, і значно поширила позиції прибічників швидкого розгортання ПРО. І вже у 1999 році було прийнято Закон «Про національну систему протиракетної оборони», в якому зазначалося, що політикою США є негайне розгортання ефективної системи національної ПРО, здатної захистити територію країни від обмежених ударів балістичних ракет, як тільки це стане технологічно можливим (National Missile Defence, 2000).

За оцінками П. Сіновець, офіційною причиною створення національної американської ПРО було названо необхідність захисту території США від ракет «країн-ізгоїв», а також як реакція на занепокоєння через політичну нестабільність у Росії та Китаї, які володіють ядерною зброєю та засобами доставки, що породжує

ризик несанкціонованого запуску ракети у бік США або їхніх союзників (Sinovets, 2011: 8). К. Гілз та Е. Манаган додають, що тривалий час у своїх публічних заявах Сполучені Штати ігнорували можливість навмисного націлювання російського ядерного потенціалу і натомість зосередилися на загрозі удару балістичними ракетами з боку «країн-ізоїв» і, потенційно, терористичних організацій, а отже – й на необхідності адаптації до можливого обмеженого звичайного або ядерного удару по території США балістичними ракетами «країн-ізоїв» або навіть недержавних суб'єктів (Giles & Managhan, 2014: 7-8).

І все ж таки, президент У. Клінтон не поспішав переходити до практичної реалізації програми національної ПРО, що пояснюється його бажанням продовжувати консультації з Росією, а також положеннями Договору по ПРО.

Ситуація кардинально змінилася внаслідок терористичних актів проти США 11 вересня 2001 року. Якщо до цієї події політика Дж. Буша-мол. щодо розбудови національної системи ПРО та виходу з Договору по ПРО викликала критику не тільки всередині держави, але й за її межами, то нові реалії надали президенту США всі підстави до таких кроків. Тож, у відповідь на терористичну загрозу, 13 грудня 2001 р. США вийшли з Договору по ПРО. Це уможливило розробку та реалізацію програми протиракетної оборони. З цією метою 4 січня 2002 р. було створено нову установу, Агентство протиракетної оборони, що відповідало за дослідження, розробку і впровадження систем боротьби з ворожими ракетами. Оборона території США від атак балістичних ракет усіх діапазонів (на кожній фазі їх польоту), зміцнення збройних сил за кордоном та захист союзників – головні цілі, які мали бути досягнуті шляхом будівництва, випробування і введення в експлуатацію інтегрованої, багаторівневої системи ПРО (Murat-Vors, 2018: 108-109).

До 11 вересня 2001 р. американська дискусія висвітлювала негативний вплив планів президента щодо можливого виходу із Договору по ПРО на національну безпеку через подальше руйнування системи роззброєння та контролю за озброєннями, що залишалася ключовим елементом стратегічної стабільності, а також, наголошувала на активізації процесів розповсюдження ядерної зброї. Зокрема, голова Сенатського комітету з питань збройних сил К. Левін застерігав щодо вірогідності початку «спіралеподібної гонки контрзаходів та контр-контрзаходів» у тому разі, якщо Росія та Китай дадуть відповідь на односторонній вихід США з Договору по ПРО виробництвом, розгортанням і, можливо, продажем потенційним супротивникам Сполучених Штатів засобів протиракетної оборони (Levin, 2001: 3-4).

Також, вказувалося, що критичність загрози ракетних ударів з боку «країн-ізоїв» є не настільки високою, особливо беручи до уваги існуючий потенціал удару відплати як ефективного механізму захисту національної безпеки США (Sinovets, 2011: 24). Аналітики вказували і на технологічну невідповідність, яка не сприятиме ефективній діяльності системи національної ПРО. Цей аргумент надав підстави вважати, що президент Дж. Буш-мол., таким чином, намагався змінити керівну парадигму політики США у стратегічній сфері: можливість розгортання ефективної системи національної ПРО розглядалася скоріше як альтернатива традиційній політиці у сфері ядерного контролю та роззброєння, ніж як додаткова складова цієї політики (Sinovets, 2008: 88-91).

Якщо говорити про критику ззовні, то російська сторона використовувала міжнародну спільноту з метою вплинути на США та зупинити розбудову системи ПРО як таку, що є загрозою для стратегічної стабільності та процесу роззброєння. Одним з аргументів Москви був скепсис щодо здатності країн, проти яких США мали спрямовувати національну ПРО, виготовити балістичні ракети, що здатні досягти території Сполучених Штатів. Позиції Росії посилила підтримка з боку Китаю, який підозрював, що майбутня американська ПРО спрямована проти нього в той час, як він не володіє достатньо потужним арсеналом (Woolf, 2000).

Негативне ставлення Росії до планів США з розгортання системи ПРО

обумовлене, зокрема, і суттєвим технологічним відставанням. Як вказує О. Попович, російська ПРО на той час була лише «уламком протиракетної оборони Радянського Союзу», а розвивати новітні технологічні засоби для створення територіальної ПРО, а не лише окремих регіонів, не видавалося можливим через глибоку економічну кризу (Porovych, 2008: 161).

Значну стурбованість демонстрували і європейські партнери США, які вимагали від них провести переговори з російською стороною, аби зберегти позитивну тенденцію у роззброєнні. За цих умов президент Дж. Буш-мол. продовжив двосторонні консультації з Росією, обговорюючи, зокрема, й ідею Москви щодо створення спільної нестратегічної об'єктової системи ПРО та спільної ПРО в Європі як засіб забезпечення за необхідності оборони США, НАТО та Росії, а також запобігти тим самим порушення стратегічної стабільності та режиму ядерного роззброєння.

Внаслідок подій 11 вересня 2001 року противники розгортання системи ПРО в США значною мірою втратили свої позиції; американське суспільство та міжнародне співтовариство отримали доказ суттєвості та значущості загрози нападу з боку міжнародного тероризму та екстраполювали походження цього виклику на так звані «країни-ізої». Тож, проголошення Дж. Бушем-мол. виходу Сполучених Штатів із Договору ПРО як такого, що перешкоджає реалізації урядом США заходів, необхідних для захисту від майбутніх терористичних атак або нападів з боку країн, які викликають занепокоєння, було прийнято переважно схвально (Spring, 2004).

Початкові плани, оголошені адміністрацією Дж. Буша-мол., були орієнтовані здебільшого на загрозу з боку Північної Кореї, тому вони передбачали два райони наземних стратегічних протиракет у США – у Каліфорнії та на Алясці. Однак, розвиток ядерної програми та активна розробка Іраном балістичних ракет великого радіусу дії (Шехаб, Сіджіл), а також запуск супутника «Омід», змусили США переглянути ці плани. Згодом, було заявлено про розробку інтегрованої багаточислової оборони, яка була б здатна атакувати боеголовки та ракети на всіх етапах польоту та, зрештою, забезпечити глобальний захист від ракет будь-якої дальності. У рамках цієї програми адміністрація Дж. Буша-мол. почала планувати європейський пункт протиракетної оборони для перехоплення балістичних ракет, запущених із Близького Сходу (Giles & Monaghan, 2014: 11).

Отже, одним із головних завдань Вашингтону в першій декаді XXI ст. було проголошено попередження потенційної загрози для своїх союзників по НАТО. Тому, адміністрація Дж. Буша-мол. висунула концепцію побудови у Східній Європі третього позиційного району системи ПРО США. Ця концепція передбачала встановлення стаціонарної станції радіолокації супроводу цілей та наведення протиракет у Чехії та десяти протиракет далекого перехоплення шахтного базування GBI у Польщі (Maliarevskiy, Shevtsov & Brezhnieva, 2011: 17). Окрім того, передбачалося розгортання додаткової мобільної радіолокаційної станції в одній із країн, яка знаходилася на меншій відстані від Ірану.

Проте, Москва дуже різко відреагувала на такі плани Вашингтону. Зокрема, у своїх заявах представники Росії постійно підкреслювали, що вони не вбачають такої загрози, що потребує розбудови європейської складової ПРО США, яка, на їхню думку, спрямована проти Росії та слугуватиме для моніторингу російського стратегічного потенціалу, нейтралізації російських можливостей для удару відплати (Giles & Monaghan, 2014: 12; Sinovets, 2011: 10). Як висновок, поява баз в Польщі та Чехії є підґрунтям для подальшого нарощування американської стратегічної інфраструктури в регіоні, що у загальному підсумку є новою фазою гонки озброєнь.

За таких обставин Москва вдається до контрзаходів, намагаючись переконати США, що вартість європейського сегменту ПРО буде надто високою, оскільки Росія розглядатиме можливість виходу з Договору про ракети малої та середньої дальності та Договору про звичайні збройні сили в Європі, а також розгортання оперативнотактичних ракетних комплексів «Іскандер» у Калінінградській області.

Ці погрози в дусі «холодної війни» у сукупності з великими фінансовими втратами США через антитерористичні операції в Афганістані та Ірані, а також внаслідок міжнародної фінансової кризи та посилення інших акторів у різних регіонах світу визначили намагання Б. Обами покращити відносини з Росією. І одним з його рішень стала реконфігурація ЄвроПРО, зокрема відмова від «чеського» та «польського» сценарію, заміни запланованих GVI на системи «Іджис» (англ. Aegis) з перехоплювачами SM-3 – морського та наземного базування, а також розміщення радару в Туреччині (Hildreth & Ek, 2011). Ба більше, США виступили із пропозиціями щодо поглиблення координації між системами ПРО НАТО та Росії, а також створення центрів з обміну інформацією, планування та координації роботи ПРО. Проте, Москва не пристала на запропонований формат співробітництва, продовжуючи політику погроз та звинувачень (Collina, 2012).

В умовах, коли регіональна загроза ракетного удару для європейських країн зростала, США прийняли рішення продовжувати розбудову системи ЄвроПРО відповідно до стратегії «поетапного адаптивного підходу» як єдиного Північноатлантичного проекту за рахунок залучення країн Східної та Північної Європи. Такий підхід оцінювався як більш продуманий з точки зору наявних ракетних загроз для США та Європи (перехоплення ракет малого та середнього радіуса дій вже на той час з перспективою блокування міжконтинентальних балістичних ракет у подальшому). А також він вважався більш вагомим стратегічно у протистоянні ракетним загрозам не тільки з боку «країн-ізгоїв», але й визнаних ядерних держав.

Якщо оцінювати успіхи президента Б. Обами у контексті європейської безпеки, варто зазначити, що на користь його концепції слугувала й інтернаціоналізація його пропозицій союзникам по НАТО. Наміри Б. Обами залучити регіональних партнерів до створення європейської ПРО посилювали імідж США як відкритого до діалогу партнера, а сприйняття їхніх пропозицій – як можливість залучення до прийняття спільних рішень. Необхідно відзначити також, що розширення кола партнерів та зони покриття системи протиракетної оборони спроможне посилити потенціал стримування країн, які здатні порушити регіональний баланс сил та створити ракетно-ядерний арсенал.

Таким чином, Сполучені Штати намагалися посилити режим нерозповсюдження ядерної зброї та ракетних технологій шляхом позбавлення потенційних порушників режиму можливості використання цієї зброї, а відповідно – стимулу до одержання ракетно-ядерного потенціалу, що у підсумку, також, мало сприяти посиленню європейської безпеки.

В той час, як безкомпромісна негативна позиція Росії демонструвала все очевидніше, що її підходи до взаємодії в рамках побудови ЄвроПРО формуються за принципом «подвійного ключа», що передбачає взаємозалежність від колективних рішень щодо збиття ракет, та надання юридично зобов'язуючої гарантії від НАТО. Після анексії Криму та початку російсько-українського конфлікту у 2014 р. це відчуття особливо посилювалося в таких країнах, як Польща, Литва, Латвія, Естонія, які мали увійти у сферу російської ПРО за планами Москви. І хоча Вашингтон регулярно здійснював спроби продовжити діалог із Москвою з питань стратегічної стабільності, остання сприймає будь-які кроки США щодо гарантування безпеки партнерів по НАТО як загрози для російської держави (Sinovets & Renz, 2015: 10-11).

Тим не менш, позиція Росії не змогла схилити США до відмови від окресленого курсу на реалізацію їх власних планів щодо ПРО. Свідченням тому був і той факт, що колишній президент Д. Трамп, який вступив на посаду у 2017 р., у своїй інавгураційній промові оголосив про розробку найсучаснішої системи протиракетної оборони задля захисту США від нападу з боку Ірану та Північної Кореї (Murat-Bors, 2018: 110).

Незмінною залишається позиція Росії щодо НАТО, підвищення його обороноздатності та розширення, що традиційно сприймається як потенційна

загроза російським геополітичним інтересам та безпеці. Так, наміри протистояти поширенню американського впливу, у тому числі – через посилення безпеки партнерів по НАТО, виявилися для Росії однією із зручних причин для перетворення збройного російсько-українського конфлікту на де-факто повномасштабну війну Росії проти суверенної України, про який у Стратегії національної безпеки США від 12 жовтня 2022 р. також йдеться як про війну, а не конфлікт. Не зважаючи на російську агресію, ба більше – через неї, країни НАТО рішуче продемонстрували свою згуртованість на Мадридському саміті НАТО у червні 2022 р., ухваливши Стратегічну концепцію НАТО – 2022, в якій наголошується на тому, що «сили і засоби стримування та оборони НАТО ґрунтуються на відповідному поєднанні сил і засобів ядерної, звичайної і протиракетної оборони, доповнених космічними та кібернетичними можливостями» (Ballistic missile defence, 2022).

Протиракетна оборона залишається одним із важливих напрямів посилення обороноздатності США та їх союзників. Покращення та розгортання ПРО набуває особливої актуальності з огляду на такі фактори: «жорстоку і неспровоковану війну Росії проти її сусіда України», яка «зруйнувала мир в Європі і вплинула на стабільність у всьому світі»; втручання Ірану у внутрішні справи сусідів, поширення ним ракет та безпілотників через підставних осіб, розвиток власної ядерної програми, «що виходить за рамки будь-яких цивільних потреб, яким можна довіряти»; та розширення «незаконних» ядерних та ракетних програм КНДР (National Security Strategy, 2022: 3, 11-12).

Сучасні сили і засоби протиракетної оборони США, які суттєво підвищують обороноздатність партнерів по НАТО та загалом сприяючи розвитку ПРО Альянсу, поміж іншого включають: ПРО передового морського базування «Іджис» – чотири кораблі (Рота, Іспанія); Систему командування та контролю, управління боєм і зв'язку (С2ВМС) (Рамштайн, Німеччина); РЛС ПРО передового базування і раннього попередження AN/TPY-2 (Кюречик, Туреччина) (NATO, 2022).

Підтримка європейської оборонної системи продовжує надаватися Сполученими Штатами у рамках Європейського поетапного адаптивного підходу або ЄПАП (*англ.* European Phased Adaptive Approach – ЕРАА), який було започатковано ще за президента Б. Обами у 2009 році. Від самого початку, ЄПАП став внеском США в систему протиракетної оборони НАТО та призначався для захисту Європи від балістичних ракет малої, середньої і проміжної дальності, що запускаються з Ірану (Kimball, 2022).

Наразі, у зв'язку з російським вторгненням в Україну, НАТО працює над посиленням оборони Східної Європи за допомогою нової місії зі встановлення «повітряного щита». Місія об'єднує підрозділи протиракетної та протиповітряної оборони країн НАТО та покликана забезпечити створення «майже безшовного щита від Балтійського до Чорного моря». Реалізація такого проєкту значною мірою уможлиблюється завдяки американським системам ПРО Patriot, які вже встановлено Сполученими Штатами, Німеччиною та Нідерландами на території Словаччини та Польщі. Більше того, Україна також має перспективи отримати системи Patriot задля підтримки своєї обороноздатності (Cancian & Karakoeployed, 2022; Starr & Liebermann, 2022).

Європейські партнери активно співпрацюють над зміцненням Інтегрованої системи протиповітряної та протиракетної оборони НАТО або НАТІСПРО (*англ.* NATO Integrated Air and Missile Defence System – NATINAMDS), успіх якої залежить, у тому числі, і від підтримки американського ЄПАП (а саме, фаз з I по III). НАТІСПРО може бути значно посилена через реалізацію Європейської ініціативи «Небесний щит» (*англ.* European Sky Shield Initiative – ESSI). 13 жовтня 2022 р. спільний лист про намір щодо розвитку цієї ініціативи підписали 14 країн-членів НАТО та Фінляндія (NATO, 2022). До реалізації ініціативи 15 лютого 2023 р. також приєдналися Данія та Швеція, збільшивши число учасників до 17 країн. (European Sky Shield, 2023). Плануючи шляхи посилення ПРО учасників ініціативи, міністр

оборони Німеччини, яка очолює ESSI, перерахував можливі компоненти проекту, сумісні із НАТІСПРО, а саме – ізраїльсько-американська система позаатмосферної протиракетної оборони Arrow-3, американська система середньої дальності Patriot та німецька система ППО малої дальності IRIS-T SLM (Gotkowska, 2022). Таким чином, технології та системи ПРО США залишаються серед пріоритетних у питаннях розбудови ЄвроПРО.

Важливо також зазначити, що США зацікавлені не лише у наданні систем ПРО європейським країнам, але й у їх максимально ефективному використанні. З цією метою, у лютому 2023 р. було анонсовано наміри Сполучених Штатів щодо створення для союзників по НАТО навчального центру із застосування високомобільних артилерійських ракетних систем або HIMARS. Така програма навчання буде доступна для країн НАТО, включаючи Естонію, Польщу та Румунію, які мають дозвіл на купівлю далекобійних артилерійських систем США (Ekskliuzyv: SShA, 2023).

Протиракетні системи HIMARS були надані Україні Сполученими Штатами задля захисту від російської агресії у вересні 2022 р. (Kotlyar, Lymar & Ahieieva-Karkashadze, 2022: 15). Вони зарекомендували себе як ефективне оборонне озброєння, тому попит на ці системи стрімко зростає серед країн Східної Європи. Зокрема, Державний департамент США вже схвалив продаж 18 пускових установок HIMARS Польщі. Системи HIMARS забезпечують оборону і країн Балтії. Шість одиниць техніки також очікуються в Естонії (у 2024-2025 роках). Вважається, що саме цей вид зброї вже «змінив темп війни» в Україні (Ekskliuzyv: SShA, 2023). На перспективу така тенденція обумовлює збільшення обсягів їх виробництва (Denkovych, 2023).

Висновки. Ідея розбудови системи протиракетної оборони від самого початку ґрунтувалася на підвалинах захисту національної безпеки та території США та країн-союзників. Розвиток ракетно-ядерного потенціалу держав США та радянського союзу обмежувало проблему стратегічним діалогом між ядерними державами. Але із завершенням «холодної війни» спостерігається поширення технологій та зростання кількості держав, які розвивають ядерні та ракетні програми. Однак, головна проблема полягає в їхній антизахідній політиці, що сприяло актуалізації проблеми захисту США та їхніх союзників від потенційних ракетних ударів з боку таких країн, як Північна Корея та Іран. І хоча на початковому етапі реалізація ідеї побудови національної ПРО піддавалася критиці, то після випробувань північнокорейської ракети та терористичних актів проти США адміністрація Дж. Буша-мол. перейшла до практичного втілення цієї програми, в тому числі – започаткувавши розбудову європейської частини ПРО.

Разом з тим, варто врахувати, що навіть в умовах терористичної загрози та розвитку ракетно-ядерних програм Ірану та Північної Кореї, існували скептичні настрої щодо необхідності ЄвроПРО. По-перше, категорично проти планів США виступала Росія, яка через технічні та економічні обставини не могла бути конкурентом для Сполучених Штатів, але намагалася зберегти позиції наддержави, як це було протягом «холодної війни». Загрозлива риторика Москви з обережністю сприймалася окремими партнерами США по НАТО, що на тлі негативного ставлення Китаю змусило адміністрацію Б. Обама активізувати стратегічний діалог із Росією. Проте, сторони так і не змогли досягти консенсусу через категоричні та неприйнятні для НАТО вимоги щодо спільного контролю над ЄвроПРО та гарантій безпеки для Росії. А подальша агресивна політика Москви щодо України тільки загострила відчуття небезпеки в Польщі, країнах Балтії та Румунії, які активно підтримали плани з реалізації ЄвроПРО на їхній території з метою захисту не стільки від загроз ракетних ударів з Ірану, скільки з боку Росії. На жаль, поточні події тільки підтверджують їхню позицію та важливість побудови ПРО для забезпечення європейської безпеки.

REFERENCES

- Badrak, V.** (2001). Porohova derzhava ne mozhe zalyshtytsia za porohom. *ZN, UA*. Retrieved from <https://cutt.ly/c7xdLmf> [in Ukrainian].
- Ballistic missile defence. (2022). *NATO*. Retrieved from <https://cutt.ly/X7xdNpd> [in English].
- Brennan, D.G. & Holst, J.J.** (1967). *Ballistic missile defence: Two views*. London: Institute for Strategic Studies [in English].
- Cancian, M.F. & Karakoeployed, T.** (2022). Patriot to Ukraine: What does it mean? *CSIS: Center for Strategic & International Studies*. Retrieved from <https://cutt.ly/o7xd6Tz> [in English].
- Collina, T.** (2012, January-February). U.S.-Russia missile defense talks deadlock. *Arms Control Association*. Retrieved from <https://cutt.ly/f7xfvj3> [in English].
- Denkovych, Ya.** (2023). SSHA zbilshuiut vyrobnytstvo HIMARS pislia uspishnykh rezultativ na viini v Ukraini. *TSN*. Retrieved from <https://cutt.ly/F7xfdlU> [in Ukrainian].
- Duckor, S., Zakheim, D., Merry, E.W., Coates, V. & Robbins, E.** (2022). Europe and Russia's new war. *AFPC*. Retrieved from <https://cutt.ly/w7xfIVh> [in English].
- Ekskliuzyv: SSHA planuiut stvoryty tsestr navchannia HIMARS v Yevropi. (2023). *Holos Ameryky*. Retrieved from <https://cutt.ly/v7xfvHn> [in Ukrainian].
- European Sky Shield Initiative gains two more participants. (2023). *NATO*. Retrieved from <https://cutt.ly/p7xfQAM> [in English].
- Giles, K. & Managhan, A.** (2014). *European missile defense and Russia*. Carlisle Barracks, PA: United States Army War College Press [in English].
- Gotkowska, J.** (2022). Germany's European Sky Shield Initiative. *OSW: Centre for Eastern Studies*. Retrieved from <https://cutt.ly/Y7xfOKi> [in English].
- Hildreth, S.A. & Ek, C.** (2011). *Missile defense and NATO's Lisbon Summit*. *CRS Report for Congress*. Retrieved from <https://cutt.ly/X7xfFeg> [in English].
- Kimball, D.** (2022). The European Phased Adaptive Approach at a glance. *Arms Control Association*. Retrieved from <https://cutt.ly/Z7xfKC9> [in English].
- Kimball, D.G. & Young, S.W.** (2001). National missile defences and arms control after Clinton's NMD decision. Retrieved from <https://cutt.ly/t7xfSX> [in English].
- Kotlyar, Yu., Lymar, M. & Ahicieva-Karkashadze, V.** (2022). The U.S.–European coordination for assisting Ukraine, reviving the Alliance and protecting european values. *American History and Politics*, 14, 7-20. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2022.14> [in English].
- Levin, C.** (2001). A debate deferred: Missile defense after the September 11 attacks. *Arms Control Today*, 31 (9), 3–5. Retrieved from <https://cutt.ly/E7xgrBi> [in English].
- Lindsay J.M., O'Hanlon, M.E., Glaser, Ch.L. & Fetter, S.** (2002). Limited national and allied missile defense. *International Security*, 26(4), 190–201. Retrieved from <https://cutt.ly/B7xggHU> [in English].
- Maliarevskiy, Ye.V., Shevtsov, A.I. & Brezhnieva, T.V.** (2011). *Rozvytok yevropeiskoi systemy protyraketnoi oborony: pozyttsiia Ukrainy: analitychna dopovid*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
- Murat-Bors, A.** (2018). Modern assumptions of the American ballistic missile defence system against the background of historical concepts and programmes. *Security and Defence Quarterly*, 22(5), 99–131. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.7844> [in English].
- National missile defence in the US. Post 148. (2000). *Post Note*. Retrieved from <https://cutt.ly/q7xgTlf> [in English].
- National Security Strategy*. (2022). Washington: White House. Retrieved from <https://cutt.ly/V7xgAwy> [in English].
- NATO (2022). *MDAA: Missile Defense Advocacy Alliance*. Retrieved from <https://cutt.ly/h7xgJEW> [in English].
- Pifer, S.** (2012). The future course of the U.S.-Russia relationship. *Brookings*. Retrieved from <https://cutt.ly/o7xgChf> [in English].
- Popovych, O. I.** (2008). *Dosvid stvorennia Spoluchenymy Shtatamy Ameryky systemy protyraktoi oborony krainy protiahom 90-kh rr. XX st.* Retrieved from <https://cutt.ly/d7xg3aS> [in Ukrainian].
- Ruda, O.** (2023). Skilky raket za rik Rosiia vypustyla po Ukraini: V ZSU vidpovily. *TSN*. Retrieved from <https://cutt.ly/g7xg6Pq> [in Ukrainian].
- Shevchuk, O.** (2021-2022). Amerykansko-polski vidnosyny v stratehii NATO. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, 3, 54-61 [in Ukrainian].

-
- Shevtsov, A.** (2007). US ABM system deployment in Europe, global and regional security aspects. *Ukraine-NATO, 4*, 28-37 [in Ukrainian].
- Sinovets, P.A.** (2008). *Dvulikii Yanus ili Teoriia yadernogo sderzhivaniia v XXI veke*. Odessa: Feniks [in Ukrainian].
- Sinovets, P.A.** (2011). *Nova arkhitektura Yevropeiskoi systemy PRO u planakh Spoluchenyi Shtativ Ameryky: Hlobalni stratehichni naslidky i znachennia dlia Ukrainy: Analychna dopovid*. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
- Sinovets, P. & Renz, B.** (2015). Russia's 2014 military doctrine and beyond: Threat perceptions, capabilities and ambitions. *Research Paper: Research Division – NATO Defense College, Rome, 117*. Retrieved from <https://cutt.ly/O7xhhEv> [in English].
- Spring, B.** (2004). The operational missile defense capability: A historic advance for the defense of the American people. *The Heritage Foundation*. Retrieved from <https://cutt.ly/b7xhxDG> [in English].
- Starr, B. & Liebermann, O.** (2022). Exclusive: US finalizing plans to send Patriot missile defense system to Ukraine. CNN. Retrieved from <https://cutt.ly/u7xhEfi> [in English].
- Wolf, A.F.** (2000). Anti-ballistic missile treaty demarcation and succession agreements: Background and issues. CRS Report for Congress. Retrieved from <https://cutt.ly/x7xhIW0> [in English].

**THE LEVEL OF PUBLIC SUPPORT FOR THE PUTIN REGIME AGAINST
THE BACKGROUND OF THE RUSSIAN FEDERATION'S WAR
AGAINST UKRAINE**

Oleh Kondratenko,

e-mail: olegkondratenko737@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1905-934X>

*Kuras Institute of Political and Ethnic Studies NAS of Ukraine,
Ukraine, 01011, Kyiv, General Almazov st., 8*

Victor Lytovchenko,

e-mail: viktorplo8@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0532-0188>

*Separate Subdivision of the National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute",
Ukraine, 16600, Nizhyn, Shevchenko st., 10*

Abstract

The aggressive foreign policy of the Russian Federation is based on the support of both elites and broad sections of the population. The majority of Russian society no longer considers the normalization of relations with the West, which is perceived as increasingly hostile. For social consolidation, Russian propaganda replicates a narrative about the hostile geopolitical environment in which Russia is supposedly located, which thus acquires the virtual image of a "surrounded fortress"? For Russian society, the problems of the state's foreign policy successes and the revival of its imperial greatness are more urgent than ordinary social issues. Russian society cultivates the imperative of a special civilizational (Eurasian) mission of the Russian Federation in the context of its revival as a superpower by restoring full control over the post-Soviet space. Therefore, the purpose of the article is to highlight the imperial attitudes of Russian society.

Against the background of inciting anti-Americanism, Russian society actively supports the aggressive policy and military actions of the Russian Federation against a number of post-Soviet countries. This state of affairs allows V. Putin to secure a fairly high political rating. For its part, Russian society ensured a high level of support for Russian aggression during the attempted annexation of Crimea in 2014 and the start of full-scale aggression against Ukraine on February 24, 2022. Various sociological institutions have established that since the full-scale invasion of Russia into Ukraine, the level of support for military actions in the Russian society, on average, was not less than 70%. To substantiate his claims to Ukrainian territories, V. Putin periodically resorts to a pseudo-historical narrative about Ukrainians and Russians as a single people.

Keywords: Russian Federation, aggression, Russian society, propaganda, public support for aggression

РІВЕНЬ СУСПІЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ПУТІНСЬКОГО РЕЖИМУ НА ТЛІ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Олег Кондратенко,

e-mail: olegkondratenko737@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1905-934X>

*Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса,
НАН України, Україна, 01011, Київ, вул. Генерала Алмазова, 8*

Віктор Литовченко,

e-mail: viktorplo8@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0532-0188>

*Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і
природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»,
Україна, 16600, Ніжин, Чернігівська обл., вул. Шевченка, 10*

Анотація

Агресивна зовнішня політики Російської Федерації базується на підтримці як еліт, так і широких верств населення. Переважна частка російського суспільства більше не розглядає нормалізації відносин із Заходом, який сприймається дедалі вороже. Для суспільної консолідації російською пропагандою тиражується наратив про вороже геополітичне середовище в якому нібито перебуває Росія, котра набуває таким чином віртуального образу «оточеної фортеці». Для російського суспільства більш нагальними є проблеми зовнішньополітичних успіхів держави та відродження її імперської величі, аніж пересічні соціальні питання. В російському суспільстві культивується імператив про особливу цивілізаційну (євразійську) місію РФ у контексті відродження її у якості наддержави шляхом відновлення повного контролю над пострадянським простором. Отже, метою статті є дослідження і висвітлення імперських настроїв російського суспільства.

На тлі розпалювання антиамериканізму російське суспільство активно підтримує агресивну політику та воєнні дії РФ щодо низки пострадянських країн. Такий стан речей дозволяє В. Путіну забезпечувати доволі високий політичний рейтинг. Зі свого боку російське суспільство забезпечило високий рівень підтримки агресії РФ у ході спроби анексії Криму у 2014 р. та початку повномасштабної агресії проти України 24 лютого 2022 р. Різними соціологічними інституціями встановлено, що від моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну рівень підтримки воєнних дій у російському суспільстві, у середньому, не був меншим за 70%. Для обґрунтування своїх претензій на українські території В. Путін періодично вдається до псевдоісторичного наративу про українців і росіян як єдиний народ.

Ключові слова: Російська Федерація, агресія, російське суспільство, пропаганда, суспільна підтримка агресії

Постановка проблеми. Реалізація стратегії зовнішньої політики будь-якої держави багато в чому залежить від підтримки національних еліт та широких верств населення. Російську ідентичність та її зовнішню політику можна схарактеризувати як експансіоністську. Не в останню чергу це пояснюється тим, що російський народ має імперську психологію, свідомість, характер, ментальність тощо. Саме такий стан речей дозволяє не одному поколінню російських правителів заручатися підтримкою широких суспільних верств у провадженні своєї експансіоністської та загарбницької політики, яка бере початок ще з часів Улусу Джучі (Золотої Орди) правонаступницею

якого стала Московська держава, що поступово трансформувалася в Російську імперію, пізніше в СРСР, а згодом у сучасну Російську Федерацію. Ця відносно нова пострадянська автократія прагне відновити свій імперський вплив на колишніх теренах, які наразі стали самостійними суверенними державами.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Науковий інтерес до проблематики російської агресивної політики та рівня її суспільної підтримки останніми роками дедалі збільшується. Ця тематика стала об'єктом наукового інтересу як українських, так і зарубіжних науковців та експертів. Серед українських дослідників, які приділяли увагу інформаційному впливу на російську ідентичність, російській пропаганді, рівню підтримки росіян В. Путіна на тлі зовнішньополітичних здобутків слід виділити такі прізвища як А. Дробович (Drobovych vidpoviv na..., 2022), Д. Карловський (Karlovskiy, 2022), І. Кост (Kost, 2017), І. Кулініч (Kulinich, 2022), Д. Шевко (Shevko, 2021) та ін.

Значною науковою популярністю тематика російської ідентичності та рівня суспільної підтримки експансіоністської політики РФ користується й серед когорти західних дослідників. Про взаємозв'язок проектування впливу Росії на Україну із підвищенням електорального рейтингу В. Путіна й окупації Криму у 2014 р. відзначають К. Гедді (Syndrom oblozhenoi fortetsi, 2015), В. Сперлінг (Sperling, 2015) та Дж. Фрідман (Fridman, 2015); про суспільний вплив пропаганди у контексті характеристики російської опозиції як іноагентів зазначає К. Дарден (Darden, 2017); щодо підґрунтя початку гібридної агресії РФ проти України з метою недопущення в Росії Майдану акцентує у своїх публікаціях О. Мотиль (Motyl, 2015); стосовно медійної пропаганди «захисту» православ'я, етнічних росіян та російськомовних в Україні з метою виправдання збройної агресії відзначають Т. Кузьо (Kuzio, 2016) та Л. Шевцова (Shevtsova, 2014); питання пропагандистської ретрансляції образу В. Путіна як лідера-месії, рятівника Росії піднімає у своїх дослідженнях Дж. Шерр (Sherr, 2013).

Головну метою та завданнями дослідження є висвітлення імперських настроїв російського суспільства, способу їх формування та впливу на прийняття зовнішньополітичних рішень, зокрема й щодо воєнних дій Росії проти України.

Виклад основного матеріалу. Процес наростання імперських амбіцій РФ був прямо пропорційно пов'язаний з реінкарнацією авторитаризму. Відтак вже на початку 2000-х рр. з приходом до влади вихідця з КДБ В. Путіна Росія поступово перетворилася на корпоративну державу авторитарно-клеткократичного типу. Імперський нарив цивілізаційного протистояння із Заходом став визначальним чинником як внутрішньої, так і зовнішньої політики Кремля. При цьому для путінського режиму та свідомості значної частини російського населення Україна була й залишається частиною єдиного політичного й культурного простору, зоною так званого природного впливу Москви та своєрідним символічним підґрунтям російської державності (Shevko, 2021: 76).

Така неоімперська парадигма за своєю сутністю передбачає, що Україна для Росії є найважливішою державою пострадянського простору, а встановлення геополітичного контролю над нею розглядається російським режимом як цілком природне й необхідне завдання. Саме тому у російських ЗМІ вже тривалий час розганяється нарив про Україну як окуповану Заходом частину історичної Росії. Водночас акцент робиться на тому, що колективний Захід – очолюваний США здійснює контроль так званої частини російського цивілізаційного простору з допомогою радикальних націоналістичних сил. Саме внесення такого деструктиву в російський інформаційний простір та пересічну свідомість забезпечує підтримку в російському суспільстві антиукраїнських настроїв шляхом звинувачувальних закликів у фашизмі та націонал-соціалізмі.

Враховуючи фактор антизахідних настроїв у російському суспільстві, які сформувалися під впливом безпосередніх дій влади, базованих на агресивній пропаганді, РФ більше не розглядає себе частиною європейського чи західного

ліберально-демократичного суспільства. Скажімо, більша половина росіян вважає неможливим повернення дружніх відносин їх держави із провідними європейськими країнами та США. Стверджуємо, що паралельно простежуються постійні декларації російського владного істеблішменту щодо встановлення в РФ особливого виду лібералізму (системного) – заснованого на авторитарних началах. Все це у підсумку сприяло визначенню для Росії «третього шляху» у реалізації владною верхівкою геостратегії, що не передбачала зближення її ні з Заходом, ані зі Сходом (Shevtsova, 2014).

Близько 60% росіян стурбовані, передусім, зовнішньополітичними успіхами та зміцненням геополітичного статусу Росії на міжнародній арені, аніж інноваційними трансформаціями та стабільним економічним розвитком держави. Починаючи з 2014 р. воєнні дії РФ активно супроводжувалися пропагандистською політикою щодо запобігання «кольоровій» революції в самій Росії. Водночас зауважимо, що підтримка ескалації конфлікту в Україні є ні чим іншим як намагання російського істеблішменту зберегти путінську систему авторитаризму в умовах економічної рецесії і запроваджених санкцій. Водночас, як твердить старша наукова співробітниця Інституту Брукінгса Л. Шевцова, російському суспільству було презентовано пропагандистський медійний симулякр про захист співвітчизників у Криму і на Донбасі від українських націоналістів та протистояння розширенню НАТО до кордонів РФ (Shevtsova, 2014).

Для росіян важливішим є відновлення імперської величі їх держави, аніж збереження соціальних зав'язків на пострадянському просторі через інтеграційні проекти. Саме тому росіяни масово підтримали вторгнення до Грузії у 2008 р. та окупацію Криму у 2014 р. З іншого боку створення видимості наддержави дозволяє режиму В. Путіна здобувати внутрішньополітичні дивіденди та утримувати владу. Підтримуючи хаос в Україні, влада РФ прагне продемонструвати російському суспільству наслідки «кольорових» революцій та «нелегітимного» зміщення влади й тим самим не допустити процес ліберально-демократичних трансформацій та зберегти власний режим.

У російському суспільстві існує значний запит на імперську політику держави. У свою чергу такі імперські настрої формуються російською пропагандою, яка тривалий час тиражує наративи на кшталт «Росія встає з колін», «Росія – світова держава», «Росія – євразійська цивілізація», «Третій шлях Росії» тощо. Зрештою, в умовах нагнітання антизахідної пропаганди російськими ЗМІ свою суспільну підтримку отримують також ідеї євразійства та великодержавності. Згідно з даними соціологічних опитувань, більшість росіян визнають, що «Росія – це євразійська цивілізація, яка об'єднує в собі Схід і Захід» (Grazhdanskіe etnicheskіe і religioznoye, 2006: 25). За даними тих же соціологів, ідеї євразійства знаходять підтримку в російському суспільстві, проте це жодним чином не позначається на чисельності та якісному впливові євразійських організацій на політичні процеси в державі. Адже такі інституції створюють в Росії здебільшого декоративний політичний фон.

Інструментами забезпечення пропагандистського контенту 24/7 є російське телебачення з його «політичними» ток-шоу на провідних телеканалах за участю псевдожурналістів С. Соловйова, Д. Кисельова, О. Скабєєвої, М. Симоньян та ін. Саме такі рупори пропаганди формують порядок денний (*agenda*) російського телеконтенту, чим забезпечують культивування підтримки російської агресії як вимушеної упередженої дії. Також Росія забезпечує свій вплив через кіберпростір, мережу Інтернет, зокрема пропаганду в соціальних мережах «Однокласники», «ВКонтакте», домен «*mail.ru*» тощо. Вагоме значення для розширення культурної та мовної присутності РФ має відкриття філіалів російських вузів в країнах пострадянського простору, а також поширення там російської поп-музики і масової поп-культури, теле-, кінопродукції, популяризації російського спорту тощо (Lebedeva, 2009: 200).

В останні роки у колах російської еліти та суспільства зростає кількість тих, хто вважає пострадянський простір зоною особливих національних інтересів Росії. З доволі високим рівнем інтенсивності пропагандистські кліше тиражуються й з вуст перших осіб або політиків першого ешелону РФ. Російський диктатор В. Путін постійно звертається до апробованого ним виразу, що крах СРСР був трагедією сторіччя. Водночас, В. Путін і його оточення фактично завжди ставили під сумнів державність України. Відомий факт, що ще у 2008 р. В. Путін в одній зі своїх бесід із Дж. Бушем-молодшим заявив, що «...Україна – це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її територій – це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами!» (Blok NATO razoshelsia na blokpakety, 2008). Власне такі тези розраховані як на внутрішню, так і міжнародну аудиторію. Тобто, В. Путін з вірою намагається довести росіянам як своїм підданам, що розвал СРСР був заздалегідь зрежисований на Заході. І хоча такі вирази здаються далекими від істини та помилковими, абсолютна більшість росіян сприймають цю ідею як беззаперечну істину.

В РФ на пропагандистському рівні, підсиленому антизахідною пропагандою, активно культивуються та використовуються імперські настрої російського суспільства задля обґрунтування стратегічної необхідності повернення «несправедливо позбавленого» статусу наддержави. Можна констатувати, нині єдиною національною ідеєю в Росії є державницький націонал-патріотизм, що базується на відчутті гордості за велич своєї держави. Як, зрештою, відзначає британський вчений С. Хачінгз, що «наративи, за допомогою яких Росія проєктує свою позицію щодо України на міжнародній арені, нерозривно пов'язані з величною місією державного будівництва, що почалася наприкінці правління Єльцина та значно посилилася за часів Путіна» (Hutchings & Szostek, 2015).

Характерною рисою для російського владного й пропагандистського істеблішменту є також формування образу внутрішнього та зовнішнього ворога, розпалювання ксенофобії, а також образного перетворення Росії на «оточену фортецю». За словами американського політолога, співробітника Інституту Брукінгса К. Гедді Росія прагне до кшталту «рейганівської» Америки, тобто до Росії з сильною економікою і обороною, проте з елементом «оточеної фортеці» (Syndrom oblozhenoї fortetsi, 2015). Риторика російського керівництва також постійно підкріплюється пропагандистською діяльністю ЗМІ, зокрема щодо «змови» Заходу стосовно розчленування Росії і встановлення протекторату над її ресурсами та ядерного зброєю. Крім того, на офіційному рівні політики РФ апелюють до заяв перших осіб США щодо інтернаціоналізації ресурсів російського Сибіру в контексті нерационального розпорядження ними однією державою.

Вважаємо, що з погіршенням внутрішньої ситуації російському керівництву вдається на певний час відволікти населення від соціальних проблем з допомогою підконтрольних медіа через експлуатацію ностальгічної тези про особливість і російську пасіонарність, що, як стрижень православ'я, перебуває у ворожому оточенні, протистоїть «розбеченому» Заходу тощо. Зважаючи на це, так звана пасіонарність росіян часто використовується керівництвом РФ задля нагнітання антиамериканських настроїв. Також хвиля «кольорових» революцій на пострадянському просторі на тлі зниження рейтингу В. Путіна розцінювалася як пряма загроза його режиму та вкотре була спрямована як засіб демонізації Заходу. Звісно подібні заяви про загрозу безпеці Росії є як мінімум недоречними та розраховані, знову ж таки, на внутрішню аудиторію пересічних росіян. Саме консолідація російського населення перед надуманими загрозами є запорукою забезпечення стійкості путінському режимові. Як висловився радник президента США з нацбезпеки Дж. Салліван щодо виступу В. Путіна 21 лютого 2023 р., що «Ніхто не нападає на Росію. Є якийсь абсурд в уявленні про те, що Росія перебуває під якоюсь військовою загрозою з боку України або кого-небудь ще» (Absurdno vvazhaty, shcho Rosii shchos zahrozhuie, 2023).

Відтак російське керівництво постійно готує свою країну до війни,

демонструючи всьому світові, що РФ упорається з будь-якими викликами й тим самим натякає на неефективність запроваджених санкцій і необхідність їх зняття. Експерти стверджують, що В. Путін постійно «грає м'язами» як для блефу перед Заходом, так певною мірою з метою консолідації суспільства перед гіпотетичними/надуманими викликами, передусім задля зниження ризику розпаду держави (*Voennye nastroeniia v Rossii*, 2017). Культивування антиамериканізму актуальне також на тлі зниження рівня життя росіян, який вигідно пов'язати з діями Заходу щодо начебто безпідставного введення ним санкцій. З огляду на цю ситуацію російська влада намагається унеможливити масовість соціальних протестів і забезпечити собі подальше безпроблемне перебування при владі (*Strategiia XXI*, 2014).

Одним із центральних об'єднавчих елементів російських пропагандистських наративів стала ідея про критичну необхідність утримання України у сфері російського впливу. Така ідея пропагується як своєрідна здатність глобального протистояння колективному Заходові (*Shevko*, 2021). Саме тому під тиском пропаганди, дедалі ненависнішим стає ставлення росіян до України, яка згідно соціологічних опитувань, поряд зі США та іншими країнами колективного Заходу, посіла одне з перших місць серед когорт найбільш ворожих для Росії держав. Так, за даними опитування авторитетної російської державної дослідницької соціологічної організації «Левада-Центр» у жовтні 2015 р. 29% росіян назвали відносини їх держави із США ворожими, а ще 45% напруженими. У 2017 р. за результатами опитування цієї ж служби 68% росіян вважали США ворожою державою, Україну до числа таких держав відносили 29% росіян, а ЄС – 14% (*Vragi Rossii Levada-tsentr*, 2018).

У 2022 р. кількість росіян, котрі вважають головним недругом США, становила вже 76%. Україну до ворожих держав відносило 43% росіян – тобто кількісне зростання порівняно з 2017 р. є очевидним. Далі за рівнем недружності йдуть Великобританія та Німеччина, до яких відповідно негативно ставляться 39% та 32% росіян (*Druzia i vragi versii VTSIOM*, 2022).

Слід також говорити і про залежність рейтингу російського диктатора від внутрішньої та міжнародної ситуації. Зокрема простежено, що президентський рейтинг В. Путіна відзначається зростанням під час загострення внутрішнього протистояння в РФ чи збільшення напруженості на міжнародній арені та/або ж за умов так званої загрози національній безпеці. Різкі «стрибки» політичного й електорального рейтингу В. Путіна були прямо пов'язані з участю РФ у воєнних кампаніях у Чечні, Грузії та Україні й так званими її локальними перемогами, що було сприйнято в російському суспільстві не інакше, як процес відродження Росії у якості наддержави.

Саме жорстка реакція В. Путіна після влаштованої серії вибухів багатоквартирних будинків у Москві, Буйнакську та Волгодонську в 1999 р., що були влаштовані за участі ФСБ, забезпечила різкий стрибок його рейтингу (до 80 %) та перемогу на президентських виборах у березні 2000 р. вже у першому турі (*Goldman*, 2008: 323). Говорячи про більш сучасний період то за твердженням американського експерта В. Сперлінга, якщо ще в січні 2014 р. за діючого президента готові були віддати свої голоси лише 29% росіян, то з окупацією Криму у березні цього ж року (за даними Всеросійського центру вивчення громадської думки (ВЦВГД), звісно завищеними), рейтинг В. Путіна підвищився – із 60,6% у лютому до 82,3% наприкінці березня 2014 р. і до 89,9% у жовтні 2015 р. (*Sperling*, 2015).

З огляду на зазначене зауважимо, що окупація Криму набула переважно внутрішньополітичного змісту та була потрібною російському президенту насамперед для підвищення свого рейтингу серед російського суспільства. Останнє також дозволило В. Путіну повернути собі статус лідера, який урятував Росію від розпаду та повної поразки на міжнародній арені. Як стверджує відомий американський політолог Дж. Фрідман, імідж В. Путіна будується на жорсткій

зовнішній політиці, а стан економіки свідчить про те, що до інтервенції в Україну його рейтинги були не надто високими (Fridman, 2015).

Подібна ситуація простежується із початком повномасштабного вторгнення Росії до України 24 лютого 2022 р., адже згідно російської соціологічної агенції «Левада-центр» підтримка росіянами свого лідера у березні того року зростає до 83%, порівняно з січнем 2022 р., коли рейтинг його підтримки становив 69%. Не схвалювали діяльність В. Путіна на березень 2022 р. лише 15%, тоді як у січні того року їх кількість складала 29%. Також у березні 2022 р. 69% росіян були переконані, що їхня країна рухається й розвивається у вірному напрямку, тоді як у лютому таких було лиш 52% (Karlovskyi, 2022).

З масовими виступами, як зауважує американський професор К. Дарден, російська пропаганда дедалі більше характеризує опозиційні сили, як такі, що служать Заходу. ФСБ отримала дозвіл на застосування вогнепальної зброї, а керівництво РФ створило Росгвардію, що підпорядковується виключно президентові (Darden, 2017). До зазначеного варто додати, що В. Путін та його оточення боїться сили вулиці, оскільки вона наразі виступає єдиним інструментом усунення його від влади. Тим паче, російський лідер пам'ятає силу виступів у Дрездені у 1989 р., де він перебував тоді на резидентській службі як офіцер КДБ.

Після серії політичних арештів, зокрема М. Ходорковського, російський лідер став менш популярним на Заході, утім забезпечив підвищення свого рейтингу в Росії. Окрім розгрому нелояльної групи олігархів та задля підтвердження образу сильного лідера В. Путін активно обмежує вплив регіональних лідерів та виступи демонстрантів. Одним словом, через серію внутрішніх трансформацій В. Путін зміцнив міжнародний і геополітичний статус держави. Важко не погодитися з Дж. Шерром, який відзначає, що особистість В. Путіна для широких верств РФ ретранслюється у пропагандистському світлі, завдяки чому його образ постає в іпостасі сильного лідера-месії, що врятував Росію від розпаду, «підняв її з колін», вивів із хаосу (після десятиріччя ельцинської анархії), а також поборов олігархію і повернув державі законне місце на світовій арені (Sherr, 2013: 54).

Існує постійне пропагандистське нагнітання в суспільстві російськими провладними ЗМІ відчуття безальтернативності вибору існуючого політичного режиму, експлуатації існуючих у населення комплексів і фобій, більшість яких сформувалася ще в часи холодної війни. Адже пропагандистська робота підконтрольних владі ЗМІ, спрямована на формування образу В. Путіна як безальтернативного лідера. Паралельно за активної участі ЗМІ відбувається й створення ілюзії соціальної стабільності. Загалом внутрішньополітична ситуація в Росії, що визначає її зовнішню політику, залежить в однаковій мірі як від президента, так і, власне, самих росіян (Volkov, 2015).

Звертаючись до історичного досвіду, можна стверджувати, що прояв авторитаризму в Росії фактично не залежить від лідера, оскільки в цій державі завжди існувала потреба в «твердій руці», а тому В. Путін лише вміло скористався цим трендом і вдало використовує суспільні настрої в своїх геостратегічних цілях. Зрозуміло, що реалізація лідером будь-якої політики прямо залежить від наявності суспільного захиту на неї. В Росії склалась досить унікальна ситуація, адже з одного боку суспільство потребує сильного лідера і не менш сильної держави, водночас з іншого боку влада надто зацікавлена у забезпеченні суспільної підтримки реалізації експансіоністської стратегії та зміцнення своїх позицій і легітимізації на внутрішньому рівні. Такими чином, інтереси російського суспільства і влади у вигляді імпульсів «зверху» та «знизу» надто переплітаються. У свою чергу російське керівництво підігриває такі великодержавні суспільні настрої з допомогою пропагандистської діяльності підконтрольних йому ЗМІ.

Паралельно із забезпеченням підтримки стабільності рейтингу В. Путіна, Росія прагнула створити собі позитивний імідж як на пострадянському просторі, так і за його межами, використовуючи часто психологічний та інформаційно-

пропагандистський вплив. У цьому ключі також відбувається переписування та ревізія російської історії в контексті ідеологізації цивілізаційної місії Російської імперії та СРСР, а також прославлення російської воєнної героїки, що виявляються у встановленні монополії на перемогу у Другій світовій війні. РФ старанно експлуатує стереотипні радянські міфи про виключність СРСР/Росії у перемозі над фашизмом та у Другій світовій війні загалом, про що свідчить щорічне помпезне святкування Дня перемоги. Прикладом того є захід, відомий як «Марш безсмертного полку», проведення котрого окрім Росії забезпечують проросійські політичні сили і в низці інших пострадянських країнах. Організація таких заходів, здійснюється передусім з метою відродження своєрідної ідеологічної імперії на пострадянському просторі через культивування ностальгічних почуттів старших поколінь. Водночас, такі засоби передусім розраховані на мобілізацію етнічних росіян пострадянського простору та так званого російськомовного населення, які активно підтримують політику РФ (Medvedev, 2018).

Міф про Велику перемогу СРСР над фашизмом покликаний підкреслити найвеличніше досягнення в російській історії. День перемоги став одним із інструментів підтримки російської ідентичності, адже у травні 2021 р. 69% росіян вважали 9 травня найважливішим державним святом (9 Maia samyі populiarnyі grazdnik, 2021). У 2022 р., за даними ВЦВГД, ця цифра залишалася на такому ж високому рівні, адже 78% росіян вважали День перемоги як особисте свято. При цьому найбільш популярним це свято є серед росіян, що знаходяться у віковій категорії 60+ (Rossiiane nazvali samyі glavnyі, 2022).

На тлі вищезазначеного Україна стала для РФ справжньою «лабораторією» пропаганди для російського суспільства. Все це створює переваги для пропагандистського впливу РФ як на внутрішню аудиторію, так і на пострадянському просторі. Новинний контент зазначених соцмереж часто зацентрувався на інформації про економічний колапс в Україні, деградацію її державного апарату та збройних сил, розруху, зубожіння, міжусобиці кланів та бандитизм. Також значний відсоток новинного наповнення соцмереж спрямований на розпалювання ненависті до українців через асоціювання їх із нацизмом та фашизмом. У мережі «ВКонтакте» були створені чисельні групи, які концентрувалися довкола ідей Антимайдану. Російські інтернет-ЗМІ та проросійські громади в соціальних мережах маніпулюють інформацією, фотографіями та відео задля створення вкрай негативного образу України (Yagoshchuk, 2016).

Саме тому наукова й експертна громадськість дедалі частіше схиляється до думки, що розв'язання Росією війни проти України зумовлене насамперед внутрішньополітичними й пропагандистськими міркуваннями – не допустити Майдану в Росії (Motyl, 2015). Такими складовими внутрішньо- та зовнішньополітичного дискурсу є тиражування виразів на кшталт: «фашистська Україна», «Україна – маріонетка в руках Заходу», «українська маріонеткова влада, що тримається завдяки американським господарям» тощо (Kost, 2017). Саме подібні переконання, за твердженням відомого британського політолога українського походження Т. Кузьо, забезпечують російському режимові виправдання агресії проти України як «боротьби» з так званою русофобією; приєднання територій під приводом «захисту співвітчизників»; захист канонічної території російського православ'я, якою нібито є й Україна; невизнання України як повноцінної держави (*failed state*) та необхідність повернення її під контроль Росії (Kuzio, 2016).

На цьому тлі В. Путін та російські пропагандистські ЗМІ зображують українців у якості «колабораціоністів» та «народу-зрадника» під час Другої світової війни, який начебто не зробив жодного внеску в перемогу над Гітлером (Vahner, 2015). Тим часом пропагандистські наративи концентрувалися довкола акцентів на кшталт того, що українці – це несправжня нація, а тому не в змозі керувати власною країною та підтримувати власну державність, йшлося також про утиски російськомовних в Україні, передусім мовилося про «страждання» населення південного сходу України,

що є прямим наслідком діяльності «фашистської хунти у Києві». Російській пропаганді вдалося також переконати більшість своїх громадян про русофобський режим у Києві, який постав унаслідок державного перевороту за підтримки Заходу на тлі поширення так званих фашистських ідей. У той же час українських військовослужбовців позиціонували як військових «злочинців» (Shevko, 2021).

Доволі масштабним явищем стало тиражування наративів про те, що Південь України – це так звана Новоросія, яка разом із Кримом є віковичною територією Росії. Така інформація пропагандистського штибу була спрямована на внутрішню аудиторію задля формування відповідного порядку денного щодо підтримки й виправдання окупації Криму. Тези про Херсонес як Мекку російського православ'я та значимість повернення півострова як своєрідний реванш за поразку Росії у Кримській війні в 1856 р. є прямим тому свідченням. В. Путін досить вдало тоді зіграв на імперській ідентичності росіян. Зокрема, у виступі 18 березня 2014 р. з нагоди приєднання (спроби анексії) Криму він наголосив: «...Росія відчула, що її не просто обікрали, а пограбували. Забули про Крим, про базу ЧФ, про Севастополь... Мільйони росіян вмиль опинилися національними меншинами. Російський народ став одним із найбільш розділених народів у світі... А Росія опустила голову і змирилася із цією образою. Наша країна перебувала в такому важкому стані, що не могла захистити свої інтереси» (Vystuplenie Vladimira Putina, 2014).

Тим часом розіграв патріотичної карти з окупацією Криму та частини Донбасу базувався на пропаганді того, що Росія своїми діями врятувала російське населення від переслідувань українського націоналістичного режиму, а також відвернула розміщення бази НАТО на півострові, яке активно «розширюється на схід». В. Путін як збирач так званих істинно російських земель продемонстрував широким верствам, що повернення Криму «у рідну гавань» повернуло Росії статус наддержави. Саме це покликано було вселити росіянам відчуття впевненості за майбутнє своєї держави, а також розуміння того, що їх образи й приниження з боку Заходу лишилися позаду. З огляду на це, варто зауважити, що окупація Криму та частини Донбасу набула переважно внутрішньополітичного змісту та була потрібна російському президенту насамперед для чергового підвищення свого політичного рейтингу й популярності серед російського суспільства.

Окрім Криму (й зокрема Севастополя) та Донбасу до розряду сакральних міст Росія включила Київ як історичний центр Давньоруської держави з якою сучасна Московія намагається сформувати історичну тяглість, вважаючи себе прямою спадкоємицею Київської Русі. Прагнення монополізувати історичний період Київської Русі РФ прагне приписати ексклюзивну київську культурну спадщину московським князям. Це необхідно Росії й для обґрунтування так званої триєдності «братніх» російського, українського та білоруського народів, що вкотре підтверджує бачення нею східнослов'янського простору крізь імперські «окуляри». Такі наративи є основою для ширення пропаганди про те, що Україна (як між іншим і Білорусь) є частиною так званої історичної Росії, а тому нездатні до самостійного розвитку та формування власної державності. На цій основі через пропагандистські ЗМІ здійснюються інформаційні вкиди про «відсутність української мови», «неповноцінність української культури», «штучність української державності» тощо. Тим часом Росія тривалий час використовує низку міфів, пов'язаних з українським визвольним рухом 1940-х років, підтримуючи пропаганду про переслідування російськомовних в Україні у руслі «захисту народу Донбасу», «захисту етнічних росіян Криму» від можливого «геноциду» з боку українських «неонацистів». Все це мало легітимізувати діяльність РФ, спрямовану на захист співвітчизників за кордоном аж до військового вторгнення (Shevko, 2021).

Отже, Україна виступає для російського режиму своєрідним полем бою між Росією та Заходом, що активно нав'язується російському суспільству на державному рівні. Адже необхідність повернення України в лоно історичної Росії стало чи не головним рупором пропаганди Кремля. Росія постійно вдається до поширення

фейкової новинної інформації, що покладено в основу інформаційної війни, яка, в свою чергу, стала складовою як гібридної, так відкритої війни проти України. Підводячи окремі підсумки відзначимо, що з допомогою пропагандистської інформації в російському суспільстві роздувається ксенофобія й тероризм, дискредитується українське керівництво, Україна загалом й все, що пов'язане з нею. Загалом, підтримка подібних настроїв також необхідна російському політичному режимові задля мобілізації суспільства перед надуманими загрозами, а насправді з метою підтримки та виправдання зовнішньої агресії, передусім, проти суверенної України.

Стало зрозуміло, що ставлячи під сумнів територіальну цілісність низки пострадянських держав В. Путін у своїх численних промовах та публікаціях псевдоісторичного штибу окреслив стратегію для гібридної, а зрештою й відкритої воєнної агресії. Скажімо, у липні 2021 р. В. Путін опублікував статтю «Про історичну єдність росіян та українців» де як і режим часів Російської імперії він обґрунтовує концепцію триєдності російського народу, що утворює єдиний духовно-культурний простір історичної Русі. Один із головних акцентів статті вкотре зосереджено на штучності української державності, адже, за словами В. Путіна, сучасна Україна є дітищем радянської епохи й створювалася В. Леніним і більшовиками за рахунок територій тієї ж історичної (великої) Росії – передусім Донбасу і Криму. Більше того, російський керманіч вкотре твердить про українців і росіян як «один народ», а також про те, що лиш завдяки Росії Україна відбулася як незалежна держава. Також В. Путін наголошує на створенні Заходом за рахунок України так званої анти-Росії (Putin napysav stattiu, 2021).

Такий псевдонауковий опус російського диктатора був зведений у ранг державної політики Росії та, в значній мірі, формує її стратегічний наратив. Стаття також лягла в основу пропаганди щодо перегляду кордонів республік колишнього СРСР. В той же час вона зазнала адекватної критики з боку представників різних експертних та наукових кіл. Так, відомий американський історик Т. Снайдер розглядає цей пропагандистський та антиєвропейський опусний трактат В. Путіна як сценарій анексії України порівнюючи її з риторикою А. Гітлера напередодні аншлюсу Австрії (Stattia Putina pro "odyn narod", 2021). У свою чергу очільник Українського інституту національної пам'яті А. Дробович назвав статтю російського диктатора набором банальностей, перемішаною зі старими тезами антиукраїнської пропаганди (Drobovych vidpoviv na ukrainomovnyi tivir, 2022). У такому ж пропагандистському жанрі В. Путін виступив у перший день російського повномасштабного вторгнення заявивши, що Україна цілком і повністю була створена Росією, а тому якби не є суверенною та незалежною державою. Тим самим господар Кремля виголосив тези *casus belli* для перекроювання кордонів України та подальшого її повного захоплення.

З початком відкритої агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р., яка була розпочата під приводом так званої денацифікації й демілітаризації, а також «захисту» населення Донбасу, кількість росіян, котрі підтримували воєнні дії проти України склала у середньому біля 70%, тоді як кількість тих, хто не підтримував вторгнення дорівнювала лише 21% на тлі дев'ятивідсоткової невизначеності решти. Згідно опитування «Левада-центру», станом на кінець грудня 2022 р. війну в Україні підтримувало 71% росіян, а кількість прихильників переговорів в останні місяці 2022 р. постійно знижувалася і склала на грудень того ж року – 40% (Labiak, 2022).

Окрім тих хто беззаперечно підтримує так звану воєнну спецоперацію Росії існують і дві інші соціальні групи: 1) ті хто засудив війну; 2) ті хто не визначився, адже не знали, чи не знають правди. За рік війни соціологами різних рівнів з'ясовано, що значна частина росіян, з тих які підтримують війну не є її стійкими прихильниками, а швидше покійно йдуть за режимом у його злочинах. Російська суспільна думка у чималій мірі представлена й лідерами думок, адже значна кількість російських діячів науки та культури підтримали відкриту агресію проти

України. Така когорта російського істеблішменту активно підтримує діючий авторитарний путінський режим з метою отримання різного роду преференцій, передусім – матеріальних.

Попри тих, хто стоїть на службі російському режимові, є й частка лідерів, думки, сумніви яких щодо доцільності воєнних дій проти України лише наростають. Адже паралельно існує й так звана інша Росія, представлена позицією низки знакових діячів культури на кшталт Л. Ахеджакової, А. Макаревича, А. Пугачової, Ю. Шевчука тощо. Поряд із зазначеними персонами можна згадати й опозиційних російських політиків, як от: А. Зубова, А. Ілларіонова, Г. Каспарова, О. Навального, І. Пономарьова, Г. Явлінського та ін. Саме на цю так звану іншу Росію може орієнтуватися та абсолютна меншість росіян, яка категорично не підтримує та засуджує російську агресію. Виходячи з цього на сьогодні важко визначити чіткі відсоткові пропорції щодо частки росіян, які прямо й беззаперечно підтримують бойові дії Росії проти України.

Зауважимо, що дані стосовно значної суспільної підтримки росіянами війни проти України є доволі відносними. Адже слушним при цьому є заувага експертів з приводу того, що довіряти соціологічним опитуванням в авторитарних суспільствах є недоцільною річчю. Справа в тім, що пересічні громадяни здебільшого побоюються висловлювати свою думку, а тому рівень підтримки війни в Україні росіянами може бути, певною мірою, завищеним. Скажімо, за твердженням британської розвідки, яка посилається на закриті соціопитування, війну проти України у вересні–жовтні насправді підтримували лише 25% російських громадян, тоді як 55% виступали за мирні переговори. Утім, соціологічним організаціям слід би додатково визначити серед цієї частки росіян ще й той відсоток, що відверто не підтримує бойові дії в Україні. Також часткова мобілізація, оголошена в РФ у вересні 2022 р. знизилася підтримку росіянами воєнних дій в Україні на 7% порівняно з березнем того ж року (Brytanska rozvidka z'iasovala, 2022).

Згідно інших джерел (на кшталт російського Фонду «Суспільна думка»), з оголошенням часткової мобілізації у вересні 2022 р. рівень однозначної підтримки продовження війни проти України впав серед росіян до 34%, однак із її завершенням у листопаді такий рівень підтримки повернувся на вихідне положення – тобто до близько 40% (Pecheniuk, 2022). Останнє також підтверджують і дослідження «Левада-Центру», згідно з якими однозначна підтримка війни проти України в російському суспільстві зросла з 41% у грудні 2022 р., до 45% у січні 2023 р. (Sered rosiian zrostaie pidtrymka viiny, 2023).

Також за результатами опитування у Москві 36% респондентів оцінили воєнну операцію в Україні негативно. До того ж рівень такої підтримки знижується пропорційно до вікових категорій. Тож, чим молодші респонденти тим негативніше вони оцінюють перебіг воєнної кампанії в Україні. Адже, за даними російської компанії *Russian Field* у тій же Москві 40% опитуваних, які оцінили негативно російську воєнну кампанію в Україні, представляти віковий діапазон – 27-40 років (Nastrii rosiian, 2022). Більше того, переважна більшість пересічних росіян, які підтримали так звану спецоперацію в Україні, не висловили при цьому ствердого бажання приймати в ній безпосередню участь як мобілізовані.

Дослідницькою організацією «Левада-Центр» встановлено, що найбільша підтримка війни проти України простежується серед старшої вікової групи росіян – 50+, адже частка таких, що виступили ствердно за продовження війни склала 85%. Примітно, що стосовно підтримки війни чи переходу до початку переговорів, суспільство РФ упродовж останніх місяців розділилося практично порівну. Тобто за продовження бойових дій виступило близько половини респондентів – 48%, тоді як за мирні переговори висловилося 44%. Перша позиція абсолютно переважає серед вікової групи 50+, тоді як за мирні переговори виступають особи у групах 18-24 та 25-39 років (Kulinich, 2022).

Також за результатами всеросійського телефонного опитування кількість

упродовж березня–жовтня 2022 р. кількість росіян, які ствердно відповіли на питання – «Якщо би у вас була можливість повернутися в минуле і відмінити рішення про початок воєнної операції, ви б це зробили чи ні?» – збільшилася з 28% до 33%, а кількість тих хто дав негативну відповідь на це поставлене питання навпаки зменшилася – з 57% до 51% (Nastrii rosiian, 2022). Загалом такі взаємні коливання є незначними, утім, попри тиск з боку путінського режиму, все ж намічаються певні тенденції до незначного прозріння російського населення у його ставленні до розв'язаної війни Росії проти України. У той же час, понад 60% респондентів, підтримали б як рішення В. Путіна щодо нового наступу на Київ, так і зупинку війни та укладення миру з Україною. Це є свідченням того, що росіяни надто підкоряються правлячому режиму.

На цьому тлі Кремль постійно поширює інформацію у ЗМІ про наступ ЗСУ на Белгородську область з метою підтримки необхідного рівня тривоги в суспільстві задля виправдання подальшого продовження війни. Таким чином, результати соціологічних опитувань напряму залежать від порядку та сутності поставлених питань, а також частоти використання вибіркового дослідницького методу. Тим часом слід зауважити, що хоча в Росії й існує запит на імперську політику серед широкого суспільного загалу режим В. Путіна можна характеризувати як персоналістську автократію, а тому вона не критично залежить у своїх діях від настроїв і підтримки населення. Відтак, можна стверджувати, що еліти й населення, взяті путінською верхівкою у політичні заручники, не мають якогось вагомого впливу на прийняття рішень. При всьому постає одне важливе питання, якщо В. Путін готовий вести тривалу війну, однак чи готові таку війну вести росіяни? Адже імперський запит та амбіції російського суспільства навряд чи виправдовуються гіркими реаліями – сотнями тисяч скалічених та загиблих росіян.

Висновки. Таким чином, посилення імперських настроїв в російському суспільстві зростало по мірі зміцнення авторитаризму з приходом до влади В. Путіна. Імперська суспільна свідомість підкріплювалася медійним інформаційним потоком про відновлення впливу Росії на всьому пострадянському просторі. Завдяки своїй імперській (євразійській) сутності та пропагандистським маніпуляціям російське суспільство більшою мірою переймається зовнішньополітичними успіхами своєї країни, аніж повсякденним соціальними проблемами. У свою чергу російське політичне керівництво заручається потужною підтримкою широких суспільних верств у провадженні агресії на пострадянському просторі, що водночас дозволяє йому забезпечувати високі політичні рейтинги. Тож інтереси російського суспільства та влади у вигляді дій «зверху» та імпульсів «знизу» тісно переплітаються.

Пропагандистський штамп щодо приналежності до РФ частини територій сусідніх держав несе регіональні загрози, які перманентно виражаються в загарбницьких воєнних діях Росії, а також породжує ризики для міжнародної безпеки через можливе подальше розширення глобального експансіонізму. З'ясовано, що ключовим об'єктом геостратегічних інтересів РФ була й залишається Україна, а відтак пропагандистський наратив як владних структур, так і ЗМІ зводиться до того, що Україна є «окупована» Заходом. Водночас суспільній думці нав'язується пропагандистське кліше про перетворення України на так звану анти-Росію. В. Путін для виправдання своїх претензій на території України вдається до псевдоісторичної риторики про віковічну єдність українського і російського народів. Саме такі імперативи стали однією з відправних точок відкритої агресії Росії проти України 24 лютого 2022 р., яка заручається підтримкою близько 70% російського населення.

REFERENCES

Absurdno vvazhaty, shcho Rosii shchos zahrozhuie: Sallivan pro chervovi vypravdannya Putina. (2023, February 21). *RBK-Ukraina*. Retrieved from <https://cutt.ly/c7caN7l> [in Ukrainian].

- Blok NATO razoshelsia na blokpakety. (2008, April 7). *Kommersant*. Retrieved from <https://cutt.ly/i7ca3oD> [in Russian].
- Brytanska rozvidka z'iasovala, skilky rosiian pidtrymuiut viinu proty Ukrainy. (2022, December 4). *Ekspreso*. Retrieved from <https://cutt.ly/17ca5FX> [in Ukrainian].
- Darden, K.** (2017, December 11). Rossiia beret revansh vneshnie ugrozy i reaksii rezhima. *Inosmi*. Retrieved from <https://cutt.ly/37csyjf> [in Russian].
- Drobovykh vidpoviv na ukrainomovnyi tvir Putina "pro yednist ukrainsiv i rosiian" statteiu "Pro istorychnu yednist v tiurmi narodiv tatarskoiu movoiu". (2022, August 2). *Espreso*. Retrieved from <https://cutt.ly/g7csoEj> [in Ukrainian].
- Druzia i vragi versiia VTSIOM. (2022, August 31). *Polit Ru Novosti*. Retrieved from <https://cutt.ly/W7csfD4> [in Russian].
- Fridman, Dzh.** (2015, March 18). Utseleet li V. Putin. *Inosmi*. Retrieved from <https://cutt.ly/x7csjLG> [in Russian].
- Goldman, M.** (2008). Moscow's New Economic Imperialism. *Current History*, 107 (711), 322-329 [in English].
- Hutchings, S. & Szostek, J.** (2015). Dominant Narratives in Russian Political and Media Discourse during the Ukraine Crisis. in: Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives (Eds. Pikulichka-Wilczewska A., Sakwa R.). *E-international Relations*. Retrieved from <https://cutt.ly/77csQCz> [in English].
- Karlovskiy, D.** (2022, March 30). 83 % rosiian pidtrymuiut Putina – Levada-Tsentr. *Ukrainska Pravda*. Retrieved from <https://cutt.ly/Z7csTpy> [in Ukrainian].
- Kost, I.** (2017). Rosiiska propahanda v Ukraini yak informatsiina skladova konfliktu. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriia "Politychni nauky"*, 17. Retrieved from <https://cutt.ly/U7csDzF> [in Ukrainian].
- Kulinich, I.** (2022, September 2). Stalo vidomo, skilky rosiian pidtrymuiut viinu proty Ukrainy cherez piv roku pislia yii pochatku. *Obozrevatel*. Retrieved from <https://cutt.ly/W7csHmP> [in Ukrainian].
- Kuzio, T.** (2016). Nationalism and authoritarianism in Russia: Introduction to the special issue. *Communist and Post-Communist Studies*, 49 (1), 1–11. Retrieved from <https://cutt.ly/A7csZW4> [in English].
- Labiak, I.** (2022, December 24). Bilshist rosiian nadali pidtrymuiut viinu proty Ukrainy: detali sotsopytuvannia, *TSN. Svit*. Retrieved from <https://cutt.ly/O7csVqC> [in Ukrainian].
- Lebedeva, M.** (2009). Vyshee obrazovanie kak potentsial miagkoi sily Rossii. *Vestnik MGIMO-Universiteta*, 6, 200-205 [in Russian].
- 9 Maia sami populiarni prazdnik v nashei strane. (2021). *VTSIOM*. Retrieved from <https://cutt.ly/f7cs18D> [in Russian].
- Magun, V.S.** (2006). *Grazhdanskie etnicheskie i religioznye identichnosti v sovremennoi Rossii*. Moskva: Izd-vo In-ta sotsiologii RAN [in Russian].
- Medvedev, D.** (2018). Pamiat o Velikoi Pobede obiediniaet grazhdan Sodruzhestva. *Mir 24 TB*. Retrieved from <https://cutt.ly/R7cs84X> [in Russian].
- Motyl, O.** (2015, February 20). Strakh Putina pered Maidanom buv ratsionalnym. *Zbruch*. Retrieved from <https://cutt.ly/p7cs6zX> [in Ukrainian].
- Nastrii rosiian: tryvoha do kintsia. (2022, December 1). *Ukrinform*. Retrieved from <https://cutt.ly/O7cdwxN> [in Ukrainian].
- Pecheniuk, A.** (2022, January 17). Riven pidtrymky viiny u RF znovu pidskochoyv, rosiiany sterpliat shche odne kolo mobilizatsii. *WSJ. UNIAN*. Retrieved from <https://cutt.ly/Z7cdtPo> [in Ukrainian].
- Putin napysav statti pro "istorychnu yednist rosiian i ukrainsiv": holovni tezy. (2021, July 12). *Slovo i Dilo*. Retrieved from <https://cutt.ly/o7cdquo> [in Ukrainian].
- Rosiiane nazvali sami glavnyi prazdnik (2022). *Pobeda RF: Rossiyskoe informatsyonnoe agentstvo*. Retrieved from <https://cutt.ly/q7cdoyv> [in Russian].
- Sered rosiian zrostaie pidtrymka viiny v Ukraini – "Levada-tsentr". (2023, February 2). *ZN, UA*. Retrieved from <https://cutt.ly/R7cdhWH> [in Ukrainian].
- Sherr, Dzh.** (2013). *Zhestkaia diplomatiia i miagkoe prinuzhdenie rossiiskoe vliianie za rubezhom per s angl*. Kyiv: Zapovit [in Russian].
- Shevko, D.** (2021). Mistse Ukrainy u strateichnykh normatyvakh Yevropy. *Knowledge, Education, Law, Management*, 8 (44), 2, 86-96. Retrieved from <https://cutt.ly/b7cdzip> [in Ukrainian].

- Shevtsova, L.** (2014, November 17). Tri glavnykh tseli Putina v Ukraine. *New Voice*. Retrieved from <https://cutt.ly/q7cdYRV> [in Russian].
- Sperling, V.** (2015, November 5). A Case of Putin Envy. Behind the Obsession with Russia's Leader. *Foreign Affairs*. Retrieved from <https://cutt.ly/c7cdAvG> [in English].
- Stattia Putina pro "odyn narod" ye stsenariiem anshliusu Ukrainy – Timoti Snaider. (2021, September 13). *Istorychna pravda*. Retrieved from <https://cutt.ly/l7cdD9A> [in Ukrainian].
- Strategiia XXI: versia dlia obsuzhdeniia. (2014, January 21). *Sovet po vneshnei i oboronnoi politike*. Retrieved from <https://cutt.ly/w7cdJrh> [in Russian].
- "Syndrom oblozhenoii fortetsi": kudy Putin vede krainu? (2015, November 9). *Krym. Realii*. Retrieved from <https://cutt.ly/H7cdLbn> [in Ukrainian].
- Vahner, O.** (2015, January 10). Proekt ukrainskykh istoriykiv rozvinchuie istorychni myfy rosiiskoi propahandy. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://cutt.ly/K7cdCsW> [in Ukrainian].
- Volkov, D.** (2015, July 2). Reiting V Putina realnost ili vymysel sotsiologov? *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://cutt.ly/O7cfwVv> [in Russian].
- Vragi Rossii (2018, October 1). *Levada-tsentr*. Retrieved from <https://cutt.ly/P7cfptx> [in Russian].
- Vystuplenie Vladimira Putina po voprosu priniatii Kryma v sostav Rossii. (2014, March 18). *Gazeta kultura*. Retrieved from <https://cutt.ly/N7cfdJx> [in Russian].
- Yaroshchuk, O.** (2016). Informatsiinyi prostir Ukrainy za ostanni dva roky proishov perevirku na tsilisnist. Retrieved from <https://cutt.ly/E7cfhXp> [in Ukrainian].

**CHANGES AND CHALLENGES
IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL INTERACTION
IN THE ARCTIC BECAUSE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

Alla Atamanenko,

e-mail: alla.atamanenko@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4940-1625>

National University of Ostroh Academy,

Ukraine, 35800, Ostroh, Seminarska Street, 2

Oleksandr Tsvietkov,

e-mail: o.tsvietkov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0861-677X>

Borys Grinchenko Kyiv University,

Ukraine, 04212, Kyiv, Levko Lukianenko St., 13-B

Abstract

The article examines the impact of the Russian-Ukrainian war on the security situation and changes in the system of international cooperation in the Arctic. Authors attempt to establish the possible consequences of changes in the spheres of collective response and management of regional international relations on the basis of a systematic analysis of official documents and materials of a number of institutions and organizations that determine the features of international cooperation in the region, as well as scientific publications on this issue, the changes that took place in connection with the international reaction to Russian armed aggression, including those, related to the beginning of the full-scale war.

Authors examine the challenges to international security and the termination of cooperation with the aggressor in regional international organizations, which serve as a platform for regulating Arctic policy and a forum for relevant communications. Attention is paid to the factor of the sanctions policy applied to the aggressor with the aim of separating it from the latter's political regime and stopping its military actions, as well as influencing the position and capabilities of Russia in the Arctic region.

As a result of the study, it was concluded that the Russian aggression against Ukraine destabilized the system of international relations in general and in the Arctic region in particular. The suspension of the work of the Arctic Council and other regional organizations was caused by ethical and civilizational factors related to Russia's unprovoked aggressive full-scale war against Ukraine but raised the issue of the need to continue collective regulation of important issues within their competences. It seems unlikely that the aggressor will participate in the activities of the Arctic Council and other organizations in the nearest future. However, prospectively, with a change in geopolitical circumstances, it is possible to return to the cooperation of the eight countries of the region within the framework of a joint organization with the aim of coordinating the implementation of urgent environmental, climatic, cultural and other issues.

Keywords: Arctic, Russian-Ukrainian war, Arctic Council, Council of the Barents/Euro-Arctic Region, regional international organizations, international security in the Arctic, regional governance

ЗМІНИ ТА ВИКЛИКИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В АРКТИЦІ ЧЕРЕЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

Алла Атаманенко,

e-mail: alla.atamanenko@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4940-1625>

*Національний університет «Острозька академія»,
Україна, 35800, м. Острог, вул. Семінарська, 2*

Олександр Цветков,

e-mail: o.tsvietkov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0861-677X>

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
Україна, 04212, м. Київ, вул. Левка Лук'яненка, 13-Б*

Анотація

У статті досліджено вплив російсько-української війни на безпекову ситуацію та зміни в системі міжнародного співробітництва в Арктиці. Автори намагаються встановити можливі наслідки змін у сферах колективного реагування та управління регіональними міжнаціональними відносинами на основі системного аналізу офіційних документів і матеріалів низки установ і організацій, які визначають особливості міжнародного співробітництва в регіоні, а також наукові публікації з цього питання, зміни, що відбулися у зв'язку з міжнародною реакцією на російську збройну агресію, в тому числі пов'язану з початком повномасштабної війни.

Автори досліджують виклики міжнародній безпеці та припинення співпраці з агресором у регіональних міжнародних організаціях, які виступають платформою для регулювання арктичної політики та форумом відповідних комунікацій. Придільено увагу чиннику санкційної політики, що застосовується до агресора з метою відмежування його від політичного режиму останнього та припинення його військових дій, а також впливу на позицію та можливості Росії в Арктичному регіоні.

У результаті дослідження було зроблено висновок, що російська агресія проти України дестабілізувала систему міжнародних відносин загалом і в Арктичному регіоні зокрема. Призупинення роботи Арктичної ради та інших регіональних організацій було зумовлене етичними та цивілізаційними факторами, пов'язаними з неспровокованою агресивною повномасштабною війною Росії проти України, але поставило питання про необхідність продовження колективного регулювання важливих питань їх компетенції. Видається малоімовірним, що найближчим часом агресор братиме участь у діяльності Арктичної ради та інших організацій. Проте в перспективі зі зміною геополітичних обставин можливе повернення до співпраці восьми країн регіону в рамках спільної організації з метою координації виконання нагальних екологічних, кліматичних, культурних та інших питань.

Ключові слова: Арктика, російсько-українська війна, Арктична рада, Рада Баренцева/Євро-Арктичного регіону, регіональні міжнародні організації, міжнародна безпека в Арктиці, регіональне управління

Постановка проблеми. Сучасна арена міжнародних відносин, як ніколи раніше, насичена проблематикою глобального і регіонального вимірів, які, перехреснюючись, нерідко надають нових імпульсів та загострень світовій політиці, привносячи в неї як тенденції до інтеграції і спільного вирішення проблемних питань та міжнародного менеджменту, так і протилежного характеру – елементи

стратифікації і поляризації міжнародних акторів, їх радикального і воєнного протистояння. У результаті, найбільш постраждалими виявляються загальнолюдські інтереси, рвуться налагоджені міжнародні комунікації і не діють або призупиняються механізми і організаційні форми колективного управління у міжнародних відносинах.

Останні, як і вироблені ними норми міжнародного права, є важливими умовами сучасного міжнародного життя. Вони покликані вирішувати проблеми глобального і регіонального рівнів у тих сферах і напрямках, які неможливо вирішити без колективних рішень. Паралізація же колективних дій веде до застою міжнародної діяльності і відповідного відкату у просуванні до цілей сталого світового розвитку. Арктика в цьому плані є чи не найхарактернішим прикладом.

Протягом останніх десятиліть вона набула безпрецедентного геополітичного значення у зв'язку з глобальними змінами клімату, які, з одного боку, відкривають нові перспективи розвитку регіону і посилюють його стратегічні транспортні та економічні можливості, а, з другого, загрожують ще більшим загостренням міжнародного становища. Загальне управління Арктикою реалізується на основі міжнародного законодавства та діяльності регіональних організацій і об'єднань. У минулі роки в регіоні, не зважаючи на стратегічну конкуренцію, достатньо послідовно відбувалася управлінська взаємодія міжурядових організацій і інших міжнародних чинників.

До цього регіону входить лише вісім узбережних держав (Мал. 1), які мають території за Північним полярним колом (Данія з Гренландією і Фарерськими островами, Ісландія, Канада, США, Норвегія, Фінляндія, Швеція та Російська Федерація), п'ять з яких безпосередньо виходять до Північно-Льодовитого океану, але водночас арктичний регіон є місцем концентрації інтересів багатьох неарктичних країн світу з огляду на можливості, які в умовах глобального потепління стають все більш доступними – судноплавства, рибальства, видобутку вуглеводнів та багатьох корисних копалин.

Мал. 1 Арктичний регіон. Retrieved from <https://cutt.ly/L6oiWKp>

Неперехідне значення для регіону має і вирішення соціальних, екологічних та природоохоронних проблем. Виходячи з цього, всі вісім арктичних держав опрацювали і прийняли національні арктичні стратегії та затвердила низки відповідних документів. Що ще більш симптоматично, подібні стратегії приймаються і державами, часом доволі далеко розташованими від регіону. Тож закономірно, що свою політику щодо Арктики розробив і ЄС.

На цьому фоні періодичні і доволі показові зазіхання Росії на привласнення додаткового арктичного шельфу, як і загалом агресивні дії проти інших держав світу, починаючи від 2008 р. і включаючи її вторгнення в Україну та анексію Криму у 2014 році, до пори не викликали суттєвих змін в системі міжнародного менеджменту та регіонального управління Арктикою, спричиняючи лише поодинокі дипломатичні випадки чи побіжні заклики до більшої відкритості та прозорості у відносинах з сусідніми державами та на міжнародній арені у цілому. І навіть такі несміливі протестні рухи гальмувалися і поблажливо нівелювалися голосами більшості на міжнародній арені. Але ситуація різко і десь неочікувано для росіян змінилася із початком у лютому 2022 р. повномасштабної війни Росії проти України, яка, зокрема, змусила членів арктичних організацій і причетних держав кардинально змінити ставлення до агресора і вплинула серед іншого на всю систему арктичного управління та міжнародні відносини в регіоні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Арктичний регіон протягом кількох десятиліть привертає активну увагу зарубіжних та українських дослідників, які розглядали Арктику в зовнішній політиці арктичних та неарктичних держав, звертались до аналізу безпекових проблем регіону та проблеми мілітаризації Арктики як частини міжнародної безпеки. Водночас, одним із напрямів досліджень є регіональний менеджмент, який має особливості, притаманні лише арктичному регіону.

З початком повномасштабної війни Росії проти України змінились підходи до співпраці з агресором, що викликало низку розміркувань дослідників про майбутнє арктичного управління. Майданчиками для обговорення стали сайти аналітичних центрів: The Arctic Institute – Center for Circumpolar Security Studies, EGMONT – The Royal Institute for International Relations, Strategic Studies Institute of the Army War College та інших.

Важливі аспекти аналізу ситуації знаходимо в дослідженнях Е. Б'юкенен (Buchanan, 2022), Г. Екнер-Пайрот та Т. Блум (Exner-Pirot & Bloom, 2019), Р. Фолланда (Folland, 2022), І. Фрідман (Friedman, 2022), В. Грівса (Greaves, 2022).

Метою дослідження є аналіз змін у системі міжнародної взаємодії в Арктиці, викликаних російсько-українською війною.

Методи та прийоми дослідження. При опрацюванні дослідження було використано загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності та системності, а також комплексний та системний підходи, що дозволило цілісно, всебічно та послідовно розглянути проблему. Досягненню поставленої дослідницької мети сприяло використання методів аналізу і синтезу, абстрагування та порівняння.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до чинного міжнародного права жодна держава не має політичного суверенітету над усією Арктикою та водами Північно-Льодовитого океану. Історично регулювання відносин між країнами в Арктиці відбувається на основі Женевських конвенцій 1958 р. (про відкрите море, про рибальство та охорону живих ресурсів відкритого моря, про континентальний шельф, про територіальне море й ін.). Проте найбільш вагомим міжнародним нормативним актом у вирішенні проблем між державами, які претендують на Арктичний регіон і визначення територіальних меж регіону є Конвенція ООН з морського права 1982 р. Тому, рішення, прийняті профільними комітетами Конвенції, є дуже важливими для вирішення легального статусу регіону та міждержавної взаємодії у ньому. Але, не без винятків – приміром, Сполучені Штати підписали Конвенцію, але Сенат її не ратифікував, тим самим понижуючи офіційне позиціонування США щодо колективного регулювання в регіоні.

Загалом положення Конвенції поширюються на регулювання правового режиму морських просторів і дозволяють укладати домовленості, особливо на континентальному шельфі, у виняткових економічних зонах, на міжнародному морському дні та відкритих морських зонах, пропонують ряд переваг для посилення претензій договірних країн з цих питань (Sarau, 2021). Відповідно до статті 76 Конвенції та додатків до неї, розширення континентального шельфу можливе при виконанні певних умов. Якщо континентальний шельф будь-якої з держав в Арктиці розширюється, зона її суверенітету також розшириться. Але неодмінно за умови, що буде визначена і міжнародно погоджена власне площа континентального шельфу. Тож, щоб розширювати континентальні шельфи в Арктиці, необхідно провести наукове дослідження дна океану.

І у цьому є свої нюанси. Росія формально висунула претензії на додаткові площі в Арктиці у 2001 р., подавши заявку в ООН щодо розширення власної виняткової економічної зони у понад 200 морських миль. З формального ж боку розширення і перевизначення континентального шельфу потребує відповідного наукового обґрунтування, яке і було оприлюднено. Але не переконливо і у 2002 р. заявка була відхилена на підставі недостатності представлених даних.

З очевидністю такий результат не задовольнив Росію, яка посилила дослідження в регіоні і стала претендувати на розширення морського шельфу в Арктиці практично до полюсу, що звичайно не могло не дратувати інші держави і спричинило поступальну динаміку загострення міжнародних відносин в регіоні. Росія не змиралася з рішеннями ООН і, звинувативши США у втручанні, вдалася до різкого нарощування спеціальних арктичних збройних сил, обладнані ряду військових баз на своїй північній території і стала проводити регулярні випробування стратегічних озброєнь на арктичних островах з перспективою силового забезпечення своїх інтересів у регіоні.

Сполучені Штати, у свою чергу, не бажаючи миритися з гегемонією позицій Росії в Арктиці вдалася до актуалізації й ініціювання проведення військових і військово-морських навчань НАТО в арктичній зоні, а також до планування масштабного технічного переобладнання та інфраструктурного забезпечення своєї присутності у регіоні. І США, і Росія з 2016 по 2022 роки прийняли і оновили національні Арктичні стратегії з тим, щоб у подальшому протистояти стратегічним викликам в цій зоні відповідальності (Coninsx, 2022).

Статус кво цих стратегічних доктрин зберігався практично до початку російської воєнної агресії проти України, значно просівши для російської сторони за наслідками провального ведення російсько-української війни.

Треба сказати, що міждержавні взаємовідносини як і їх колективне управління у регіоні регулюються також і міжнародними угодами регіонального формату. Найважливішою інституцією по їх розробці, а також по практичному вирішенню управлінських та політичних проблем Арктичного регіону вважається Арктична рада, створена в 1996 р. у статусі регіональної міжнародної організації для міждержавної взаємодії та кооперації головним чином 8 названих арктичних держав, а також ряду країн-спостерігачів. При цьому першим пріоритетом у діяльності Ради стали питання стратегії природоохоронного захисту Арктики. Наступним – всі сфери морської справи та водних шляхів.

Останнє, з огляду на прогресуючі зміни клімату та відповідне поступове зменшення ареалу пакових льодів в океані, стало приймати стратегічний характер у відносинах Заходу, у першу чергу США, із Росією. І одне з характерних стратегічних наповнень цього протистояння пов'язується зі стратегічними транзитами, зокрема з Північним морським шляхом. З боку Росії підтримується твердження, що Північний морський шлях є внутрішнім водним шляхом, який є частиною її країни. А в США, навпаки, – відстоювали і продовжують відстоювати ідею того, що Північний морський шлях є міжнародним. США, які хочуть зменшити вплив Росії в регіоні, виступають проти вимоги попереднього сповіщення, що застосовується на маршруті

Росією, і обов'язкового сплачування зборів. За російським баченням, на Північному морському шляху вони історично домінували і маршрут не використовувався іноземними кораблями.

Та глобальні зміни клімату призводять до нових викликів і перспективи кардинальних трансформацій в регіоні. Зокрема, прогресуюче танення пакового льоду у Північно-Льодовитому океані у перспективі відкриває нові можливості доступу не тільки допоки скритих природних ресурсів Арктичного басейну, але й до розширення сфер традиційного міжнародного співробітництва. Так, можуть зовсім по-новому заграти чинники судноплавного транзиту через Арктику з відповідними змінами маршрутів міжнародної торгівлі та нових більш коротких комунікацій між Європою та Азією через Північно-Західний прохід уздовж північного берега Америки через Канадський Арктичний архіпелаг. Як альтернатива Північно-Східному маршруту нові транзитні можливості представляють закономірний інтерес для всієї міжнародної спільноти. Тим самим по-новому загострюючи навколо Арктики не тільки узбережні, але і світові відносини, насамперед у найбільш чутливому трикутнику між Росією, Китаєм і Сполученими Штатами.

Крім резонансних стратегічного рівня управлінських рішень до компетенції Арктичної ради входять і більш локальні та не менш чутливі координаційні питання, приміром щодо шести організацій корінних народів, інтереси і запити представників яких розглядаються Радою на практичній основі. У рівній мірі неарктичні країни за певних умов також можуть бути прийнятими до Арктичної ради як спостерігачі і мають право робити внески в рамках робочих груп експертів тощо.

Наразі нараховується 38 спостерігачів, серед яких 13 неарктичних держав, 13 міжурядових і міжпарламентських та 12 неурядових організацій. Серед перших – Великобританія, Індія, Іспанія, Італія, КНР, Нідерланди, Німеччина, Республіка Корея, Польща, Сінгапур, Франція, Швейцарія та Японія). Значний інтерес до Арктичної ради проявляють також інші неарктичні держави, зокрема, Бразилія, Монголія, Туреччина та ін., які ще не мають статусу спостерігачів. Міжурядові, міжпарламентські та неурядові організації можуть впливати на прийняття рішень через держави-члени (Arctic Council Observers, 2019-2022).

ЄС також неодноразово заявляв про власні арктичні інтереси і в жовтні 2021 р. оновив цільову політику щодо Арктики, реалізація якої має допомогти у досягненні завдань, визначених Зеленою угодою та відповідати його геополітичним інтересам (The EU Arctic Policy, 2021). Але не зважаючи на те, що заявка ЄС на статус спостерігача в Раді була отримана ще у 2013 році, остаточного рішення щодо неї так і не було прийнято. До часу отримання остаточного рішення ЄС має право спостерігати за засіданнями Ради (Arctic Council Observers, 2019-2022). В самому ЄС у 1999 р. було започатковано Політику Північного виміру (The Northern Dimension Policy), яка від кінця 2006 р. перетворилась на платформу, що передбачає співпрацю чотирьох рівноправних партнерів: ЄС, Росії, Ісландії та Норвегії, де Росія до її агресії в лютому 2022 р. мала одну з провідних позицій.

Час від часу дослідниками актуалізується питання ролі й взаємодії Арктичної ради зі спостерігачами, в першу чергу, неарктичними державами. Значне зацікавлення Арктикою і специфіка організації діяльності Арктичної ради призводить до того, що неарктичні країни співпрацюють з членами ради на основі двосторонніх договорів, що включає їх в систему взаємодії в регіоні. Яскравим прикладом у цьому відношенні є співпраця Росії та Китаю, інвестиції якого є все більш помітними у розвиткові російсько-китайських проєктів в Арктиці. Інтереси азіатських та інших держав світу в регіоні могли б сприяти збільшенню їх інвестицій і впливу, якщо питання щодо ролі спостерігачів у раді буде переглянуте позитивно.

Внутрішній менеджмент Арктичної ради має свою специфіку. Зокрема, її члени не сплачують наперед визначені фінансові внески, функціонування побудоване на консенсусі думок членів, а не на договірній основі, що було умовою співпраці в Арктичній раді США. Робочі групи, що взаємодіяли у межах Арктичної

стратегії охорони навколишнього середовища 1991 р. зберегли в раді свої функції, представники корінних народів включені до ради як постійні учасники, військова безпека не є сферою відповідальності ради.

Фінансування ради відбувається за рахунок добровільних внесків держав. Зокрема, діяльність робочих груп та майже всі заходи фінансують на спеціальній основі держави, які виступали за потребу їх створення, а також здійснюється окреме фінансування експертів через національні канали, що ускладнює стратегічне планування (Exner-Pirot, Ackrén, Loukacheva, Nicol & Nilsson, 2019).

Арктичною радою створено Архів відкритого доступу (Arctic Council Repository, 2017-2021) та систему Amapok, що робить більш прозорою її діяльність, але не є достатньою для систематичного вимірювання результативності та ефективності реалізації проєктів (Exner-Pirot et al., 2019). Водночас, створення Архіву та системи Amapok сприяє збереженню спадковості у реалізації проєктів за умови ротаційного головування держав-членів. Головування в раді кожної з держав-членів протягом двох років сприяє, з одного боку, реалізації актуальних для головуючої держави питань, з іншого – робить членів ради рівноправними, а також забезпечує зацікавленість кожної з них діяльністю форуму.

Втім, не зважаючи на відсутність правосуб'єктності міжнародної організації, Арктична рада, завдяки власним інституційним особливостям, а також активному моніторингу та дослідженням в межах власної компетенції (екологія, зміни клімату тощо), дієвим робочим групам та потужним експертним мережам є інституцією, яка достатньо відчутно впливає через регіональний вимір на світову політику. Так, оприлюднені висновки проведених досліджень мали вплив на розвиток глобальної політики щодо забруднюючих речовин, через Стокгольмську конвенцію про стійкі органічні забруднювачі (POPs) та Мінаматську конвенцію про ртуть (Exner-Pirot et al., 2019).

Крім того, під егідою Арктичної ради арктичні держави уклали юридично обов'язкові угоди, спрямовані на посилення міжнародного співробітництва з питань, пов'язаних із морським пошуком і рятуванням в Арктиці, забрудненням моря нафтою у регіоні та арктичним науковим співробітництвом (International Cooperation in the Arctic, N.d). Під час канадського головування в Арктичній раді 2013-2015 рр. було створено Арктичну економічну раду як незалежну організацію, яка сприяє бізнес-співпраці в Арктиці та відповідальному економічному розвитку шляхом обміну передовим досвідом (Arctic Economic Council, N.d).

Донедавна Арктична рада вважалась єдиним постійним і найвпливовішим форумом співпраці в регіоні, який відіграє дуже важливу роль у захисті навколишнього середовища та сприянні сталому розвитку, у захисті інтересів корінних народів Арктики. Хоча частину цих проблем регіону вирішують Арктична економічна рада, Комісія ООН з меж континентального шельфу та деякі інші організації, власне Арктична рада від початку своєї історії сприяла міжнародній співпраці держав, що могли мати протиріччя в інших сферах. Поза межами Арктичної ради як управлінської структури є багато глобальних і регіональних неурядових організацій, зокрема тих, що зосереджені на захисті навколишнього середовища і дикої природи, логістичні організації тощо.

Незадовго до початку російсько-української повномасштабної війни, 2 лютого 2022 р. Арктична рада вкотре була номінована на Нобелівську премію миру завдяки пропозиції норвезьких парламентарів (Jonassen, 2022). Як «модель регіонального управління» Арктичну раду було номіновано на Нобелівську премію миру членами тематично-мережевого Університету Арктики з питань геополітики і безпеки (University of the Arctic Thematic Network on Geopolitics and Security) і в 2018 р. (Quinn, 2018). Арктична рада, не зважаючи на скерованість на співпрацю з екологічних, кліматичних, наукових питань, захисту населення, особливо, корінних народів регіону, сприяла й укріпленню безпеки в регіоні, в тому числі й через підтримку підписання міжнародних угод, зокрема, угоди про делімітацію Баренцева моря (2010) та ін.

Міжнародний арктичний науковий комітет (International Arctic Science Committee – IASC) є акредитованим спостерігачем в Арктичній раді з початку її існування та підтримує роботу ради, її робочих груп і постійних учасників шляхом наукових консультацій (International Arctic Science Committee, N.d). Його членами окрім арктичних країн є Великобританія, Італія, КНР, Нідерланди, Німеччина, Південна Корея та Франція. Формат «Арктичної п'ятірки» (США, Канада, Данія, Норвегія та РФ) виступав також важливою платформою для врегулювання актуальних питань (The Arctic Five, 2017-2023).

Форум операторів арктичних досліджень (Forum of Arctic Research Operators – FARO) є комунікаційно-логістичною організацією, яка сприяє як побудові співпраці окремих країн-членів у регіоні, так і розвитку арктичних наукових досліджень, серед інших країн об'єднує Австрію, Великобританію, Італію, КНР, Нідерланди, Німеччину, Південну Корею, Польщу, Францію, Чехію, Японію.

Як орган міждержавної взаємодії від 1993 р. діє Рада Баренцева Євро-Арктичного регіону (The Barents Euro-Arctic Council) з центром у норвезькому місті Кіркенесі, де від 2008 р. діє Міжнародний Баренцев секретаріат, який є координуючим органом. Рада Баренцева Євро-Арктичного регіону створює можливості для міжрегіонального обміну в багатьох сферах, зокрема, пов'язаних із розвитком культури, корінних народів, торгівлі, інформації, охорони здоров'я, транспорту тощо. Спостерігачами виступають Великобританія, Італія, Канада, Нідерланди, Польща, Франція, США та Японія. Хоча договір було підписано й представниками Данії, Ісландії та Європейського Союзу, діяльність Ради охоплює 14 адміністративних утворень з чотирьох країн: Норвегії, Росії, Фінляндії та Швеції (Barents region, N.d). Тринадцять субнаціональних адміністративних утворень створюють Баренцеву регіональну раду (Barents Regional Council), в якій з 2021 по 2023 р. головує Ненецький округ (Росія), а обидві ради створюють тематичні робочі групи, що становлять транскордонну платформу для професійних обмінів як на національному, так і на регіональному рівнях (Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region, N.d).

На регіон міжнародного впливу перетворює Арктику й підписання неарктичними країнами багатосторонніх договорів, що мають юридичну силу. Зокрема, до Договору 1920 року по Шпіцбергену до сьогодні приєдналися далекі від Арктики 33 країни. При цьому як сам архіпелаг, так і режим його управління достатньо унікальний – це найбільш північне поселення Європи, відкрите для міжнародної співпраці з правом вільного безвізового перебування. Адміністративно підналежний Норвегії, архіпелаг має давню історію міжнародного освоєння території та наукових досліджень, що включає відкриті останнім часом спеціалізований академічний центр та лабораторії по розробці потенціалу Півночі, багатосторонньої спрямованості та участі супутникової станції KSAT, унікальне – до Судного дня – підземно-льодове Сховище насіння світу. Шпіцберген вважається і територією закритою для військової діяльності.

Проте стратегічне розташування архіпелагу, пов'язане насамперед з шляхами виходу в регіональних водах російських атомних човнів з баз Північного флоту у світовий океан, не додає йому ні безпеки, ні стабільності. Російська сторона постійно виявляє своє незадоволення можливостями Норвезької сторони (суверенне право) і опосередковано НАТО у цілому до відслідковування проходу цих човнів і нерідко вдавалася до загострень ситуацій в регіоні. Після ж воєнного вторгнення в Україну, за висловом прем'єр-міністра Норвегії Йонаса Гар Стьоре: «Ми перебуваємо в найсерйознішій ситуації з політикою безпеки за останні десятиліття» (Nezirevic, 2022). І для такого занепокоєння існують усі характерні ознаки.

Враховуючи інтерес численних неарктичних країн до Арктики, пов'язаний із можливостями її освоєння, які розкриваються у зв'язку зі швидким потеплінням (видобутком природних ресурсів, розв'язанням проблем продовольчої безпеки, транспортних питань, проведенням наукових досліджень тощо), протягом кількох

останніх десятиліть все частіше звучать пропозиції щодо створення міжнародної угоди, яка б дозволяла врегулювати систему управління в регіоні, подібної до Договору по Антарктиці 1959 р.

У жовтні 2008 р. Європейським парламентом було прийнято резолюцію «Арктичне управління» (European Parliament resolution, 2008), головний сенс якої – у створенні юридичних основ для збільшення прав неарктичних країн в управлінні цією територією, з врахуванням інтересів людства. Утім, відповідний документ так і не було розроблено, що відрізняє управління Арктикою від управління іншим полярним регіоном – Антарктикою. Те, що члени Арктичної ради, яка все ж має значний вплив на глобальне управління, не мають офіційних зобов'язань дотримуватись рішень ради, має і позитивні, і негативні сторони. Позитивом є те, що це дозволяє членам ради бути гнучкішими у прийнятті і виконанні на рівні національного законодавства її рішень. Негативом можна вважати те, що функціонування Арктичної ради в існуючому вигляді не зобов'язує членів виконувати прийняті рішення.

У зв'язку із російсько-українською війною відбулись зміни у діяльності Арктичної ради та регіональних міжнародних організацій. У 2014 р., коли після незаконного захоплення Криму Росією Канада, яка тоді головувала в Арктичній раді, запропонувала призупинити співпрацю з агресором, інші держави-члени вважали, що в цьому немає потреби, хоча поза межами діяльності ради приєднались до антиросійських санкцій. Внаслідок агресії 2014 р. радою були призупинені деякі проекти співпраці, зокрема, у військовій та безпековій галузях. Утім, Арктична рада за період 2014-2021 рр. проводила спільну з Росією роботу щодо охорони навколишнього середовища і сталого розвитку. Було введено в дію угоду про наукове співробітництво 2017 р.

Прибережними державами Північного Льодовитого океану було укладено угоду про рибальство в його центральній частині, яка вступила в дію у 2021 р. і до якої долучилися й ті позарегіональні країни (Ісландія, Китай, Південна Корея, Японія та Європейський Союз). У 2017 р. вступив в силу Полярний кодекс по регулюванню судноплавства у Північному Льодовитому океані. На думку фінляндської дослідниці Тімо Коівурова (Timo Koivurova), викликом для співробітництва було посилення мілітаризації з боку Росії, хоча співпраця все-одно продовжувалась (Koivurova, 2022).

Після 24 лютого 2022 р., коли розпочалось повномасштабне вторгнення агресора на територію України, реакція членів Арктичної ради була більш рішучою. Всі члени Арктичної ради, у якій до травня 2023 р. головувала Росія, від березня того ж року призупинили участь у всіх засіданнях ради та її допоміжних органів. Було оприлюднено заяву, де засуджувалися невмотивована агресія Російської Федерації та висловлювалось небажання працювати під головуванням останньої (Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine, 2022). 8 червня було прийняте рішення про обмежене відновлення роботи в Арктичній раді за проектами, які не передбачають участь у роботі Росії і є життєво важливим компонентом відповідальності перед народами Арктики, включаючи корінні народи (Joint statement on limited resumption of Arctic Council cooperation, 2022).

8 березня 2022 р. держави-учасниці Ради Баренцева Євроарктичного регіону також оголосили про призупинення співпраці з Росією через її агресію в Україні (Statements regarding Barents Euro-Arctic cooperation, 2022), тоді ж подібне рішення, включно із засудженням спостерігача – Білорусі, було прийняте країнами Політики Північного виміру (Northern Dimension Policy: Joint Statement by the European Union, Iceland and Norway..., 2022), поставлено на паузу членство Російської Федерації в Форумі операторів арктичних досліджень (National Representations, N.d). Таким чином, практично всі арктичні міжурядові структури призупинили співпрацю з Росією, що є засобом тиску та стримування з метою припинення її агресії проти України. Зазначені кроки представників арктичних організацій викликали засудження російського Міністерства закордонних справ.

Отже, виникла проблема продовження діяльності Арктичної ради та інших організацій без Російської Федерації. Важливість співпраці з Росією в Арктиці визначається характеристиками її арктичного статусу. На територію Росії припадає майже половина населення регіону та більше половини арктичної берегової лінії. Саме тому австралійська дослідниця Е. Б'юкенен у березні 2022 р. висловила думку, що розрив відносин із зацікавленими сторонами, які контролюють більш як половину регіону, по-суті, призупиняє будь-які можливості для вирішення питань всередині Арктики і відкриває для Росії можливості залучення нових партнерів до співпраці в регіоні, що порушить колективні регіональні стратегічні інтереси (Buchanan, 2022). Серед азійських країн лише Японія, Південна Корея та Сінгапур запровадили щодо Росії режим санкцій, тому решта країн, особливо Китай та Індія зможуть посилити свої позиції в Арктиці завдяки співпраці з РФ.

Значною мірою в Арктиці погіршились, хоча не припинились повністю, можливості для двосторонньої співпраці з Росією держав регіону. Зокрема Норвегія, як і інші члени арктичних організацій, підтримує санкції проти агресора. Вона як і всі арктичні країни, призупинила двосторонню військову співпрацю, але співпрацює з Росією в тих сферах, які вважає важливими для безпеки та передбачуваності в регіоні, таких як пошуково-рятувальні роботи, берегова та прикордонна охорона, дотримання угод про інциденти на морі та захист навколишнього середовища на Півночі. Крім того, дві сусідні арктичні країни також мають гарячу лінію між Об'єднаним оперативним штабом Норвегії та Північним флотом, щоб уникнути зайвої ескалації та непорозумінь (Folland, 2022).

Арктика є важливою для Росії. Санкції, які були накладені на агресора у зв'язку із розв'язанням війни у 2014 р., значно посилені від лютого 2022 р., перетворили Арктику з одного боку, на ресурсну базу, важливу для зміцнення російської економіки. Без протидії інших держав, РФ може посилити свій контроль над арктичними ресурсами завдяки розширенню континентального шельфу і над Північним морським шляхом (Folland, 2022). Агресором проводиться активна діяльність в регіоні: промислова (включно з видобутком корисних копалин), енергетична, транспортна тощо. Російська Федерація претендує на значну частину арктичного шельфу (бл. 1,2 млн. км²), намагається активно розробляти нафтогазові родовища, утримує в регіоні значний сегмент військової інфраструктури (аеродроми стратегічної авіації, військово-морські бази, систему попередження про ракетні напади тощо).

Росія ще у 1998 р. зробила спробу легалізувати в національному законодавстві власні права на Північний морський шлях, на який покладає значні фінансові сподівання, намагається відстоювати свої інтереси щодо арктичних територій, розширювати видобуток нафти і газу. Так, не зважаючи на іноземні санкції, відсутність відповідних технологій, скорочення споживання російських вуглеводнів в ЄС, у серпні 2022 р. було затверджено 1,8 трлн. рублів на нафтові мегапроекти (Odinokov, 2022). Росія, не зважаючи на продовження розробки родовищ, в співпраці з Арктичною радою була задіяна у розв'язанні глобальних екологічних проблем, в т.ч. й тих, що пов'язані зі змінами клімату, надавала метеорологічні дані, результати вимірювання відтаювання вічної мерзлоти, взаємодіяла в інших питаннях. З іншого боку, запровадження санкцій і вихід частини інвесторів зі співпраці з Росією загальмувало цей розвиток.

Російсько-українська війна визначила неможливість співпраці з агресором і спричинила геополітичну та геостратегічну нестабільність в регіоні. Якщо до війни протиріччя і конкуренція між членами Арктичної ради вдавалось зменшувати за рахунок обговорення важливих питань і прийняття узгоджених рішень, сьогодні це неможливо робити в рамках діяльності ради. Після приєднання до НАТО Фінляндії та у перспективі Швеції, до блоку будуть належати всі сім держав, що сьогодні протистоять російській агресивній політиці. А так як ключовим елементом російської стратегічної культури є застосування сили для досягнення стратегічних цілей, є небезпека ще більшої мілітаризації регіону.

Дослідники безпекових питань та глобального/світового управління сьогодні звертаються до ситуації, що складається в Арктиці та пропонують власні підходи до її розв'язання. Норвезькі вчені Г. Ексер-Пайрот та Т. Блум, звертаючись до цього питання, передбачають кілька можливих шляхів взаємодії під час війни. Перший – продовжити роботу Арктичної ради у минулому форматі, але запропонувати Росії не брати участі в її діяльності, на що та може не погодитись. Другий варіант – продовжити роботу Ради без згоди Росії, в кількості сімох членів, що може призвести до сталого виключення агресора з членства в Раді. Третій варіант – створення нового органу без Росії, але виникає питання в його ефективності, враховуючи її місце і значення в Арктиці (Exner-Pirot & Bloom, 2022). Втім, всі три варіанти передбачають продовження роботи Арктичної ради без участі Росії.

На думку канадського дослідника Вілфріда Гривза, після війни варто буде посилити прозорість дій щодо намірів сторін, бо панарктична співпраця все-одно вимагатиме залучення Росії в регіональному управлінні, що дослідник вважає конструктивним внеском у вирішення глобальних і регіональних проблем. На його думку, наука та екологічна дипломатія можуть надати конкретні можливості для захисту арктичного середовища, боротьби зі зміною клімату та сприяння відновленню співпраці після незаконної та деструктивної поведінки агресора (Greaves, 2022).

Можна передбачити участь Росії в арктичній співпраці після завершення війни і зміни вищої влади держави, але до того співпраця в цьому регіоні буде виключати російську участь. Дехто із західних дослідників майже суголосно із російськими авторами передбачає значний негативний вплив відмови від співпраці з державою-агресором, включно з ймовірністю міждержавного конфлікту і припиненням роботи спеціальної групи «Арктична п'ятірка» (Arctic Five), організованої низкою університетів, в межах якої з різних актуальних питань часом зустрічаються міністри п'яти арктичних країн. Директор Групи сценаристів Білого дому Деніел МакВікар стверджує, що Арктична рада, робота якої поставлена на паузу, має продовжити працювати у звичному форматі від травня 2023 р., коли головування візьме Норвегія (McVicar, 2022). Це може дозволити продовжити роботу організації, але питання участі Росії залишається відкритим.

Водночас, пауза в роботі Арктичної ради на час головування в ній Російської Федерації дозволила уникнути аналогій з роботою Ради Безпеки ООН, коли представники країни-агресора головували на засіданні щодо власного порушення суверенітету та територіальної цілісності іншої держави-члена. Це також дозволило уникнути створення враження, що члени Арктичної ради, які були б змушені їхати до Москви на зустрічі, готові взаємодіяти з Росією дипломатичним шляхом, незважаючи на її вторгнення в Україну (Wishnick & Carlson, 2022).

Можна припустити, що такими ж мотивами керувались і представники інших арктичних регіональних організацій. Поза межами Арктичної ради та інших регіональних організацій, арктичні країни будуть продовжувати співпрацю з Росією у двосторонньому або багатосторонньому форматі, що певною мірою дозволить ліквідувати прогалини відсутності співпраці з Росією в межах регіональних організацій (Friedman, 2022). Будуть діяти і юридично обов'язкові угоди, укладені під егідою Арктичної ради, які стосуються рятувальних робіт, екологічних і морських нафтових катастроф, частково – наукової співпраці. Щодо останнього, зауважимо, що через паузу в роботі Арктичної ради призупинилась реалізація традиційних для її компетенції проектів, пов'язаних з екологічною безпекою, науковими дослідженнями та обміном інформацією через виключення російських вчених з дослідницьких заходів, в тому числі й досліджень змін клімату.

Правовою базою для врегулювання процесів у Північному Льодовитому океані залишається Конвенція ООН з морського права, хоча її не ратифікували США, а виконання кількох статей є суперечливим. Без залучення Росії проблематичною буде реалізація Міжнародної угоди про запобігання нерегульованому рибальству у

відкритому морі Центрального Льодовитого океану (підписаної у 2021 р. Японією, Китаєм, Південною Кореєю та Європейським Союзом). Майданчиком для обговорення екологічних та інших питань певною мірою залишаються неарктичні міжнародні організації: Міжнародна гідрографічна організація, Всесвітня метеорологічна організація та ін.

Висновки. Російська агресія проти України дестабілізувала систему міжнародних відносин в цілому і в арктичному регіоні зокрема. Призупинення роботи Арктичної ради та інших регіональних організацій було викликано етичними і цивілізаційними чинниками, пов'язаними з неспровокованою агресивною повномасштабною війною Росії проти України, але викликало проблему потреби продовження колективного регулювання важливих питань в межах їх компетенцій. Малоімовірним виглядає участь агресора у діяльності Арктичної ради та інших організацій найближчим часом. Але в перспективі, зі зміною геополітичних обставин, можливе повернення до співпраці восьми країн регіону в рамках спільної організації з метою координації реалізації актуальних екологічних, кліматичних, культурних та інших питань.

REFERENCES

- Arctic Council Observers. (2019-2022). *Arctic Council*. Retrieved from <https://www.arctic-council.org/about/observers/> [in English].
- Arctic Economic Council. Retrieved from <https://arcticeconomiccouncil.com/about/> [in English].
- Barents Region (N.d). *The Norwegian Barents Secretariat*. Retrieved from <https://cutt.ly/96v09fn> [in Russian].
- Buchanan, E.** (March 15, 2022). The Ukraine War: Arctic Council Steps into Unchartered Territory. *Arctic Circle*. Retrieved from <https://cutt.ly/N6vXlxu> [in English].
- Coninx, M.-A.** (December 15, 2022). The New US Arctic Strategy. Welcome back, America! *EGMONT. Royal Institute for International Relations*. Retrieved from <https://cutt.ly/o6vXD3q> [in English].
- Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region. (N.d) *The Barents Euro-Arctic Council*. Retrieved from <https://cutt.ly/M6vCq5M> [in English].
- Due to the invasion of Ukraine, Russia's membership in FARO is currently paused. (N.d) *Forum of Arctic Research Operators*. Retrieved from <https://cutt.ly/m6vMhtb> [in English].
- European Parliament resolution of 9 October 2008 on Arctic governance. (2008). *European Parliament*. Retrieved from <https://cutt.ly/96vCEtj> [in English].
- Exner-Pirot, H., Ackrén, M., Loukacheva, N., Nicol, H. & Nilsso, A.E.** (February 5, 2019). Form and Function: The Future of the Arctic Council. *The Arctic Institute*. Retrieved from <https://cutt.ly/e6vVmWp> [in English].
- Exner-Pirot, H. & Bloom, T.E.** (November 10, 2022). Opinion: Does the Arctic Council make sense without Russia? Russia's illegal invasion of Ukraine means it can't be business as usual. As a result, Arctic relations are in turmoil. *National Post*. Retrieved from <https://cutt.ly/S6vVHtX> [in English].
- Folland, R.** (October 3, 2022). Arctic Strategy: Deterrence and Détente. *Journal of Indo-Pacific Affairs*, Air University Press. Retrieved from <https://cutt.ly/w6vV91K> [in English].
- Forum of Arctic Research Operators (FARO) (N.d). *Forum of Arctic Research Operators* Retrieved from <https://faro-arctic.org/> [in English].
- Friedman, I.B.** (April 4, 2022). After Ukraine, Can the Arctic Peace Hold? *Foreign Policy*. Retrieved from <https://cutt.ly/o6vBl9m> [in English].
- Greaves, W.** (December 1, 2022). When powers fail: Russia, Ukraine & the New Arctic Geopolitics. Strategic Studies Institute of the Army War College. *War Room – U.S. Army War College*. Retrieved from <https://cutt.ly/C6vNeHE> [in English].
- International Arctic Science Committee. (N.d) Retrieved from <https://iasc.info/> [in English].
- International Cooperation in the Arctic. (N.d) *Arctic Council*. Retrieved from <https://cutt.ly/t6vNi6r> [in English].
- Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine. Media note (March 3, 2022). *US Department of State*. Retrieved from <https://cutt.ly/B6vNvdh> [in English].
- Joint statement on limited resumption of Arctic Council cooperation. (June 8, 2022). Government of Canada. Retrieved from <https://cutt.ly/o6vNEVe> [in English].

- Jonassen, T.** (February 2, 2022). The Arctic Council Nominated for the Nobel Peace Prize (translated by Elisabeth Bergquist). *High North News*. Retrieved from <https://cutt.ly/h6vNVaq> [in English].
- Koivurova, T.** (2022). Is It Possible to Continue Cooperating with Russia in the Arctic Council? *Georgetown Journal of International Affairs*. Retrieved from <https://cutt.ly/I6vNoVY> [in English].
- McVicar, D.** (May 10, 2022). How the Russia-Ukraine War Challenges Arctic Governance. *Council of Foreign Relations*. Retrieved from <https://cutt.ly/w6vN7PQ> [in English].
- Nezirevic, L.** (November 1, 2022). Norway raises military readiness level amid increased tensions. *Anadolu Agency. London*. Retrieved from <https://cutt.ly/F6vMSaG> [in English].
- Northern Dimension Policy: Joint Statement by the European Union, Iceland and Norway on suspending activities with Russia and Belarus (March 8, 2022). *The Diplomatic Service of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/j6v1w1T> [in English].
- Odinokov, E.** (August 4, 2022). Russia to spend 1,8 trillion rubles on Northern Sea Route development by 2035. *The Arctic*. Retrieved from <https://cutt.ly/t6v1dft> [in English].
- Quinn, E.** (2018, January 19). International academics nominate Arctic Council for Nobel Peace Prize. *Eye on the Arctic*. Retrieved from <https://cutt.ly/J6v1cYH> [in English].
- Saray, G.** (2021). The Legal Status of the Arctic Region and Analysis of the Russia-USA Competition Under International Law. *TUIC Academi*. Retrieved from <https://cutt.ly/S6v1E8n> [in English].
- Statements regarding Barents Euro-Arctic cooperation. (March 4, 2022). *The Barents Euro-Arctic Council*. Retrieved from <https://cutt.ly/l6v1XVq> [in English].
- Events & Opportunities. (September 28, 2021). *The Arctic Five*. Retrieved from <https://arcticfive.org/events/> [in English].
- The EU Arctic Policy. A safe, stable, sustainable, peaceful and prosperous Arctic (September 29, 2021). *The Diplomatic Service of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/X6vocQj> [in English].
- Wishnick, E. & Carlson, C.** (October 3, 2022). The Russian Invasion of Ukraine Freezes Moscow's Arctic Ambitions. *Journal of Indo-Pacific Affairs, Air University Press*. Retrieved from <https://cutt.ly/C6v2dij> [in English].

УДК (UDC) 316.485 : 355.01 (477+470)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06.053

USE OF INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL WEAPONS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Halyna Kalinicheva,

e-mail: h.kalinicheva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7978-1844>

*State University of Telecommunications,
Ukraine, 03110, Kyiv, str. Solomyanska, 7*

Abstract

The article focuses attention on the process of the development of the hybrid aggression of the Russian Federation against Ukraine into a out-and-out war, which actualizes the increased attention to operations on the information front. It is emphasized that information in the conditions of the Russian-Ukrainian war becomes a powerful weapon that capable of influencing the development of events.

The purpose of the article is to study the impact of information-psychological weapons on the psychological state of society and to determine the factors for preventing the impact of misinformation and manipulation on individual and mass consciousness in Ukrainian society.

The author clarified the content, forms and components of the information war, in which various types of information weapon is used. The essence and specifics of informational and psychological weapons were analyzed; the purpose, means and methods of its influence on the psychology of people are determined; the consequences of the application of information and psychological operations in Crimea and Donbas are summarized. Attention is paid to the role of mass media in spreading propaganda, disinformation, fakes, manipulations, spreading rumors, applying psychological pressure using various methods and techniques.

The author proves that aimed at mass and individual consciousness using of informational and psychological weapons is an important component of interstate confrontation. The author demonstrates the dynamics and effectiveness of the using of information weapon in the Russian-Ukrainian war. The article contains many historical examples, based on sociological research in Russia and Ukraine.

The paper outlines directions for countering the destructive impact of informational and psychological weapon on the individual and society and proposes measures to ensure the information security of Ukrainian citizens.

Keywords: Russian-Ukrainian war, information, information weapon, information-psychological weapon, information-psychological operation, psychological influence, consciousness, manipulation

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Галіна Калінічева,

e-mail: h.kalinicheva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7978-1844>

*Державний університет телекомунікацій,
Україна, 03110, м. Київ, вул. Солом'янська, 7*

Анотація

У статті акцентується увага на процесі переростання гібридної агресії Російської Федерації проти України у повномасштабну війну, що актуалізує посилення уваги до операцій на інформаційному фронті. Наголошується, що інформація в умовах російсько-української війни стає потужною зброєю, спроможною впливати на перебіг подій.

Мета статті полягає у дослідженні впливу інформаційно-психологічної зброї на психологічний стан суспільства та визначенні чинників запобігання впливу дезінформації та маніпуляцій на індивідуальну та масову свідомість в українському соціумі.

Автором з'ясовано зміст, форми та складові інформаційної війни, в якій застосовуються різні види інформаційної зброї. Проаналізовано сутність та специфіку інформаційно-психологічної зброї; визначено мету, засоби та методику її впливу на психіку людей; узагальнено наслідки застосування інформаційно-психологічних операцій в Криму та на Донбасі. Приділено увагу ролі ЗМІ у поширенні пропаганди, дезінформації, фейків, маніпуляцій, чуток, здійсненні психологічного тиску із застосуванням різноманітних методів і прийомів.

Автор доводить, що використання інформаційно-психологічної зброї, націленої на масову та індивідуальну свідомість, є важливим складником міждержавного протистояння. На конкретних історичних прикладах, спираючись на соціологічні дослідження в Росії та Україні, проаналізовано динаміку та результативність застосування інформаційної зброї в російсько-українській війні.

У статті окреслено напрями протидії деструктивному впливу інформаційно-психологічної зброї на особу і суспільство та запропоновано заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки українських громадян.

Ключові слова: російсько-українська війна, інформація, інформаційна зброя, інформаційно-психологічна зброя, інформаційно-психологічна операція, психологічний вплив, свідомість, маніпуляція

Постановка проблеми. Генеза російсько-української війни у XXI столітті є прикладом переростання гібридних загроз локального характеру у глобальні проблеми; трансформацію економічних й інформаційних війн, розпочатих Російською Федерацією проти незалежної України ще на початку 2000-х рр. – у повномасштабні військові операції. Розв'язання Росією 24 лютого 2022 р. повномасштабної війни проти України активізувало операції й на інформаційному фронті: обсяг дезінформації, фейків, маніпуляцій про внутрішню й зовнішню політику України та Росії, перебіг військового протистояння суттєво збільшився.

Актуальність проблеми використання інформаційно-психологічної зброї у російсько-українському військовому протистоянні зумовлена її характером та наслідками. Застосуванням інформаційно-психологічної зброї може мати потужний емоційний вплив на населення країни та збройні сили; спричинити ідеологічні

диверсії та дезінформацію; слугувати підтримці сприятливої суспільної думки; сприяти організації масових демонстрацій під фальшивими гаслами тощо. Пропаганда та поширення чуток, фейків, дезінформації детермінують деформацію свідомості та управління індивідуальною і колективною поведінкою. Психологічна війна базується на тому, що люди живуть емоціями та піддаються впливу одне одного в соціумі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідженню гібридних та інформаційних війн присвячено численні публікації зарубіжних науковців. В роботах А. Аржаковського (Arzhakovskiy, 2015), Р. Вілкі (Wilkie, 2009), Ф. Гофмана (Hoffman, 2007), Т. Кузьо (Kuzio, 2017), М. Лібікі (Libicki, 1995), Дж. Мак'юена (McCaen, 2008), Ю. Фельштинського, М. Станчева (Felshtynskiy & Stanchev, 2015), К. Хіроакі (Khiroaki, 2016), М. Шора (Shore, 2017) та інших зарубіжних дослідників висвітлено широке коло проблем, пов'язаних з гібридними війнами, зокрема й російсько-українською конфронтацією.

Українські дослідники аналізують події безпосередньо у процесі гібридного та повномасштабного військового протистояння з Росією. Заслужують на увагу роботи О. Барни (Barna, 2019), М. Гетьманчука (Hetmanchuk, 2017), В. Головченка (Holovchenko & Doroshko, 2016); М. Дорошка (Doroshko, 2017; Doroshko & Baliuk, 2018), В. Горбуліної (Horbulina, 2015, 2017), О. Звездової, О. Вакалюка (Zvezdova & Vakaliuk, 2022), Н. Кравченко (Kravchenko, 2022), В. Лизанчук (Lyzanchuk, 2019), Є. Магди (Mahda, 2015), Ю. Офіцинського (Ofitsynskiy, 2018), Г. Перепелиці (Perepelytsia, 2015).

Феномену інформаційних війн присвячені монографії Д. Кіслова (Kislov, 2013), О. Курбана (Kurban, 2017), Г. Почепцова (Pocheptsov, 2016) та численні наукові розвідки фахівців в галузі історії, політології, соціології, міжнародних відносин, журналістики, кібербезпеки (Brzhevskaya, Dovzhenko, Kyrychok, Haidur & Anosov, 2019; Dilai, 2019; Kharchenko, Sapohov, Shamraieva & Novikova, 2016; Shevchenko, 2007).

Сутність, зміст та напрями інформаційно-психологічних війн, теорію і практику інформаційного протистояння, методи і засоби ведення інформаційних операцій та контрманіпулятивних стратегій розкрито в монографічних дослідженнях О. Литвиненка (Lytvynenko, 2000, 2003), низці спеціальних навчальних видань і колективних монографій (Informatsiina bezpeka: kontrmanipulyativni stratehii, 2005; Informatsiina bezpeka (sotsialno-pravovi aspekty), 2010); Suhestyvnii tekhnolohii manipulyativnoho vplyvu, 2011; Istoriia informatsiino-psykhologichnoho protyborstva, 2012; Informatsiino-psykhologichne protyborstvo, 2018). Ці роботи уможливають розуміння особливостей сучасного етапу інформаційно-психологічних війн, технологій маніпулятивного впливу на свідомість людей та контрманіпулятивних заходів, а також концептуальних основ інформаційної безпеки держави.

Специфіку нинішньої психологічної ситуації та багатоаспектність впливу ворожого інформаційного контенту на суспільство в цілому та молодь зокрема, розкрито у наукових розвідках Н. Марути і М. Маркової (Maruta & Markova, 2015), Ю. Мороз, Ю. Твердохліб (Moroz & Tverdokhlib, 2016), С. Олексієнка, О. Андрощук (Oleksiienko & Androshchuk, 2019), В. Савченко, В. Курило (Savchenko & Kurylo, 2018), Габро І., Вовчук Л., Шевчук О. (Habro, Vovchuk & Shevchuk, 2020; Habro & Shevchuk, 2021), В. Хорошка, та Ю. Хохлачової (Khoroshko & Khokhlachova, 2019).

Узагальнюючи стан наукової розробки проблеми у вітчизняній історіографії, маємо констатувати великий дослідницький інтерес та наявність ґрунтовних, цікавих, оригінальних студій у цій царині представниками різних галузей наук. Враховуючи активну фазу військового російсько-українського протистояння та геополітичні наміри ворога, активізацію інформаційної конфронтації, напружену соціально-психологічну ситуацію в українському суспільстві, вважаємо за необхідне продовжувати реалізовувати подальші дослідження різних складових цієї проблеми.

Метою наукової розвідки є визначення впливу інформаційно-психологічної зброї в умовах російсько-української війни на психологічний стан суспільства та

окреслення напрямів запобігання деструктивному впливу дезінформації та маніпуляцій на індивідуальну та масову свідомість в українському соціумі.

Методологія дослідження. Наукова розвідка спирається на принципи розвитку й історизму, об'єктивності, причинності, системності. У процесі дослідження нами були використані філософські та загальнонаукові методи аналізу й синтезу, індукції й дедукції, аналогії, системного аналізу, абстрагування. Комплексне вивчення складових інформаційно-психологічної зброї в контексті російсько-українського протистояння ґрунтувалося на використанні системно-історичного методу, який уможливує дослідження проблеми та її складових як взаємопов'язаної системи в конкретній історичній ситуації.

Виклад основного матеріалу. Потужною складовою протистояння між державами та народами на сучасному етапі розвитку людської цивілізації є інформаційні війни. Узагальнюючи науковий доробок фахівців, ми під інформаційною війною розуміємо процес протистояння країн і народів, спрямований на досягнення політичних, економічних, військових або інших цілей стратегічного рівня, шляхом впливу на цивільне населення, владу та (або) збройні сили протилежної сторони, за допомогою поширення спеціально відібраної та підготовленої інформації, інформаційних матеріалів та протидії таким впливам щодо власної сторони. Сферами впливу для ведення інформаційних війн виступають політична, дипломатична, фінансово-економічна, інноваційна та військова сфери.

Наприкінці ХХ ст. національний Інститут Оборони США публікує роботу Мартіна Ч. Лібікі «Що таке інформаційна війна?», в якій автор виокремлює сім форм інформаційної війни:

1. *Командно-управлінська*, яка спрямована на канали зв'язку між командуванням та виконавцями і має на меті позбавлення управління.

2. *Розвідувальна війна* – збір стратегічно важливої військової інформації та захист власної.

3. *Електронна війна*, що спрямована проти засобів електронних комунікацій – радіозв'язку, радіолокаційних станцій, комп'ютерних мереж.

4. *Психологічна війна*, яка використовує пропаганду та інформаційно-психологічний вплив на свідомість населення. В її структурі він виокремив чотири напрями: підрив громадянського духу, деморалізація Збройних Сил, дезорієнтація командування та війна культур.

5. *Хакерська війна* має на меті здійснення диверсійних дій проти цивільних об'єктів противника та захист від них (дії проти військових розцінюються як електронна війна). Зброя хакерів, на думку Мартіна Ч. Лібікі, – це комп'ютерні віруси.

6. *Економічна інформаційна війна*, яка існує у двох формах – інформаційної блокади та інформаційного імперіалізму.

7. *Кібервійна*, на відміну від хакерської війни, передбачає захоплення комп'ютерних даних, що дозволяють вистежити ціль (особу) або шантажувати її. В окремих специфічних напрямках виділено семантичні атаки (Libicki, 1995).

Сучасні високотехнологічні війни, як правило, мають «гібридний» характер й передбачають комплексне застосування воєнних, політичних, інформаційних, соціально-психологічних та інших методів її ведення. Будь-яка війна, у т.ч. числі й інформаційна, передбачає застосування певного арсеналу зброї.

Так, Російська Федерація, починаючи з початку 2000-х рр. проводила щодо України гібридну війну, застосовуючи практично всі складові війни інформаційної та використовуючи весь арсенал інформаційної зброї з метою впливу на масову свідомість російського суспільства, українських громадян та зарубіжної аудиторії. Ми погоджуємося з Н. Кравченко, що «головною метою інформаційної війни в Україні є знищення української державності, в Росії – виправдання дій російського керівництва з метою отримання підтримки з боку власних громадян, в Європі – дискредитація держави Україна, керівництва країни, її Збройних Сил, а якщо більш

ширше, то і дискредитація ЄС, НАТО, європейських цінностей. Тобто інформаційна війна – це виклик для України та міжнародної спільноти, загроза міжнародному світовому порядку» (Klavchenko, 2022: 108).

Інформаційна зброя – це сукупність технік і технологій інформаційного впливу на інформаційну інфраструктуру та інформаційне поле певної території чи держави, на психіку, свідомість і підсвідомість її населення задля дестабілізації інформаційного простору з подальшим завданням шкоди суспільно-політичній системі та збройним силам. Об'єктами інформаційної зброї є комп'ютерні системи, системи зв'язку, засоби масової інформації та психіка людини. За об'єктами впливу інформаційну зброю поділяють на класи: 1) *інформаційно-технічний* – зброя, що впливає на цивільну, державну та військову інформаційну інфраструктуру; 2) *інформаційно-психологічний* – зброя, що впливає на морально-психологічний стан окремої особистості, групи людей і суспільства в цілому. Інформаційну зброю відрізняє від звичайних засобів ураження: 1) *скритність* (можливість досягати мети без видимої підготовки та оголошення війни); 2) *масштабність* (можливість завдати непоправної шкоди, не визнаючи національних кордонів та суверенітету, без обмеження простору у всіх сферах життєдіяльності людини); 3) *універсальність* (можливість багатovarіантного використання як військових, так і цивільних структур країни нападу проти військових та цивільних об'єктів країни паразити) (Ranchuk, 2022).

З усього арсеналу інформаційної зброї в умовах російсько-української війни (2014 – теп. час) набуває особливої актуальності використання так званої *інформаційно-психологічної зброї*. Адже головними об'єктами її впливу і захисту від неї є психіка політичної еліти та населення супротивних сторін; система формування суспільної свідомості та думки, система прийняття політичних і державно-управлінських рішень у сфері національної безпеки тощо.

Залежно від мети застосування інформаційно-психологічної зброї, використовують різні засоби впливу на людей та їхню психіку: спотворення інформації, яку отримує політичне керівництво, командування та особовий склад збройних сил противника; нав'язування їм фальшивої або беззмістовної інформації, яка лишає їх можливості правильно сприймати події або поточну ситуацію та приймати правильні рішення.

Інформаційно-психологічна зброя містить, на думку М. Шевченко, наступні складові:

1. *Концептуально-методологічну зброю* як засіб впливу на інформацію: світоглядну, методологічну. Результатами застосування цієї зброї є: світоглядний хаос, некритичність мислення і диктат забобонів, що дає змогу здійснювати екзистенційне маніпулювання суспільною свідомістю; формування комплексу меншовартості народу або ж навіть психологію раба, громадянського інфантилізму, вкрай низького рівня релігійної й етичної культури тощо.

2. *Хронологічну (історичну) зброю*, яка є засобом впливу на суспільну свідомість, на інформацію хронологічного порядку, послідовність фактів та явищ, їх взаємозв'язок. Результатом застосування цієї зброї, або так званих «історичних» війн, є інформаційна, моральна ліквідація всіх національних героїв та видатних людей, знищення історичної пам'яті, історичних традицій народу і зведення його до категорії неісторичних.

3. *Фактологічну зброю* – інформацію прикладного характеру: релігію, ідеологію, політичні міфи, виборчі технології, технології маніпуляції свідомістю за допомогою засобів масової інформації тощо. Результатом застосування цієї зброї може бути розкол нації та підрив історичних основ, духовної цілісності народу, його дезорієнтація й дезорганізація.

4. *Лінгвістичну зброю*, яка є засобом впливу за допомогою мови і засобом як спілкування, так і контролю, оскільки мовленнєва форма дає змогу передавати інформацію та спростовувати її. Мовний чинник безпосередньо впливає на зміну освітніх моделей (Shevchenko, 2007: 126-132).

Перебіг сучасної російсько-української війни вказує на особливу небезпечність інформаційно-психологічної зброї як переважно латентних засобів ведення протиборства. Анексія Криму, військовий конфлікт на Донбасі – це наслідок цілеспрямованого впливу інформаційної війни. Зокрема, Спеціальна європейська група по боротьбі з фальшивими прокремлівськими повідомленнями анонсувала про більш ніж 5 тисяч випадків російської дезінформації з 2015 року, з них близько 2 тис. стосувалися України. Протягом десятиліть Росія свідомо створювала навколо себе пояс нестабільності в Нагірному Карабасі, Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії (Hetmanchuk, 2017: 298).

Важливим складником інформаційної зброї є *інформаційно-психологічні операції* (ІПСО), які тлумачаться фахівцями як різновид інформаційних операцій, проведення яких передбачає використання на практиці складної сукупності узгоджених, скоординованих і взаємопов'язаних форм, методів і прийомів психологічного впливу. ІПСО передбачають проведення політичних, військових, економічних, дипломатичних і власне інформаційно-психологічних заходів, спрямованих на конкретну людину чи групи людей з метою впровадження в їх середовище чужих ідеологічних і соціальних установок, формування помилкових стереотипів поведінки, трансформації в потрібному напрямку їх настроїв, почуттів, волі (Informatsiina bezpeka (sotsialno-gravovi aspektu), 2010).

Основними суб'єктами проведення ІПСО є керівництво іноземної держави; спецслужби іноземних держав та її агентура; засоби масової інформації (іноземні та підконтрольні вітчизняні); неурядові організації (іноземні й підконтрольні вітчизняні); інтернет-ресурси; населення загалом чи окремі соціальні групи; політична, фінансово-економічна, наукова, культурна еліта; політичні чи військові лідери; релігійні діячі; окремі особи, відповідальних за ухвалення тих чи інших рішень (Informatsiina bezpeka: kontrmanipulyativni stratehii, 2005).

Запорукою успіху однієї з інформаційно-психологічних операцій Росії в Україні, так званої «русской весни» в Криму, було ретельне планування та підготовка, надпотужний інформаційний вплив країни-агресора. Робота з кримським населенням розпочалася ще у 2000-х і перейшла в активну фазу після Помаранчевої революції. Втілення фінальної частини відбувалося за часів В. Януковича, а Майдан лише вніс корективи щодо старту анексії. Основними меседжами російських телеканалів тих часів були «Потяги дружби», «Правий сектор», «Беркут» захистив Крим», «Київ заборонив російську мову», «Кримська самооборона» та «Військова форма, яку можна купити у будь-якій крамниці». Ці російські наративи потрапили на підготовлену свідомість і дали гіркі плоди, як-от недовіра до влади своєї країни, невіра навіть власним очам, упевненість у діях «добраго царя» Путіна, референдум та ейфорія «Кримнаш».

В Донбасі Росія використала проти України низку підричних соціальних технологій: 1) технологію поділу України на «народні республіки»; 2) технологію створення кримінального натовпу; 3) технологію заколоту і захоплення влади в містах; 4) технологію «референдуму»; 5) технологію «живого щита» тощо.

Навіть після розведення військ і певного затишшя на фронті з 2019 р., інформаційні війни не стихали ні на секунду. Російське телебачення та російська «фабрика тролів», або «олігінці», упродовж багатьох років щодня генерували потік негативної інформації за визначеними темами. Сотні «експертів» писали і нині пишуть статті, ведуть блоги й коментують події в соціальних мережах.

Основними *методами* інформаційно-психологічного впливу на свідомість та поведінку особи (суспільства), є дезінформування, пропаганда, диверсифікація громадської думки, психологічний тиск, поширення чуток.

Зокрема, російські ЗМІ для ведення інформаційної конфронтації активно використовують наступні *прийоми*:

1. *Пряме спростування*. Українські та зарубіжні політичні лідери неодноразово з 2014 року робили гучні заяви про присутність російських військ в

Україні та використання зброї російськими військовими на окупованих територіях Донбасу. Ці заяви поширювалися і у російських ЗМІ, проте у резюмуючій частині вказувалося, що «міжнародними спостерігачами жодного разу не було помічено присутності російських військових на території Донбасу».

2. *«Блискуче узагальнення»* стосувалося інформації про регулярну гуманітарну допомогу Україні зі сторони Росії. За задумом, це мало слугувати піднесенню патріотизму в Росії та єднанню колишнього радянського народу.

3. *Підтасовка фактів* здійснюється в російських ЗМІ постійно. Починаючи з 2014 року, російські ЗМІ не висвітлювали інформацію про участь РФ у військових діях на Донбасі задля формування думки у російських громадян про непричетність Росії до «українського конфлікту», який стався, за їхнім баченням, через внутрішньополітичні помилки під впливом колективного Заходу. Навесні 2022 року, після звільнення Київщини та Чернігівщини від російської навали, весь світ став свідком військових злочинів російської армії проти цивільного населення. Репортажі про руйнації після ракетних обстрілів та поховання вбитих жителів Бучі, Гостомеля, Ірпеня, Чернігова та інших міст та містечок Київщини, Чернігівщини в російському політикумі та медіапросторі назвали постановочними.

4. *Навішування ярликів*. Наративи російських ЗМІ та політикуму зформували у масовій свідомості російського суспільства образ українців як «бандерівців», «нацистів», «фашистів», «бандитів», «мафії», «маріонеток Заходу» тощо. Росіяни, завдяки пропаганді, впевнені, що це не Росія напала на Україну, а Сполучені Штати ведуть війну проти Росії, діючи через третю сторону – Україну.

5. *Посилання на авторитет* активно використовується у російських ЗМІ. Заяви президента РФ, інших представників вищого політичного керівництва сприймаються громадянами Росії як істина в останній інстанції. У поєднанні з іншими прийомами пропаганди здійснюється маніпулятивний вплив на масову та індивідуальну свідомість російського суспільства.

6. *Переписування історії* як маніпулятивний прийом використовується не тільки в ЗМІ, але й у науковому та освітньому середовищі. У російському суспільстві простежується бажання привласнити історію Київської Русі. Так, у нових підручниках з історії, які вишли друком після 2015 р., вже немає згадки про Київську Русь, йдеться лише про Давню Русь як колиску російської держави; в них виключено поняття «монголо-татарського ярма», згадується лише про залежність руських земель від ординців. Показовою є й стаття «История Украины» у російській Вікіпедії. У 2022 р. в Москві вийшла друком монографія «История Украины», авторами якої є авторитетні російські історики. У передмові монографії зазначено, що назва роботи скоріше пов'язана з необхідністю визначити предмет дослідження, аніж з точністю формулювання, оскільки, як стверджують автори, Україна – штучне утворення, а отже її історії не існує. Саме такі «наукові дослідження» ідеологічно виправдовують війну РФ проти України, убивство її громадян, руйнування її міст і анексію територій.

7. *Захоплення медіапростору*. Інформаційний простір контролюється владою та спецслужбами. Інформація фільтрується та подається у «політкоректній інтерпретації».

Фахівці викоремлюють наступні етапи проведення ІПСО: планування, інформаційний привід, «розкрутка» інформаційного приводу, закріплення (Suhestvni tekhnologii manipulyativnoho vplyvu, 2011; Derkachenko, 2016). Складниками ІПСО, які веде Росія проти України, є фейки, дезінформація, маніпуляції, пропаганда, ботоферми. Їхня мета – посягти зневіру, навіяти думку, що легше здатися, ніж воювати. І оскільки кожен українець уже майже рік моніторить перебіг подій у своїх смартфонах, надважливою у протидії ворогу стає медіазагартованість. Одним із способів опору і знешкодження загарбницьких планів є критичне мислення та здатність розпізнавати й реагувати на фейки та дезінформацію.

Фейки, наприклад, переважно поширюють через блоги (анонімні або

сумнівного авторства), телеграм- та ютуб-канали, фейсбук-сторінки ботів і вайберчати (Sardaryzade, 2022). Згідно результатів соціологічного дослідження, з 24 лютого 2022 р. більшість українців дізнаються новини саме з Вайбера й Телеграму, а 76,6% респондентів спочатку читали новину в месенджері, а вже потім знаходили або не знаходили її в інших ЗМІ (Mediaspozhyvannia ukrainsiv v umovakh...). Причина популярності месенджерів і соціальних мереж як майданчиків для новин очевидна: для користувачів вони безкоштовні, прості й зручні у використанні, а для медіа — доступні платформи, щоб доставити повідомлення користувачам за короткий час. Це пояснює активне поширення фейків саме у месенджерах та соціальних мережах, наслідком чого може стати не тільки спотворення картини світу, але й негативний вплив на психоемоційний стан людей, ухвалення ними емоційних рішень через надмірне психологічне напруження в умовах війни.

На думку медіаекспертів, головний механізм, яким послуговується ІПСО, — це рефлексивний контроль як спосіб змусити вас добровільно ухвалювати рішення для того, хто здійснює контроль, за допомогою донесення спеціально підготовленої інформації (Bilousenko, 2022).

Прикладом ІПСО, яка підбурювала аудиторію на емоції, є фейк Росії щодо нібито створення в Україні «брудної бомби». Міністр оборони Росії Сергей Шойгу провів телефонні перемовини з міністрами оборони Франції (Себастьяном Лекорню), Туреччини (Хулусі Акармом) і Великої Британії (Беном Воллесом), під час яких «висловив стурбованість у зв'язку з нібито можливим застосуванням Україною «брудної бомби». Міністри закордонних справ США, Франції та Великої Британії виступили зі спільною заявою, засудивши спроби Росії звинуватити Україну в готовності застосувати «брудну бомбу».

Розвідка Російської Федерації поширила дезінформацію про нібито зберігання наданого партнерами Україні озброєння та боєприпасів на території Рівненської АЕС. Метою поширення подібної інформації спецслужбами країни-терориста є зменшення військової допомоги Україні від іноземних партнерів, а також збір інформації про ЗСУ та військово-промисловий комплекс України. Особливо різко ця інформація контрастує з повідомленням українських ЗМІ про початок роботи місії МАГАТЕ на Рівненській АЕС, яка мала фіксувати будь-які загрози, що можуть спричинити військові дії. По суті, ця ІПСО російських спецслужб була спрямована на появу страху у світової спільноти щодо початку ядерної війни і була спрямована на іноземну аудиторію, щоби змусити Захід зменшити підтримку та військову допомогу Україні та повернути її до перемовин.

Зауважимо, що Росія різними методами намагається схилити Україну до переговорів, продовжуючи свій ракетний шантаж українського народу з метою змусити його вийти на майдани й вимагати від своєї влади перемовин із Кремлем. Для доведення своїх останніх «вимог» він використовує всі канали (як офіційні, так і неофіційні), фейки та пропагандистські наративи.

Так, на засіданні Радбезу ООН, присвяченому ракетним обстрілам України, представник РФ В. Небензя зазначив, що ракетні атаки триватимуть, поки Київ не займе реалістичну позицію. Прес-секретар президента Росії Д. Песков продовжує наголошувати на наративі, що влада України має всі можливості врегулювати ситуацію та припинити страждання народу, виконавши вимоги Росії. У контексті цих заяв, російські пропагандистські ЗМІ з посиланням на МЗС Росії повідомляли, що входження до складу Росії нових регіонів має враховуватися при можливому поновленні переговорів з Україною і що переговорний процес має бути «прямим», тобто без посередництва Заходу. При цьому російські ЗМІ маніпулюють тим, що війна триває досі лише тому, що Україна не хоче йти на переговори. Насправді ж, Україна вийшла з переговорного процесу ще навесні 2022 року. Головна умова для їх відновлення — повернення територій відповідно до кордонів 1991 року, але Росія не полишає спроб висувати безуспішні ультиматуми й погрози.

Прикладами дезінформації може слугувати поширення російськими медіа

повідомлень про те, що Міжнародний валютний фонд готовий надати Україні кредит (12-16 млрд. доларів), але однією з умов буде підвищення тарифів на 100-200% протягом 12 місяців. Сюди належить й публікація у швейцарській газеті «Neue Zürcher Zeite» з посиланням на двох німецьких політиків інформації про те, що під час свого січневого візиту 2023 р. до Москви Глава ЦРУ Уільям Бернс пропонував Росії 20% території України в обмін на мир. Від імені уряду США нібито було запропоновано Києву «мир в обмін на землю», а Москві «землю в обмін на мир». Метою цього інформаційного вкиду було підірвати довіру України до союзників. А по суті, Росія через швейцарське видання озвучила свої наміри і бажання. Реакція США була миттєвою: офіційне заперечення подібних інсинуацій.

Прикладом фейку та маніпуляції може слугувати поширення російськими ЗМІ у лютому 2023 р. в мережі інформації про нібито масові протести у Нідерландах проти надання зброї Україні та відновлення ферм, які збанкрутіли внаслідок санкцій проти Росії. У Нідерландах справді відбулися протести 5 лютого 2023 р., однак у вимогах демонстрантів не йшлося ні про надання зброї Україні, ні про відновлення ферм. Мета такого інформаційного вкиду очевидна – продемонструвати читачам «втому Заходу» від України.

Зауважимо, що нині використовуються як традиційні засоби впливу на свідомість людини через друковані та електронні ЗМІ й телебачення, так і апробуються засоби інформаційно-психологічного, психогенного, психоаналітичного, нейролінгвістичного, психотронного впливу через комп'ютерні мережі (Kharchenko, et al., 2017: 80-81).

Результатом планомірної тотальної брехні, розробленої ідеологами Кремля та поширюваної через всі можливі ЗМІ, стала колективна ненависть росіян до України й українців. Інформаційна війна путінської Росії проти України засвідчила готовність понад 50% опитаних росіян воювати з українцями (Ukraine i Donbas. Sotsiolohichne opytuvannia Levada – tsentru...). Результат впливу медіа-маніпуляцій на свідомість російського населення вражаючий: 89% росіян підтримують «спеціальну військову операцію» своєї країни в Україні (Konflikt z Ukrainoiu. Sotsiolohichne opytuvannia Levada-tsentru...). Найбільший рівень підтримки дій збройних сил Росії в Україні характерний для тих, хто довіряє телебаченню як основному джерелу новин – 86% і хто схвалює дії президента РФ – 85%. Показово, що здебільшого, це респонденти старші 55 років (82%), чоловіки (80%) та мешканці сіл та невеличких міст і містечок – 78% (Konflikt z Ukrainoiu. Otsinka za sichen 2023 r....). Майже тотальна підтримка росіянами війни свого уряду проти сусідньої держави є свідченням результативного використання пропаганди з одного боку, та відсутності критичного мислення – з іншого.

Показовими є соціологічні опитування в Україні. Так, у січні 2022 року було проведено опитування щодо оцінки громадянами України загрози агресії з боку Росії. Відповідаючи на запитання «Чи варто сприймати накопичення російських військ на кордоні з Україною як реальну загрозу вторгнення на територію України взимку-навесні 2022 року?» українці з різних регіонів приблизно однаково відповідали «Так, загроза є реальною» – 44,9% і «Ні, вторгнення найближчим часом не буде» – 43,7% (Otsinka hromadianamy Ukrainy zahrozy ahresii z boku Rosii...).

Оцінка українцями ситуації в країні, довіри до соціальних інститутів, політико-ідеологічних орієнтацій громадян України в умовах російської агресії продемонструвала найбільшу довіру українців до Збройних сил (96%), орієнтацію на демократичний політичний устрій (68%). Оцінюючи різні типи політичних систем, 87% опитаних українців не прагнуть відновлення Радянського Союзу (у 2021 – 69%). **Обираючи між двома моделями суспільного розвитку – європейською та російською, 70% віддають перевагу європейській моделі, лише 0,5% – російській (у 2017 р. ці показники становили відповідно 58% і 4%). Частка прихильників європейської моделі зростає із зниженням віку респондентів – від 60% серед тих, кому 60 і більше років, до 80% серед тих, кому від 18 до 29 років (Otsinka hromadianamy situatsii v kraini, dovira...).**

Результати загальнонаціонального опитування у грудні 2022 року засвідчили незламність й оптимізм українців (93% українців вірять у перемогу України у війні, сумнівається у перемозі лише 3% опитаних), рекордну підтримку вступу України до Європейського Союзу (79%). Символом боротьби українського народу проти російської агресії стала «Азовська Сталь» – 52% (Pidsumky-2022: Pid syno-zhovtym prarogom svobody!...). Отже, за рік війни українське суспільство подорослішало, навчилося розрізняти ворожу пропаганду, мислити самостійно (щоправда, не завжди критично), проте існують ще невикористані резерви для формування критичного мислення та навиків інформаційної гігієни.

Задля забезпечення надійного захисту інформаційних джерел від спотворення зацікавлених груп осіб чи країн в Україні мають бути запроваджені відповідні правові, організаційні, технічні заходи, заходи публічної дипломатії. Складовою системи протидії та захисту від інформаційно-психологічної зброї має бути моніторинг інформаційного простору на предмет виявлення інформаційно-психологічної операції.

Нагальним завданням на сучасному етапі є забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства, держави. Цьому має слугувати: 1) розробка ефективної й дієвої державної стратегії щодо забезпечення інформаційної безпеки; 2) підтримка іміджу держави, висвітлення правдивої інформації в засобах масової інформації та оптимізація їх роботи щодо забезпечення національних інтересів; 3) застосування ефективних методів протидії інформаційним впливам з боку держави-агресора; 4) здійснення теоретичної та практичної підготовки особистості задля унеможливлення деструктивного впливу інформаційних загроз; 5) обмеження присутності російських ЗМІ в Україні, що дозволить обмежити доступ деструктивного контенту до широкої цільової аудиторії та зменшити його вплив на соціальний та психологічний стан суспільства.

Одним із напрямів протидії інформаційній агресії, серед іншого, може бути оптимізація освітніх програм в загальноосвітніх закладах та університетах. На часі – включення освітніх компонент, які формують навички інформаційної гігієни та критичного мислення. Навчання здобувачів освіти основам інформаційної безпеки має підготувати молоду людину до сучасних інформаційних викликів і загроз.

Висновок. Таким чином, застосування інформаційно-психологічної зброї в умовах українсько-російської війни є складовою повномасштабної війни і становить загрозу для інформаційної безпеки як держави і суспільства в цілому, так і окремої особистості зокрема. Інформаційно-психологічна зброя має широке коло впливу: її дія спрямована як на масову, так і на індивідуальну свідомість. Всепроникнення та відносна непомітність у порівнянні з традиційними видами зброї визначають її ефективність та результативність.

З огляду на те, що домінування над противником в інформаційно-комунікаційній сфері є запорукою здобутків і перемог на інших фронтах – економічному, політичному, дипломатичному, освітньо-науковому, військово-технічному тощо, пріоритетними інтересами української держави на нинішньому етапі виступають: розвиток власного потенціалу інформаційно-психологічного протистояння, вдосконалення національної системи інформаційної протидії, проведення роботи з населенням щодо інформаційної гігієни та убезпечення від ворожої пропаганди, навчання щодо фільтрування та перевірки інформації, її критичного сприйняття та аналізу, щоб стати стійкими до зовнішніх інформаційних атак.

На часі – ефективне забезпечення інформаційної безпеки в контексті ведення інформаційно-психологічних операцій для досягнення геополітичних, економічних, інформаційних та інших переваг над супротивником. Нині цьому має прислужитися об'єднання влади й українського суспільства задля перемоги в інформаційному та військовому протистоянні з агресивним і варварським східним сусідом, адже інформаційна незалежність та інформаційний суверенітет детермінують розвиток свободи у суспільстві й державі та забезпечують їхню життєздатність.

REFERENCES

- Arzhakovskiy, A.** (2015). *Rozbrat Ukrainy z Rosiieiu: stratehiia vykhodu z pike. Pohliad z Yevropy*. Kh.: Vivat [in Ukrainian].
- Barna, O.S.** (2019). Informatsiinyi prostir Ukrainy yak chynnyk suspilnoi konsolidatsii v umovakh hibrydnoi viiny. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*, 86, 365-376 [in Ukrainian].
- Bilousenko, O.** (2022). *Shcho take informatsiino-psykholohichni operatsii i yak yikh rozpiznaty*. Retrieved from <https://cutt.ly/H7kmrdM> [in Ukrainian].
- Brzhevska, Z.M., Dovzhenko, N.M., Kyrychok, R.M., Haidur, H.I. & Anosov, A.O.** (2019). Informatsiini viiny: problemy, zahrozy protydiia. *Kiberbezpeka: osvita, nauka, tekhnika*, 3(3), 88-96 [in Ukrainian].
- Derkachenko, Ya.** (2016). *Informatsiino-psykholohichni operatsii yak suchasnyi instrument heopolityky*. Retrieved from <https://cutt.ly/97kmzrJ> [in Ukrainian].
- Dilai, A.** (2019). Viina za Ukrainu: vid informatsiinykh operatsii do priamoho vtorhnennia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Zhurnalistyka*, 45, 13-20 [in Ukrainian].
- Doroshko, M.** (2017). *Neoholosheni viiny Rosii proty Ukrainy u XX-na pochatku XXI stolittia: prychny ta naslidky*. Kyiv: DIA [in Ukrainian].
- Doroshko, M. & Baliuk, V.** (2018). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy pislia Revoliutsii hidnosti*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Felshtynskiy, Yu. & Stanchev, M.** (2015). *Tretia svitova: Bytva za Ukrainu*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
- Habro, I., Vovchuk, L. & Shevchuk, O.** (2020). Informational and Psychological Influence on Student Youth in the Conditions of the Information-Psychological War. *Journal of Educational and Social Research*, 10 (1), 56-61. <https://doi.org/10.36941/jesr-2020-0006> [in English].
- Habro, I.V. & Shevchuk, O.V.** (2021). Informatsiino-psykholohichni vplyv na suspilnu svidomist v umovakh informatsiino-psykholohichnoi viiny. *Viiny informatsiinoi epokhy: mizhtsyplinarnyi dyskurs*, 215-228 [in Ukrainian].
- Hetmanchuk, M.P.** (2017). «Hibrydna viina» Rosii proty Ukrainy: informatsiinyi aspekt. *Viiskovo-naukovyi visnyk*, 27, 296-307 [in Ukrainian].
- Hoffman, F.G.** (2007). *Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars*. Virginia: Potomac Institute for Policy Studies Arlington. Retrieved from http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/HybridWar_0108.pdf [in English].
- Holovchenko, V., Doroshko, M.** (2016). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: istoryko-politychne doslidzhennia*. K.: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Horbulina, V.** (2015). *Donbas i Krym: tsina povernennia*. K.: NISD [in Ukrainian].
- Horbulina, V.** (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front*. Kyiv: Folio [in Ukrainian].
- Informatsiina bezpeka (sotsialno-pravovi aspekty)* (2010). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Informatsiina bezpeka: kontrmanipuliatyvni stratehii* (2005). Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].
- Informatsiino-psykholohichne protyborstvo* (2018). Kyiv: PAT «VIPOL» [in Ukrainian].
- Istoriia informatsiino-psykholohichnoho protyborstva* (2012). Kyiv: Nauk.-vyd. viddil NA SB Ukrainy [in Ukrainian].
- Kharchenko, I.M., Sapohov, S.O., Shamraieva, V.M. & Novikova L.V.** (2017). Osnovni zasoby informatsiinoho protyborstva ta informatsiinoi viiny yak yavyscha suchasnoho mizhnarodnoho politychnoho protsesu. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N.Karazina. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm*, 6, 77-81 [in Ukrainian].
- Kherpen, M.** (2015). *Viiny Putina. Chechnia. Hruzii. Ukraina*. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
- Khiroaki, K.** (2016). *Zrozumity Donbas*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Khoroshko, V. & Khokhlachova, Yu.** (2016). Informatsiina viina. ZMI yak instrument informatsiinoho vplyvu na suspilstvo. *Bezpeka informatsii*, 22 (3), 283-288 [in Ukrainian].
- Khoroshko, V. & Khokhlachova, Yu.** (2019). Informatsiina viina. Zakhyst vid destruktivnykh informatsiino-psykholohichnykh vplyviv. Chastyna 2. *Bezpeka informatsii*, 25, 18-23 [in Ukrainian].
- Kislov, D.V.** (2013). *Informatsiini viiny*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet [in Ukrainian].
- Konflikt s Ukrainoiu. Osenka za yanvar 2023 g. Sotsiolohicheskii opros Levada-tsentra 26.01-31.01.2023. Retrieved from <https://cutt.ly/V7kWCtJ> [in Russian].

- Konflikt s Ukrainoiu. Sotsiolohicheskii opros Levada-tsentru 24.03-30.03.2022. Retrieved from <https://cutt.ly/E7kWS8Y> [in Russian].
- Kravchenko, N.** (2022). Informatsiina skladova yak kluchovyi aspekt hibrydnoi viiny. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, 4, 106-118 [in Ukrainian].
- Kurban, O.V.** (2017). *Informatsiini viiny u sotsialnykh on-lain-merezhakh*. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
- Kuzio, T.** (2017). *Putin's war against Ukraine. Revolution, nationalism, and Crime*. Toronto: Published in association with the Chair of Ukrainian Studies University of Toronto [in English].
- Libicki, M.C.** (1995). *What Is Information Warfare?* Center for Advanced Concepts and Technology Institute for National Strategic Studies National Defense University. Retrieved from <https://cutt.ly/67kEkiR> [in English].
- Lytvynenko, O.V.** (2000). *Spetsialni propahandystski ta psykholohichni kampanii*. Kyiv: Satsanha [in Ukrainian].
- Lytvynenko, O.V.** (2003). *Informatsiini vplyvy ta operatsii*. Kyiv: Satsanha [in Ukrainian].
- Lyzanchuk, V.** (2019). Zhurnalistska pravda i postpravda v konteksti hibrydnoi viiny Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Zhurnalistyka*, 45, 323-334 [in Ukrainian].
- Mahda, Ye.V.** (2015). *Hibrydna viina – vyzhyty i peremohty*. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
- Maruta, N.O. & Markova, M.V.** (2015). Informatsiino-psykholohichna sytuatsiia yak novyi vykyk suchasnosti: stan problemy ta napriamky yii podolannia. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii*, 3 (84), 21-28 [in Ukrainian].
- Mccuen, J.** (March-April 2008). *Hybrid Wars. Military Review*. Retrieved from <https://cutt.ly/f7kEoGh> [in English].
- Mediaspozhyvannia ukraintsiv v umovakh povnomasshtabnoi viiny. Opytuvannia OPORY. Retrieved from <https://cutt.ly/17kE4pM> [in Ukrainian].
- Moroz, Yu. & Tverdokhib, Yu.** (2016). Informatsiino-psykholohichni operatsii v umovakh vedennia hibrydnoi viiny. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Mizhnarodni vidnosyny*, 38, 97-105 [in Ukrainian].
- Ofitsynskiy, Yu.** (2018). *Suchasna rosiisko-ukrainska viina*. Uzhhorod: «Rik -U» [in Ukrainian].
- Oleksiienko, S. & Androshchuk, O.** (2019). Psykholohichni osoblyvosti formuvannia obrazu voroha yak skladovoi hibrydnoi viiny Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Psykholohichni nauky*, 2, 182-198 [in Ukrainian].
- Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, polityko-ideolohichni orientatsii hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii (veresen-zhovten 2022 r.). Sotsiolohichne opytuvannia tsentru Razumkova. Retrieved from <https://cutt.ly/S7kRdKo> [in Ukrainian].
- Otsinka hromadianamy Ukrainy zahrozy ahresii z boku Rosii (sichen 2022 r.). Sotsiolohichne opytuvannia Tsentru Razumkova. Retrieved from <https://cutt.ly/Y7kRkd8> [in Ukrainian].
- Panchuk, D.M.** (2022). Zbroia informatsiina. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. Retrieved from <https://cutt.ly/u7kRcFi> [in Ukrainian].
- Perepelytsia, H.M.** (2015). *Ukraina-Rosii: viina v umovakh spivisnuvannia*. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
- Pidsumky-2022: Pid syno-zhovtym praporom svobody! (hruden 2022 r.). Rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia, provedenoho Fondom «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva spilno z sotsiolohichnoiu sluzhboiu Tsentru Razumkova za pidtrymky prohramy MATRA z 13 po 21 hrudnia 2022 roku. Retrieved from <https://cutt.ly/17kRRSm> [in Ukrainian].
- Pocheptsov, H.** (2016). *Suchasni informatsiini viiny*. Kyiv: Kyievo-Mohyl. akad. [in Ukrainian].
- Pocheptsov, H.** (2016). *Smysly i viiny: Ukraina i Rosii v informatsiini i smyslovii viinakh*. Kyiv: Kyievo-Mohyl. akad. [in Ukrainian].
- Sardaryzade Sh.** (2022). Yak feiky pro viinu v Ukraini zbyraiut miliony perehliadiv u TikTok. Retrieved from <https://cutt.ly/s7kRXsI> [in Ukrainian].
- Savchenko, S.V. & Kurylo, V.S.** (2018). Molod yak zhertva nespriyatlyvykh chynnykiv sotsializatsii v umovakh hibrydnoi viiny na Skhodi Ukrainy. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 1, 47-54 [in Ukrainian].

-
- Shevchenko, M.M.** (2007). Metodolohichni zasady analizu mizhderzhavnoho protyborstva. *Nova paradyhma*, 68, 125-133 [in Ukrainian].
- Shore, M.** (2018). *The Ukrainian Night: An Intimate History of Revolution*. New Haven, CT & London: Yale University Press [in English].
- Suhestyvni tekhnolohii manipuliatyvnoho vplyvu* (2011). Kyiv: Vipol [in Ukrainian].
- Ukraina i Donbas. Sotsiolohicheskii opros Levada – tsentra 17.02-21.02.2022 g. Retrieved from <https://cutt.ly/S7kTyjf> [in Russian].
- Wilkie, R.** (2009). Hybrid Warfare. Something Old, Not Something New. *Air & Space Power Journal*, 23 (4), 13–17. Retrieved from <https://cutt.ly/z7kTaFg> [in English].
- Zvezdova, O. & Vakaliuk, O.** (2022). Stratehiiia zabezpechennia kiberbezpeky v hibrydnii viini. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XX*, 4, 82-90 [in Ukrainian].

УДК (UDC) 32.019.51
DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06.066

INTERNET TROLLING AS INFORMATION WARFARE TOOL

Oksana Zaporozhets,

e-mail: oxanza@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0784-9253>

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine, 01601, Kyiv, Volodymyrska Street, 64/13

Abstract

The article is dedicated to Internet trolling as influence technique within information warfare. The research topic is important because of the large-scale use of the Internet by international actors to manipulate public opinion at national and international levels. One of the modern trends in information warfare is the rise of state-sponsored «troll farms» that conduct propaganda and disinformation campaigns to achieve specific political goals.

The article presents the analysis of Russian «troll farm» activities during the 2016 and 2020 US presidential elections. The purpose of the article is to determine the features of Internet trolling as a tool of information warfare. It is shown that Internet trolling is a powerful psychological influence technique due to such features as disguise (impersonation of local residents or NGO), targeting (influencing target audiences and exploitation of their vulnerabilities), provocativeness (distribution of messages about topical and acute social issues), flexibility (changing the model of behavior and tactics depending on the situation and the specifics of target audiences), multiformity (initiation of discussions on various topics), multi-channel and diffuse influence (decentralized dissemination of messages allegedly from different, unrelated sources). Masking, targeting, provocative messages, decentralized dissemination of information enable trolls to draw attention of Internet users to their content, gain the trust of target audiences and imperceptibly make them advance trolls' propaganda. Internet trolling can be compared to enemy's subversive actions that suddenly gain support in the targeted country, and the citizens voluntarily, without realizing it, begin to undermine their own society from the inside.

Keywords: information warfare, Internet trolling, Russian trolls farm, elections, USA

ІНТЕРНЕТ-ТРОЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Оксана Запорожець,

e-mail: oxanza@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0784-9253>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Україна, 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 64/13

Анотація

Стаття присвячена технології інтернет-тролінгу у контексті інформаційного протиборства. Актуальність теми дослідження зумовлена масштабністю використання акторами міжнародних відносин мережі Інтернет для маніпулювання громадською думкою на державному і міжнародному рівнях. Одним з сучасних трендів інформаційного протиборства є використання державами «фабрик тролів» для проведення пропагандистських і дезінформаційних кампаній, з метою досягнення певних політичних цілей.

У статті проаналізовано діяльність російської «фабрики тролів» під час президентських виборів у США 2016 і 2020 років. Метою статті є визначення особливостей інтернет-тролінгу як інструменту інформаційного протиборства. Показано, що дієвість інтернет-тролінга як технології інформаційно-психологічного впливу зумовлена такими його характеристиками, як маскування (мімікрія під місцевих жителів або громадські організації), таргетинг (вплив на конкретні цільові аудиторії та експлуатація їхніх вразливостей), провокативність (поширення повідомлень про актуальні і резонансні суспільні проблеми), гнучкість (зміна моделі поведінки і тактик залежно від ситуації та специфіки цільових аудиторій), багатопрофільність (ініціювання дискусій на різноманітні теми), дифузний характер впливу (децентралізоване поширення повідомлень нібито з різних, не пов'язаних між собою джерел), багатоканальність тощо. Маскування, таргетинг, провокативність повідомлень, децентралізоване поширення інформації дає змогу троям привернути увагу інтернет-користувачів до їхнього контенту, здобути довіру цільових аудиторій та непомітно перетворити їх на провідників потрібних ідей. Інтернет-тролінг можна порівняти з диверсійними діями ворожої країни, які у певний момент часу набувають підтримки всередині країни-об'єкта впливу, і громадяни, не усвідомлюючи цього, починають підривати власне суспільство зсередини.

Ключові слова: інформаційна війна, інтернет-тролінг, російська «фабрика тролів», вибори, США

Постановка проблеми. У сучасному світі інформаційний простір перетворився на арену боротьби між акторами міжнародних відносин. Інформаційні війни проводяться не лише під час конфліктів, а й у мирний час. Технології маніпулювання масовою свідомістю, що складають ядро будь-якої інформаційної війни, постійно розвиваються і удосконалюються.

Сьогодні поряд з традиційними способами інформаційно-психологічного впливу активно використовується мережа Інтернет. Кіберпростір значно розширив можливості поширення пропаганди і проведення дезінформаційних кампаній. У мережі Інтернет актори міжнародних відносин мають можливість оперативно поширювати пропагандистську інформацію шляхом створення фіктивних аккаунтів й одночасної розсилки тисяч таргетованих повідомлень на різних веб-платформах, приховувати справжніх замовників пропагандистської кампанії, працюючи через агентів впливу, постійно оновлювати і поповнювати пропагандистський контент тощо.

Дієвим інструментом впливу на громадську думку у кіберпросторі є Інтернет-тролінг. Інтернет-тролінг можна вважати різновидом астротурфінгу – технології створення фіктивної громадської думки, імітації «масової підтримки» за допомогою численних фейкових повідомлень, замаскованих під «думки реальних осіб». У мережі Інтернет діють групи професійних тролів, які спонсоруються окремими державами для впливу на громадську думку та досягнення політичних цілей.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вивченням тролінгу як агресивної і значною мірою деструктивної форми мережевої комунікації займалися такі зарубіжні дослідники, як Дж. Донат (Donath, 1996), К. Хардакер (Hardaker, 2013), Х. Бергель і Д. Берлеант (Berghel & Berleant, 2018), К. Ніст і Н. Монако (Nyst & Monaco, 2018), Дж. Аро (Aro, 2016) та інші. Серед вітчизняних науковців, які аналізували різні аспекти тролінгу, варто відзначити С. Могилко (Mohilko, 2008), Л. Гуменюк (Humeniuk, 2014), Н. Вовк (Vovk, 2013), С. Петряєва (Petriaev, 2015), Г. Назаренко (Nazarenko, 2015), Ю. Кокарчу (Kokarcha, 2016) тощо. У публікаціях дослідників представлена характеристика інтернет-тролінгу як форми мережевої комунікації, проаналізовано види тролінгу та поведінкові моделі інтернет-тролів, а також розглянуто інтернет-тролінг як засіб маніпулювання громадською думкою.

Емпіричною базою даного дослідження є аналітичні звіти компанії New Knowledge та фахівців Університету Оксфорду про пропагандистські кампанії російської Агенції інтернет-досліджень («фабрики тролів») під час президентських виборів у США 2016 року.

Мета даної статті полягає у визначенні особливостей інтернет-тролінгу як інструменту інформаційного протистояння на прикладі діяльності російської «фабрики тролів» під час президентських виборів у США 2016 і 2020 років.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох років РФ проводить на міжнародній арені інформаційні операції різного масштабу, впливаючи на соціально-політичну ситуацію в інших країнах та формуючи сприйняття громадськістю значимих подій і процесів як всередині держави, так і за кордоном.

Цілями більшості російських інформаційних операцій є дестабілізація соціально-політичної ситуації в інших країнах, дискредитація уряду в очах громадян, дезорієнтація цільових аудиторій та провокування внутрішньополітичних конфліктів. В інформаційній війні РФ використовує широкий спектр засобів інформаційно-психологічного впливу, від традиційних ЗМІ до агентів впливу.

Серед російських агентів впливу у мережі Інтернет важливу роль відіграють інтернет-тролі. Перші російські «фабрики тролів», так звані «кремлівські веб-бригади», з'явилися ще у 2003 році і були зосереджені на прославленні президента Росії у соціальних мережах. З появою руху «Наші» у 2005 році інтернет-тролінг став більш агресивним, спрямованим проти опозиційних політиків. Так, у 2012 р. хакери з групи «Anonymous» оприлюднили дані, згідно з якими члени руху платили інтернет-користувачам за поширення позитивних наративів про президента і негативних меседжів про Б. Нємцова та О. Навального (Elder, 2017).

Найпотужнішою російською «фабрикою тролів», яка працює на міжнародному рівні, є Агенція Інтернет-досліджень, створена у 2013 році як маркетингова компанія з офісом у Санкт-Петербурзі. Засновником цієї агенції вважається Євген Пригожин – російський бізнесмен і власник кейтерингової компанії, яка обслуговувала всі бенкети та урочисті прийоми державного керівництва РФ.

Під час президентських виборів у США 2016 р. Агенція Інтернет-досліджень організувала низку таргетованих пропагандистських кампаній у мережі Інтернет для впливу на думку виборців та поляризації американського суспільства.

У 2016 р. головними претендентами на посаду президента були кандидат від Республіканської партії Дональд Трамп та кандидатка від Демократичної партії Гіларі Клінтон. Опитування громадської думки свідчили про те, що близько 4 з 10 опитаних громадян не підтримували жодного кандидата напередодні виборів (Jamieson, 2020).

Критичне ставлення населення до кандидатів на посаду президента та використання дезінформації самими американськими політиками створили сприятливе середовище для діяльності російських інтернет-тролів (Giles, 2016).

Згідно зі звітом компанії New Knowledge, підготовленим за запитом Спеціального комітету з питань розвідки Сенату США, масштаб діяльності Агенції інтернет-досліджень був безпрецедентним. Російські тролі охопили 126 млн. осіб у Facebook, 20 млн. користувачів Instagram, 1,4 млн. користувачів Twitter та завантажили понад 1000 відео на YouTube (DiResta, Shaffer, Ruppel et al., 2019).

За даними Міністерства юстиції США, на маніпулювання думкою американських виборців Агенція витратила понад 25 мільйонів доларів.

Російська «фабрика тролів» розпочала свою діяльність в інформаційному просторі США задовго до президентських виборів – за різними оцінками, починаючи з 2014-2015 років (Linville & Warren, 2020). Тоді Агенція почала створювати фіктивні акаунти у соціальних мережах, використовуючи імена вигаданих і реальних людей, які мешкали у США. Тим самим російські тролі створювали ілюзію, що повідомлення поширювали американські громадяни.

Фіктивні акаунти було створено практично на всіх доступних інтернет-платформах, таких як Facebook, Instagram, Twitter, YouTube, Reddit, Tumblr, Pinterest, Vine, Google+ тощо. Лише протягом 2016 р. Агенція поширила понад 57 тисяч постів у Twitter, 2 400 постів у Facebook та 2 600 в Instagram (Howard, Ganesh & Liotsiou, 2018).

Інтернет-контент, створений російськими троями, охоплював різні соціальні теми: проблеми афроамериканців, техаська ідентичність, сепаратистські рухи, патріотизм, проблема мігрантів, ЛГБТ-спільнота, проблема ветеранів, поліцейське насильство, християнська і мусульманська культури, довіра до ЗМІ, підтримка Дональда Трампа, конфлікт у Сирії тощо (DiResta, Shaffer, Ruppel et al., 2019).

Більшість наративів були спрямовані на зміцнення трайбалізму і згуртованості всередині таргетованих груп з одночасним посиленням негативного ставлення до інших груп.

Поширеним форматом повідомлень були меми. Російські тролі використовували меми як власного виробництва, так і вже існуючі меми з релевантним для кожної цільової аудиторії змістом, а також спонукали аудиторію поширювати ці меми через свої особисті акаунти (DiResta et al., 2019).

Діяльність Агенції базувалась на принципах цифрового маркетингу: розробка бренду, присутність на всіх інтернет-ресурсах, розширення аудиторії за допомогою платної реклами, авторитетів і перехресних посилань. Агенцією було створено медійні міражі – взаємопов'язані веб-ресурси для занурення цільових аудиторій у потрібний контент (Howard et al., 2018). На таких веб-ресурсах Агенція часто повторно використовувала ті ж самі наративи, аби посилити ключові теми та сформувати враження, що певні повідомлення є популярними і заслуговують на увагу.

Створені російськими троями «персони» у соціальних мережах взаємодіяли зі справжніми інтернет-користувачами, брали участь в обговореннях наживо та поширювали гештеги.

Крім того, деякі акаунти у Twitter та Instagram маскувались під новинні агенції. Так, у Twitter 44 «новинні» акаунти набрали понад 660 тисяч підписників. В Instagram декілька акаунтів також позиціонувались як місцеві інформаційні агенції (наприклад, @new_york_live, @baltimore.blackvoice) (DiResta et al., 2019).

Пропагандистські кампанії російської «фабрики тролів» були розраховані на різні сегменти користувачів соціальних мереж у США. За допомогою таргетингу за інтересами та місцем проживання російські тролі привертати увагу користувачів до відповідних сторінок у соціальних мережах, що містили гасла, історії та коментарі актуальних суспільних проблем.

Основними цільовими аудиторіями російської «фабрики тролів» були афроамериканці, консервативні виборці, ЛГБТ-спільнота, ліберальні виборці,

американські виборці мексиканського походження та американські виборці-мусульмани (Howard et al., 2018).

Наративи для афроамериканських виборців мали за мету підвищити недовіру до політичної системи США, посилити існуюче невдоволення нерівністю, дискримінацією, бідністю, насильством з боку поліції тощо. Крім того, російські тролі намагались підштовхнути цю аудиторію до думки, що найкращий спосіб боротися з подібними проблемами для цієї верстви населення є бойкот виборів.

Варто відмітити, що проблемам афроамериканців було присвячено десятки акаунтів у соціальних мережах. Агенція Інтернет-досліджень також створила десятки веб-сайтів, замаскованих під афроамериканські з такими назвами, як blackmattersus.com, blacktivist.info, blacktolive.org, blacksoul.us. На платформі YouTube було створено канали «Don't Shoot», «BlackToLive», «Black Matters» тощо (Howard et al., 2018).

У повідомленнях для консервативних виборців акцент було зроблено на спірних питаннях, таких як проблема мусульманських меншин, право на вогнепальну зброю та погане ставлення до ветеранів. Пости у соціальних мережах часто містили патріотичні та антимігрантські гасла, аби викликати обурення ліберальним умиротворенням інших за рахунок американських громадян. Мета впливу на ЛГБТ-спільноту і ліберальних виборців полягала у тому, щоб знизити довіру до політичної системи і посилити поляризацію між лібералами і консерваторами стосовно прав ЛГБТ.

Апелюючи до американських виборців мексиканського походження російські тролі розкручували теми депортації, поганого ставлення до мігрантів, дискримінації тощо. Для впливу на американських виборців-мусульман використовувались позитивні історії про іслам і мусульман, що поєднувались із критичними коментарями політики американського уряду.

За кількістю лайків і репостів найбільшої популярності набули такі акаунти у соц. іальних мережах (Howard et al., 2018): Being Patriotic, Stop A.I. (All Invaders), Heart of Texas, Blacktivist, United Muslims of America, Army of Jesus, Brown Power (запущена після виборів), LGBT United, South United, BM (Black Matters).

Протягом шести місяців 2016 року через ці десять акаунтів було поширено 9 373 пости, з яких 4 596 (49 %) були націлені на консервативних виборців, а 2 355 (25 %) – орієнтовані на афроамериканців.

Шість з цих сторінок – Blacktivists, United Muslims of America, Being Patriotic, Heart of Texas, Secured Borders та LGBT United – досягли кількості поширень у 340 мільйонів. При цьому більшість онлайн-дискусій на цих платформах не стосувалися виборів, натомість тролі підключались до дискусій на різноманітні теми. Політичні теми просувались неактивно (Timberg, 2017).

Аналізуючи діяльність російської «фабрики тролів» у Twitter, дослідники Д. Лінвілл та П. Воррен виокремили п'ять типів акаунтів за змістом тролінгу: праві і ліві тролі, «новинні» тролі, «гравці гештегами» та «поширювачі страху» (Linville & Warren, 2020).

Праві тролі (Right trolls) висміювали і критикували демократів, а також концентрувались на спірних питаннях, які обговорювались республіканцями.

Ліві тролі (Left trolls) поширювали меседжі ліберального змісту, переважно зосереджуючись на питаннях культурної, гендерної, сексуальної, расової та релігійної ідентичності. Ці тролі часто грали роль радикальних представників громадських організацій на кшталт «Black Lives Matter».

«Новинні» тролі (News feed) посилалися на справжні джерела новин, супроводжуючи їх тенденційними коментарями. Часто джерелами новин для цих тролів були англomовні російські медіа «Russia Today» та «Sputnik». Такі інтернет-тролі роздували масштабність криз, поширюючи паніку, та акцентували увагу на «недостатності» висвітлення кризових подій у західних ЗМІ, тим самим підриваючи довіру до них (Zannettou, Caulfield, De Cristofaro et al., 2019).

«Гравці гештегами» (Hashtag gamers) використовували нейтральні гештеги широкого змісту для охоплення більшої аудиторії.

«Поширювачі страху» (Fearmongers) розповсюджували дезінформацію про глобальні та регіональні кризи, зокрема про спалах захворювання вірусом Ебола в Атланти, вибух на хімічному заводі в Луїзіані, загострення воєнно-політичної ситуації в Україні тощо. Ці тролі поширювали пости різної тематики, орієнтуючись на короткостроковий шоківий ефект.

Варто відмітити деякі особливості у поведінці російських тролів. Більшість акаунтів починали свою діяльність з відносно побутових питань, на певному етапі переходячи на політичні теми (Dawson & Innes, 2019). Значна частина акаунтів піддавалась різним змінам протягом свого існування, зокрема, видалення власних повідомлень, зміна імені, кількості підписників і друзів тощо. Як приклад можна навести троля Rep_Air, який поширював новини на невелику цільову аудиторію до 8 вересня 2016 р., коли назва була змінена на Blacks4DTrump – прихильника Д. Трампа з підзаголовком «Афроамериканці підтримують Дональда Трампа у його бажанні відновити велич Америки!». Після виборів цей троль залишився прихильником Д. Трампа, але змінив ім'я на southlonestar2 і став позиціонувати себе як радикально налаштованого жителя Техасу (Jamieson, 2020).

Поряд з онлайн-кампаніями Агенція Інтернет-досліджень залучала американців до виконання тих чи інших завдань та проведення офлайн-заходів.

Вербування активістів здійснювалось через розсилку повідомлень із запитом (наприклад, прохання поширити листівки, взяти участь у політичних мітингах, відправити фото для розміщення на тематичних сторінках у соціальних мережах тощо) та оголошень про вакансії (наприклад, пропозиція роботи для дизайнера веб-сайтів).

Адміністратори інтернет-акаунтів контактували з місцевими активістами під вигаданими іменами, просили дати інтерв'ю. Після інтерв'ю активісти отримували листи з проханням долучитись до проведення тих чи інших акцій, мітингів та флешмобів. Наприклад, у жовтні 2016 р. в місті Шарлотт (Північна Кароліна) «фабрикою тролів» через спільноту «BlackMattersUS» та за підтримки місцевих активістів було організовано мітинг афроамериканців проти насильства поліціантів (Rusiaeva, 2017).

Деякі групи успішно організовували одночасні мітинги, які призводили до відкритих сутичок, як-от, антимусульманський протест від «Heart of Texas» та відповідний контрпротест від «United Muslims of America» (Russell, 2018).

Загалом за 2016-2017 роки «фабрикою тролів» було організовано близько 40 офлайн-заходів (Rusiaeva, 2017).

Агенція Інтернет-досліджень продовжила свою діяльність під час виборів у 2020 році за схожим алгоритмом: експлуатація уразливостей американського суспільства; акцентування уваги на темах націоналізму/патріотизму, міграції, вогнепальної зброї, ЛГБТ; маскування під американських громадян; заохочення груп суспільства бойкотувати вибори; таргетинг ветеранів, немісцевого населення та афроамериканців; поширення повідомлень як на підтримку, так і проти основних кандидатів на посаду президента (Kim, 2020).

Загалом дотримуючись алгоритму дій 2016 р., напередодні виборів 2020 р. російські тролі дещо змінили свою тактику. Так, замість написання власних текстів, російські тролі копіювали уривки автентичних текстів, аби уникнути граматичних і синтаксичних помилок. Текстові повідомлення стали більш лаконічними. Часто замість текстів російські тролі поширювали зображення та скріншоти твітів, створених справжніми американцями.

Аби не привертати до себе уваги, російські тролі почали використовувати акаунти з меншою кількістю підписників. У 2019 р. компанія Facebook видалила акаунти Instagram, пов'язані з російською «фабрикою тролів», більшість з яких мали менше п'яти тисяч підписників (Kim, 2020).

Якщо під час президентських виборів 2016 р. Агенція Інтернет-досліджень використовувала свої логотипи на сторінках у соціальних мережах для залучення підписників, то у 2020 р. російські тролі вдалися до свого роду маскуванню - видаляли або розмивали логотипи, а іноді змінювали підписи, використовуючи різні шрифти.

Крім того, Агенція підвищила якість мімікрії, створюючи подробні акаунти кандидата від партії або офіційного комітету виборчої кампанії, з незначними змінами в іменах чи адресах автентичних сторінок. Наприклад, російські тролі імітували офіційний акаунт виборчої кампанії Берні Сандерса «bernie2020», використовуючи схожі імена, такі як «bernie.2020_» (Kim, 2020).

На відміну від 2016 року, коли російські тролі створювали акаунти у соціальних мережах для впливу на американських виборців, у 2020 році Агенція Інтернет-досліджень наймала місцевих жителів для створення акаунтів у соціальних мережах та поширення пропагандистських повідомлень (метод «франчайзингу») (Alba, 2020).

Ще одна особливість тактики російських тролів під час американських виборів 2020 року полягала у використанні аутсорсингу – частина пропагандистської кампанії проводилась троями із західноафриканських країн Гани та Нігерії. Вони зосереджувались виключно на расових питаннях у США, намагаючись розпалити конфлікти в американському суспільстві та спровокувати соціальні заворушення (Ward, et al., 2020).

Висновки. Отже, проведений аналіз діяльності російської «фабрики тролів» під час президентських виборів у США дає змогу виокремити низку характеристик інтернет-тролінгу як інструменту інформаційної війни, а саме: маскуванню, таргетинг, багатопрофільність, провокативність, гнучкість, дифузний характер впливу, багатоканальність тощо.

Маскуванню полягає у створенні численних фіктивних акаунтів у соціальних мережах, які начебто належать місцевим жителям, громадським організаціям, медіа тощо. Подібні акаунти важко відрізнити від справжніх, якщо все продумано до деталей – імена, інформація профілю, тематика і формат постів, різні види онлайн активності тощо. Така оманлива тактика дає змогу здобути довіру цільової аудиторії та залучити її до створеної пропагандистської мережі.

Таргетинг передбачає вплив на чітко відібрані цільові аудиторії з певним набором уразливостей, що підвищують сприйнятливість пропагандистського контенту, створеного інтернет-тролями. Під кожну цільову аудиторію підбирається тематика і формат повідомлень, а також вербально-візуальні тригери для привернення уваги об'єктів впливу.

Багатопрофільність підсилює маскуванню і дає змогу охопити різні цільові аудиторії. Ця характеристика пов'язана зі здатністю тролів ініціювати або залучатись до онлайн дискусій на різноманітні теми. Таким способом тролі намагаються втертися у довіру, і потім м'яко скеровувати дискусії у потрібному руслі, привертати увагу аудиторії до потрібних пропагандистських веб-ресурсів.

Провокативність полягає у тому, що контент інтернет-тролів зачіпає актуальні і резонансні суспільні питання, викликаючи емоційну реакцію цільової аудиторії. Реакція аудиторії на пропагандистське повідомлення стає поштовхом для подальшого занурення об'єктів впливу у павутиння тематичних онлайн-ресурсів, створених троями.

Інтернет-тролінгу притаманні дифузний характер впливу і багатоканальність, що проявляються у масовому, децентралізованому/мережевому поширенні повідомлень нібито з різних, не пов'язаних один з одним джерел.

Фактично тролі експлуатують людські когнітивні упередження, зокрема ефект ілюзії правди та підтверджувальне упередження, аби знизити критичне мислення та підвищити довіру до своїх повідомлень, незалежно від того, чи вони правдиві чи ні.

Інтернет-тролінг є також гнучким інструментом інформаційно-психологічного впливу. Тролі здатні оперативно змінювати свою модель поведінки і тактики,

проявляючи високий рівень адаптивності до ситуації та особливостей цільових аудиторій.

Завдяки маскуванню, таргетингу, провокативності та мережевому принципу поширення інформації інтернет-тролінг дає змогу суб'єкту впливу непомітно залучити аудиторію до поширення пропагандистського контенту.

Інтернет-тролінг можна порівняти з диверсійними діями ворожої країни, які у певний момент часу набувають підтримки всередині країни-об'єкта впливу, і самі громадяни, не усвідомлюючи цього, починають підривати власне суспільство зсередини.

Тема використання інтернет-тролінгу як зброї в інформаційній війні є актуальною для України. Починаючи з 2014 року російські тролі масово поширюють антиукраїнську пропаганду у мережі Інтернет, дискредитуючи політичне керівництво і збройні сили держави та спотворюючи сприйняття подій в Україні внутрішньою і зовнішньою аудиторією. «Армія» російських тролів значно активізувалась з початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, поширюючи дезінформацію про війну, для маніпулювання міжнародною громадською думкою. За цих умов важливим є подальше дослідження і систематизація даних про діяльність інтернет-тролів у контексті інформаційного протиборства, а також аналіз впливу таких технологій на соціально-політичні процеси як на державному, так і міжнародному рівнях.

REFERENCES

- Alba, D.** (2020, March 29). How Russia's Troll Farm Is Changing Tactics Before the Fall Election. *The New York Times*. Retrieved from <https://cutt.ly/67x59Vs> [in English].
- Aro, J.** (2016). The Cyberspace War: Propaganda and Trolling as Warfare Tools. *European View*, 15(1). Retrieved from <https://cutt.ly/K7x57Ej> [in English].
- Berghel, H. & Berleant, D.** (2018). The Online Trolling Ecosystem. Retrieved from <https://cutt.ly/H7x6wqH> [in English].
- Dawson, A. & Innes, M.** (2019). How Russia's Internet Research Agency Built its Disinformation Campaign. *The Political Quarterly*, 90 (2). Retrieved from <https://cutt.ly/o7x6to4> [in English].
- Donath, J.** (1996). Identity and Deception in the Virtual Community. Retrieved from <https://cutt.ly/Q7x5htw> [in English].
- DiResta, R., Shaffer, K., Ruppel, B. et al.** (2019). *The Tactics & Tropes of the Internet Research Agency. New Knowledge report*. Lincoln: University of Nebraska. Retrieved from <https://cutt.ly/F7x6doA> [in English].
- Elder, M.** (2017). Hacked emails allege Russian youth group Nashi paying bloggers. *The Guardian*. Retrieved from <https://cutt.ly/J7x6lEy> [in English].
- Giles, K.** (2016, November 23). Handbook of Russian Information Warfare. *NATO Defense College*. Retrieved from <https://cutt.ly/27x637B> [in English].
- Jamieson, K.** (2020). How Russian Hackers and Trolls Exploited U.S. Media in 2016. *Proceedings of the American philosophical society*, 163, 2, 122-135. Retrieved from <https://cutt.ly/57cqoXL> [in English].
- Hardaker, C.** (2013). Uh... not to be nitpicky, but... the past tense of drag is dragged, not drug.": An overview of trolling strategies. *Journal of Language Aggression and Conflict*. Retrieved from <https://cutt.ly/37cqk4A> [in English].
- Howard, P., Ganesh, B. & Liotsiou, D.** (2018). *The IRA, Social Media and Political Polarization in the United States, 2012-2018*. Oxford: University of Oxford. Retrieved from <https://cutt.ly/x7cqQEK> [in English].
- Humeniuk, L.** (2014). Merezhevi trolinh yak vyd komunikatyvnoi povedinky. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya psikhologichna*, 1, 172-180. Retrieved from <https://cutt.ly/A7cqjJt> [in Ukrainian].
- Kim, Y.** (2020, March 5). New Evidence Shows How Russia's Election Interference Has Gotten More Brazen. *Brennan Center for justice*. Retrieved from <https://cutt.ly/p7cq3gx> [in English].
- Kokarcha, Yu.** (2016). Trolinh yak zasib politychnoi manipuliatsii v internet-prostori. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*, 20, 77-82 [in Ukrainian].

- Linville, D. & Warren, P.** (2020). Troll Factories: Manufacturing Specialized Disinformation on Twitter. *Political Communication*, 37 (4), 1-21. Retrieved from <https://cutt.ly/W7cwydM> [in English].
- Mohilko, S.** (2008). Trolinh yak Sposib Psykholohichnoi Manipuliatsii v Interneti". [in:] *Visnyk Cherkaskoho Universytetu*, Cherkasy, 57-60 [in Ukrainian].
- Nazarenko, H.** (2015). Trolinh-komentari v instrumentarii informatsiinykh viin u mediinomu prostori Ukrainy. *Materialy II mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii «AVIA-2015»*, 13–16 [in Ukrainian].
- Nyst, C. & Monaco, N.** (2018). State-sponsored Trolling. How Governments Are Deploying Disinformation as Part of Broader Digital Harassment Campaigns. Retrieved from <https://cutt.ly/87cw8t9> [in English].
- Petriaev, S.** (2015). Trolling kak sredstvo informatsionnoi voyny. "Informatsiia i pravo", 1(13). Retrieved from <https://cutt.ly/o7cetAZ> [in Ukrainian].
- Rusiaeva, P.** (2017, November). Rassledovanie RBK kak fabrika trollei porabotala na vyborakh v SSHA. *Tekhnologii i media*, 11 (135). Retrieved from <https://cutt.ly/o7cehJ8> [in Russian].
- Russell, M.** (2018, February). At a glance – Kremlin trolls in the US presidential election. *At a glance*. Retrieved from <https://cutt.ly/w7ceEta> [in English].
- Timberg, C.** (2017, October 5). Russian propaganda may have been shared hundreds of millions of times, new research says. *The Washington Post*. Retrieved from <https://cutt.ly/n7ceDou> [in English].
- Ward, C., Shukla, S., Polglase, K. et al.** (2020, April 11). Russian election meddling is back – via Ghana and Nigeria – and in your feeds. *CNN*. Retrieved from <https://cutt.ly/V7ceX8O> [in English].
- Vovk, N.** (2013). Yavyshe trolinhu v Interneti yak zahroza informatsiinomu suspilstvu. Retrieved from <https://cutt.ly/67ce1KI> [in Ukrainian].
- Zannettou, S., Caulfield, T., De Cristofaro, E. et al.** (2019). Disinformation Warfare: Understanding State-Sponsored Trolls on Twitter and Their Influence on the Web. Retrieved from <https://cutt.ly/x7ce4Eq> [in English].

УДК (UDC)141.201 : 321-051 Бop-051 Xap (045)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06.075

**THE CONTEMPORARY WORLD OF THE «PERFECT STORM»
AND «NETWORK OF FORTRESSES»:
INTELLECTUALS' REFLECTIONS**

Serhii Kornovenko,

e-mail: s-kornovenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6268-2321>

*Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Ukraine, 18031, Cherkasy, 81 Shevchenko Blvd*

Yulia Pasichna,

e-mail: pasichna_yulia@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7357-7623>

*Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Ukraine, 18031, Cherkasy, 81 Shevchenko Blvd*

Abstract

We establish the ideological and substantive affinity between the ideas contained in J. Borrell's speech and Y. Harari's essay, the texts of metamodernist philosophers regarding the modern world. They closely echo the theoretical thought of the peacemaking tradition of the 17th – 18th centuries. The public texts of contemporary intellectuals are consistent in that the crises of recent decades have only strengthened the collective desire of the world community in the direction of finding new forms, methods, etc. of higher quality coexistence. Postmodern values and institutions have exhausted their potential. They have to yield to new principles of the world order based on new basics of thinking, perception, response to challenges, etc. One of these, in our opinion, can be the principle of complementarity (mutual complementarity). In the interpretation of J. Borrell is «empathy», Y. Harari «there is no contradiction between such globalism and patriotism». In the understanding of metamodernists is «the resurgence of sincerity, hope, romanticism, affect, and the potential for grand narratives and universal truths, whilst not forfeiting all that we've learnt from postmodernism».

In our opinion, the «perfect storm», «the collapse of the «new peace»» for both diplomats and historians, metamodernist philosophers is not only the state of the contemporary world, but also the time in which «the spirit of the age constantly forges something new». By overcoming fluctuations, uncertainty, etc., European and world politics are forming a reality that, we hope, will be qualitatively better than the previous one, in which peace will become a real value and not a tool of manipulation.

Keywords: J. Borrell, Y. Harari, metamodernists, complementarity, «perfect storm», «network of fortresses»

СУЧАСНИЙ СВІТ «ІДЕАЛЬНОГО ШТОРМУ» ТА «МЕРЕЖІ ФОРТЕЦЬ»: РЕФЛЕКСІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ

Сергій Корновенко,

e-mail: s-kornovenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6268-2321>

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Україна, 18031, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 81

Юлія Пасічна,

e-mail: pasichna_yulia@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7357-7623>

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Україна, 18031, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 81

Анотація

Констатуємо ідейно-змістову спорідненість між ідеями, що містяться у промові Ж. Борреля та есе Ю. Харарі, текстах філософів-метамодерністів стосовно сучасного світу. Вони тісно перегукуються з теоретичною думкою миротворчої традиції XVII – XVIII ст. Публічні тексти сучасних інтелектуалів співзвучні у тому, що кризи останніх десятиліть лише посилюють колективне бажання світової спільноти в напрямі пошуку нових форм, способів тощо якіснішого співіснування. Цінності та інституції постмодерну вичерпали свій потенціал. Вони мають поступитися новим принципам світопорядку, що ґрунтуються на нових засадах мислення, сприйняття, реагування на виклики тощо. Одним із таких, на наше переконання, може бути принцип комплементарності (взаємодоповнення). В інтерпретації Ж. Борреля – «емпатії», Ю. Харарі – «між патріотизмом та глобалізмом відсутній внутрішній дисонанс». У розмінні метамодерністів – «відродження щирості, надії, романтизму, емоційності та потенціалу до величних наративів та універсальних істин, не відкидаючи все те, чому ми навчилися завдяки постмодернізму».

На нашу думку, «ідеальний шторм», «крах «нового миру»» як для дипломатів, так і для істориків, філософів-метамодерністів – не лише стан сучасного світу, а і час, в якому «дух епохи постійно кує нове». Долаючи коливання, невизначеність тощо, європейська і світова політика формує реальність, яка, сподіваємось, буде якісно краща за попередню, в якій мир стане справжньою цінністю, а не інструментом маніпуляцій.

Ключові слова: Ж. Боррель, Ю. Харарі, метамодерністи, комплементарність, «ідеальний шторм», «мережа фортець»

Постановка проблеми. Останні півтора десятиліття ХХ ст. багато в чому визначили перебіг світової історії не лише кінця ХХ ст., але й початку ХХІ ст., зумовивши їх характер, заданість і темпи. За відносно короткий період часу – 15 років – політична карта світу зазнала докорінних змін. На міжнародній арені з'явилися інші суб'єкти, міжнародні відносини набули нового змісту. За багатогранністю, неоднозначністю тогочасних суспільно-політичних і соціально-економічних процесів, їх наслідків історія не знала аналогів. Певні паралелі можна провести з міжвоєнним періодом 1918-1939 рр., але тогочас була відсутня ядерна зброя. Окремі моменти схожості були властиві першому двадцятип'ятиліттю по завершенню Другої світової війни. Однак вони суттєво поступалися як масштабами, так і сутністю трансформацій. Глобальною реальністю 1990-х – початку ХХІ ст. стало те, що двополярність відійшла у минуле.

Детонатором тогочасних тектонічних змін стала криза умовних як радянської, так і західної ідентичностей. Міжнародна політика набула правил, відмінних від попередніх, конкуренція між суб'єктами міжнародних відносин посилилася. На жаль, світ не став милосерднішим і добрішим. Війни, хоч і не набули масштабів Другої світової, але стали пріоритетним інструментом в обстоюванні інтересів політичних гравців, звичним явищем світової буденності.

Тогочасні виклики стали однією з передумов формування відповіді на екзистенційне питання: «Як жити далі у світі, що змінився?». Фактично йшлося про формування ідеологій за нових обставин. Існувала надія, що світові гравці запропонують ідеологічні концепти, в яких мир стане самоцінністю, а не декларацією, а боротьба і панування розглядатимуться як інструменти самовдосконалення особистості, позбувшись політичного забарвлення та способів міждержавного існування.

Однак перебіг світової історії на початку XXI ст. довів, що боротьба і панування не змінили свого статусу. Зокрема, про це засвідчила агресія Російської Федерації проти України, повномасштабна війна, розпочата країною-агресором 24 лютого 2022 р. Небачена жорстокість, з якою російськими військовими здійснюються воєнні злочини проти цивільного населення України, полонених, підтримка 70% громадян РФ злочинних дій керівництва своєї держави, – ці та інші фактори викликали соціокультурний шок в Україні, світі, несприйняття і відповідні санкції проти країни-агресора.

Питання «Як жити далі у світі, що змінився?» після 24 лютого 2022 р. стало не просто актуальним, а «архіважливим» як для світу загалом, так і для геополітичних гравців та політичних еліт зокрема. Воно стало предметом серйозного обговорення упродовж жовтня-грудня 2022 р. як на найвищому рівні у країнах ЄС, так і визнаними в світі інтелектуалами. Зокрема, 10 жовтня 2022 р. у Брюсселі відбулася Щорічна конференція послів ЄС. Промовою «Ми входимо в ідеальний шторм» (Vogrell, 2022) її відкрив Високий представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель, 19 грудня 2022 р. побачило світ есе Юваль Ной Харарі «Кінець «нового миру»» (Kinets «novoho миру»..., 2022) в його колонці для The Atlantic.

Аналіз попередніх досліджень. Промова Ж. Борреля, есе Ю. Харарі стали об'єктом уваги О. Зінченко (Zinchenko, 2022), В. Орлик (Orlyk, 2022), Н. Мамченко (Mamchenko, 2022), І. Тележнікова і Т. Козуб (Telezhnykov & Kozub, 2022) та інших авторів. Водночас, зважаючи на змістовний потенціал цих публічних текстів, не всі їх аспекти розкрито повною мірою, практично відсутні їх компаративний аналіз, зіставлення з культурною епохою сучасного світу, історичні паралелі.

Метою дослідження є аналіз публічних текстів Ж. Борреля та Ю. Харарі у контексті метамодерністського осмислення сучасності, виявлення і з'ясування історичних паралелей.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, зміст виступу Ж. Борреля та есе Ю. Харарі стає зрозумілішим, якщо взяти до уваги культурну епоху сучасного світу, в яку ми живемо. Вона новітніми філософами, мислителями розуміється як метамодернізм – «мінливий стан «між» та «за» межами іронії й щирості, наївності та обізнаності, релятивізму та істини, оптимізму та сумніву, пошук множинності неспівмірних та невовимих горизонтів. Ми повинні рухатися вперед і коливатися!» (Terner, 2015). Авторами терміну і концепції є голландський філософ Робін ван ден Аккер і норвезький теоретик медіа Тимотеус Вермюлен. Їх спільна праця на цю тему «Замітки про метамодернізм» з'явилися у 2010 р. (Haiduk, 2021: 27). В їхньому розумінні, «мета» походить від філософії Платона і означає коливання між двома протилежними поняттями та одночасність їх використання/застосування (Vermyulen & Akker, 2010).

Ми вважаємо, що у метамодернізмі поєднується на перший погляд непоєдане, він є своєрідним оксюмороном, коливанням між іронією та щирістю,

конструкцією та деконструкцією, апатією та потягом тощо. Його поява, на переконання більшості сучасних дослідників, зумовлена трансформаціями 1990-х рр. – перших десятиліть XXI ст.: зміни клімату, фінансові та економічні кризи, зміна політичної карти світу, збільшення кількості збройних конфліктів тощо.

У 2011 р. Люк Тернер опублікував «Маніфест метамодерніста» (Terнер, 2015) (далі – «Маніфест»). Ключові його положення суголосні з основними тезами промови Ж. Борреля та есе Ю. Харарі. Між цими текстами чітко простежується ідейний взаємовплив, схожість поглядів і думок, висловлених метамодерністами-філософами, дипломатом, істориком щодо сучасної для них реальності. Зокрема, у «Маніфесті» йдеться про те, що «коливання – закономірний світопорядок», «сучасність є симптомом двоїстого народження невідкладності та згасання. Сьогодні ми рівнозначно переживаємо ностальгію та футуризм. Новітні технології створюють можливість одночасного сприйняття й розігрування подій з багатьох позицій...», «все, що існує, охоплене незворотним сповзанням до стану максимальної ентропійної несхожості», «вся інформація є підґрунтям знання, чи то емпіричного, чи то афористичного, незалежно від її правдоцінності», «ми повинні прийняти науково-поетичний синтез та інформовану наївність магічного реалізму. Помилка породжує смисл» (Terнер, 2015).

Цікавою також є у ньому теза з приводу розуміння метамодернізмом сучасності, що ідейно і за змістом споріднена з промовою Ж. Борреля та есе Ю. Харарі: «Сучасність є симптомом двоїстого народження невідкладності та згасання. Сьогодні ми рівнозначно переживаємо ностальгію та футуризм. Новітні технології створюють можливість одночасного сприйняття й розігрування подій з багатьох позицій...» (Terнер, 2015).

Крізь призму метамодернізму проаналізуємо публічні тексти Ж. Борреля та Ю. Харарі.

У своєму виступі «Ми входимо в ідеальний шторм» дипломат дав відповідь на два ключові питання: перше – «Що відбувається?»; друге – «Як ми діємо?» (Borrell, 2022). На нашу думку, по суті він спробував відповісти на екзистенційне питання: «Як жити далі у світі, що змінився?». Ним було визначено, що настав «світ, де панує невизначеність. ... Невизначеність перетворилася на правило. Події, які мали б ніколи не відбутися, відбуваються одна за одною» (Borrell, 2022).

«Що відбувається?»

Сучасний світ, на переконання високопосадовця, має три ключові характеристики. Перша – «безладна багатополлярність. ... При цьому світ не є суто двоуполлярним. Є багато гравців, кожен зі своїми інтересами і цінностями» (Borrell, 2022). Безладна багатополлярність утворюється «державами-гойдалками», які водночас «є гравцями та полюсами», на фоні американо-китайської «структуруючої» конкуренції.

Дипломат об'єктивно визнав, що одним із світових політичних трендів «є тренд на авторитаризм. Авторитаризм розвивається. Тепер це не тільки Китай і Росія. Іноді авторитарні держави носять костюм демократії, але вже не є демократіями» (Borrell, 2022). В аналізі цієї характеристики сучасного світу, на нашу думку, Ж. Боррель незаангажований. Зокрема, він акцентує увагу на тому, що у «таборі демократії» – тих країн, хто на боці США в їхній конкуренції з Китаєм, «є дуже багато авторитарних режимів». У такий спосіб він не заперечує того, що «умовний Захід» не є суто демократичним. Теза «Ми – демократії», на його переконання – неправда (Borrell, 2022). З іншого боку, іншій/відмінній не є підставою ворожості між тими країнами, що на боці США. І це теж незаперечний факт.

Друга характеристика сучасного світу – його конкурентність. В інтерпретації Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, особливість конкуренції у сучасному світі полягає у тому, що «все стає

зброєю»: енергетика, інвестиції, інформація, міграційні потоки тощо (Borrell, 2022). Фактично, керуючись таким розумінням «конкуренції», на нашу думку, мова йде про війну всіх проти всіх у світовому масштабі. Отже, є всі підстави говорити про Третю світову війну, про її сценарій без застосування ядерної зброї. Таке наше розуміння протистояння у сучасному світі корелюється з тезою Ж. Борреля про те, що «йде глобальна боротьба за доступ до стратегічних сфер: кіберпростору, морського чи космічного простору» (Borrell, 2022). Дипломат, констатуючи факт «глобальної боротьби» не з'ясовує її причини/причин. Як на нас, вона/вони очевидна/очевидні. Жодна зі світових країн (об'єднань/союзів/блоків тощо) не відмовилася від амбіції на статус світового гегемона з відповідними від цього наслідками. Геополітичні гравці, їхні політичні еліти, не бачать світ і цивілізацію планети Земля єдиним суб'єктом, що існує на засадах взаємодоповнення – комплементарності.

Третя характеристика сучасного світу – «зростання націоналізму, ревізіонізму плюс політика ідентичності» (Borrell, 2022). Високопосадовець у розкритті її змісту наводить приклади використання В. Путіним радикального націоналізму та імперіалізму задля досягнення своїх цілей, а також Глобального Півдня, що має претензію на окремішнього геополітичного гравця. Щоправда, дипломат не вдається до аналізу джерел цих явищ, не висловлює ставлення до них з боку ЄС. Ми вважаємо, що глибинною підставою їх появи та подібних до них явищ є взаємна глобальна «глухота», «сліпота», нерозуміння різними світовими суб'єктами один одного, надмірна їхня амбіційність, дефрагментація феномену «людська цивілізація планети Земля».

На думку Ж. Борреля, одним із наслідків «зростання націоналізму, ревізіонізму плюс політики ідентичності» є повернення війни між державами. Він розрізняє війну «як у фільмах, з танками, піхотою», а також гібридні війни, війни за інформацію (Borrell, 2022). Всі вони мають місце у сучасному світі, є його характеристикою.

Особливу увагу доповідачем було приділено інформаційній війні та битві світоглядів. Комунікація ним справедливо трактується «полем бою» не менш важливим, ніж завоювання звичайного простору. Це битва за уми, в якій ЄС має воювати і яку має виграти. «Дипломатія ЄС повинна бути набагато більше залучена у битву наративів. Вона не є чимось другорядним, це велика битва за душі людей» (Borrell, 2022), – узагальнив високопосадовець.

Окрім сутнісної характеристики сучасного світу, в промові було констатовано, що світ переживає глобальну кризу, зумовлену чотирма чинниками. Перший – війна в Україні. Ж. Боррель визнав те, що керівництво ЄС не вірило у напад РФ на Україну і у спроможність української політичної нації до опору. «І ми не вірили, що війна буде... і не передбачали, що Україна готова чинити опір так запекло і так успішно, як вона це робить», – зауважив Високий представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки. Другий – Китай, зокрема військові ігри навколо Тайваню. Третій – продовольча та енергетична світові кризи. Четвертий – погіршення загальносвітової безпекової ситуації: «Багато одночасних криз створюють тенденції, які рухають цей світ» (Borrell, 2022).

«Як ми діємо?»

Відповідно до задекларованого на початку виступу, Ж. Боррель розкрив і питання «Як ми діємо?». Відповідаючи на нього, як на нас, він намагався балансувати між крайнощами, пропонуючи позицію «над». Дипломат вважає, що ЄС потрібно навчитися бути сміливим. Розкриваючи цю думку, високопосадовець наголошує на тому, що докорінної трансформації насамперед має зазнати Євросоюзу у напрямі більшої політичності та емпатії. Дії – стати проактивними та реактивними. Задля збереження єдності між країнами-членами ЄС, його суб'єктності як геополітичного гравця, аргументовано вважає Ж. Боррель, потрібно балансувати між крайнощами, відмовитися від нав'язування європейської моделі іншим

ідентичностям як найкращої, а тому обов'язкової до наслідування, «більше слухати решту світу» (Borrell, 2022).

На нашу думку, у цьому контексті Європейський Союз справді потрібно відійти від концепції «європоцентризму» насамперед як стратегії розуміння/сприйняття себе, іншого з позиції «вищості». Альтернативою, на нашу думку, є стратегія комплементарності (взаємодоповнення) – «рівності/рівнозначності культур», «діалогу і взаєморозуміння культур». Це ж стосується і стратегії «розумного балансу» у взаєминах між країнами-членами ЄС. Не просто «більше слухати решту світу», а «чути» як «решту світу», так і субсвіти євросоюзного світу. У діалозі «тих, хто чує» формувати взаєморозуміння, взаємодію, взаємодоповнювати один одного. На наше переконання, за таких умов реальністю стане висловлене Ж. Боррелем прагнення «зрозуміти світ таким, яким він є, і донести до нього голос Європи» (Borrell, 2022).

Зважаючи на швидкоплинність геополітичних процесів, їх нестандартність, порівняно з попередніми століттями, а також більшу загрозливість для світу, ЄС має «бути в режимі 24-годинного реагування. ...«Ми ніколи цього не робили» – це не рецепт. ...Ми повинні визначати наші цілі», – переконаний Ж. Боррель (Borrell, 2022). Кризи, кризовість, «ідеальний шторм», – підстава до переосмислення перспектив, інструментів управління кризовими станами. Зокрема, кризовий менеджмент з вимірами «сьогодні – вчора – завтра», який має місце у сучасному ЄС, повинен трансформуватися у перспективний менеджмент. Його виміри – середньострокова та довгострокова перспективи з урахуванням взаємозв'язків між технологіями, що змінюють світ, кліматом і сировиною, енергією. Головне, на переконання високопосадовця, – одна залежність не повинна замінитися іншою (Borrell, 2022).

Отже, узагальнивши відповідь Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки на запитання: «Як ми діємо?», є достатньо підстав виокремити такі ключові моменти: 1) змінюємо свідомість, мислення ЄС; 2) відходимо від нав'язування європейської моделі як найкращої, а тому обов'язкової; 3) емпатично ставимося до іншого; 4) краще визначаємо цілі ЄС; 5) не змінюємо одну залежність іншою, враховуємо взаємозв'язок між технологіями, що змінюють світ, кліматом і сировиною, енергією.

У своєму есе «Кінець «нового миру»» (Kinets «novoho myru»..., 2022), розміщеному в його колонці для «The Atlantic», Ю. Харарі дав відповідь на три ключові питання: 1) основи сучасного світу – в його розумінні «три кити «нового миру»»; 2) причини трансформації сучасного світу – «атака на ліберальні цінності»; 3) формула порятунку сучасного світу – «як врятувати «новий мир»». На нашу думку, як у випадку і з Ж. Боррелем, йдеться про відповідь на одне екзистенційне питання: «Як жити далі у світі, що змінився?».

«Три кити “нового миру”»

Під «новим миром» Ю. Харарі розуміє світоустрій, що склався по завершенню Другої світової війни. На його думку, він став результатом трьох ключових глобальних процесів. Перший – технологічні зміни, насамперед винахід ядерної зброї. Наявність останньої значно підвищила ціну війни (Kinets «novoho myru»..., 2022). Такі судження історика, як на нас, є резонними, зважаючи на те, що ядерна зброя, а відповідно і ядерна війна є реальною загрозою планетарного масштабу, в якій не може бути ні переможців, ні переможених, ні людської цивілізації загалом.

Другий – економічні зміни, що значно зменшили прибуток від війни (Kinets «novoho myru»..., 2022). Інтелектуальний капітал: наукові, технічні, організаційні знання, – витіснив із пріоритетних позицій природні ресурси. Нова економічна реальність різко знизила рентабельність завоювань, оскільки, як слушно зауважує Ю. Харарі, «срібні копальні легко захопити силою, але знання так не отримати». Грабунок не може зробити країну-агресора багатшою, компенсувати повною мірою

витрати на війну (Kinets «*novoho mytu*»..., 2022). Цікаво, що такі судження Ю. Харарі перегукуються з думками Б. Стругацького. У 1992 р. відомий мислитель, письменник-фантаст у розлогодному інтерв'ю журналісту «Собеседника» Д. Бикову висловився аналогічно про те, що «війна перестала бути вигідною економічно. ... Науково-технічна революція спричинила розуміння війни як складного і дуже вартісного способу самогубства» (Strugatskiy, 2022).

Третій – культурні та інституційні зміни. «Новий мир» для історика докорінно відмінний від стародавніх суспільств ціннісним переосмисленням, іншим від попереднього розумінням війни. Для стародавніх митців, філософів, культури загалом, як відомо, було природним оспівувати війну (Panafidin, (2022:345-355). За Ю. Харарі, тогочас «довго домінувала культура мілітаризму» (Kinets «*novoho mytu*»..., 2022). Такі судження історика справді підтверджуються аналізом спадщини таких філософів, як Геракліт, Платон тощо. Зокрема, Геракліт вважав, що «війна є батько всього, цар всього» (Asmus, 1965), «війна є всезагальна, і все відбувається через боротьбу і за необхідності» (Statti i materialy, prysviacheni Heraklitovi, 1963). На думку Платона, «все у нас пристосовано до війни, і законодавець, по-моєму, визначив все, беручи до уваги власне війну. ... Він помітив, я думаю, нерозумність більшості людей, що не розуміють, що у всіх нас упродовж життя триває безперервна війна з усіма державами. ... Оскільки те, що більшість людей називає миром, є лише ім'я, насправді від природи існує вічна непримиренна війна між усіма державами» (Dialogi Platona, N.d.).

Натомість для «нового миру» властиве «викриття жахів війни», її засудження, – стверджує Ю. Харарі (Kinets «*novoho mytu*»..., 2022). За нашими спостереженнями, характерною рисою Нового часу, зокрема XVII – XVIII ст., була і розробка концепцій вічного миру, інституційних засад єдності людства. Ці та інші проекти представлено у спадщині Максимільяна де Бетюн Сюллі, абата Сен-П'єра, Жан-Жака Руссо та інших. Зокрема, Сюллі у 1634 р. оприлюднив текст проекту «християнської республіки» як конфедерації народів Європи, Сен-П'єр – у 1713 р. «Проект встановлення вічного миру в Європі», Ж.-Ж. Руссо – у 1781 р. «Судження про проект Вічного миру» (Hnatiuk & Chornohor, 2010; Koriika & Shynkarenko, 2001).

Культурне переосмислення війни у «новому мирі», на переконання історика, дало поштовх до реформ охорони здоров'я, до інституційних змін: створення глобального порядку для мирного розвитку країн і стримування розпалювачів війни. «Новий мир»/світовий порядок ґрунтується на ліберальних цінностях, які набули статусу універсальних, на вірі в них та мирне функціонування глобальних інститутів. З-поміж наріжних цінностей «нового миру» історик виокремлює такі: «всі люди повинні мати однакові основні свободи, жодна група людей за своєю природою не вища за інші, всі люди мають спільну історію, цінності та інтереси» (Kinets «*novoho mytu*»..., 2022). Як засвідчує аналіз цього переліку, на наше переконання, мова йде про незмінну людську ідентичність, про те, що вирізняє Homo Sapiens з тваринного світу, про те, що розмаїття світу людей об'єднує в єдину людську цивілізацію, про принцип комплементарності, на якому вона ґрунтується. У цьому вбачаємо суголосність з тезами Ж. Борреля.

Для філософа «новий мир» є «золотим віком людства». До такого висновку він приходять на підставі критичного зіставлення з попередніми періодами в історії людства. Зокрема, «загубленим золотим віком» він вважає 1710-і, 1810-і, 1910-і роки як етапи серйозних суспільно-політичних потрясінь із багаточисленними людськими жертвами. Натомість 2010-і роки – «новий мир»/«золотий вік», оскільки означає «неймовірність війни», що підтверджує скорочення державних витрат на військову потреби. Він став можливим завдяки досягненням людей, що надали перевагу функціональному функціонуючого глобального порядку (Kinets «*novoho mytu*»..., 2022).

На нашу думку, у характеристиці «нового миру» Ю. Харарі його дещо ідеалізує, наведені ним статистичні дані не є вповні переконливими. Автор під час

аналізу не говорить про «зворотний бік медалі»: про суперечності глобального світу, про слабкі місця у функціонуванні глобальних інститутів, їхній дедалі зростаючій малоефективності у мирному співіснуванні, про конфлікт різних ідентичностей. Про що зауважує, наприклад, Ж. Боррель. З іншого боку, і високопосадовець, і філософ суголосні у тому, що сучасний світ – не диво, а результат практичної діяльності, спільних цінностей та віри в них.

Таким чином, «новий мир» – «золотий вік людства», сформований по завершенню Другої світової війни технологічними, економічними, культурними та інституційними змінами, зусиллями політичних еліт. Він ґрунтується на глобальних універсальних цінностях, вірі в них.

Атака на ліберальні цінності

Ліберальні цінності «нового миру», на думку Ю. Харарі, стали об'єктом атак. Дослідник відвертий у своєму аналізі причин цих атак, а також тих суб'єктів, що атакували «новий мир». Він резонно, як на нас, зауважив, що причиною атак стало ігнорування «новим миром» окремих ідентичностей, котрі не прагнули війни, а домагалися просування своїх інтересів, стверджуючи у такий спосіб власну ідентичність і традиції. У цьому його міркування співзвучні з думками Ж. Борреля щодо зверхності «європейської моделі» стосовно до інших моделей. Ю. Харарі виправдано акцентує увагу на тому, що надмірні амбіції окремих геополітичних гравців не виходили за межі їх інтересів, не пропонували жодної альтернативи, вносили деструктив у розумний баланс світопорядку, що сформувався. Вони не стосувалися того, аби удосконалити «новий мир», не містили відповіді на запитання: «Як різні держави взаємодіятимуть одна з одною за відсутності універсальних цінностей і глобальних інститутів?» (Kinets «novoho mugu»..., 2022). Водночас ці амбіції, на нашу думку, – каталізатор атак на «новий мир».

Бачення майбутнього тими геополітичними суб'єктами, хто атакував «новий мир», корелювалося з «мілітаристською культурою» і розумілося як «мережа обнесених стінами, але дружніх одна одній фортець», – стверджує Ю. Харарі. Натомість історичний досвід аргументовано переконує, що це не реальність, а утопія (Kinets «novoho mugu»..., 2022). Ми вважаємо, що принцип ієрархії культур не лише суперечить елементарним засадам виживання людства як цілісності, він є джерелом ворожості ідентичностей між собою, їхнього збройного взаємовищнення. Ю. Харарі виправдано, на нашу думку, акцентує на цьому, вважаючи, що «модель мережі фортець була рецептом катастрофи». По факту він, як і Ж. Боррель, говорить про безладну багатополарність, в якій кожна з фортець «хоче отримати трохи більше землі, безпеки та процвітання за рахунок сусідів» (Kinets «novoho mugu»..., 2022).

Атаку на «новий мир», його цінності, на переконання історика, «розпочали держави-ізгої на кшталт Ірану та лідери-ізгої на зразок Путіна». Однак самі собою вони не були настільки сильними, аби самотужки знищити «новий мир». Їхні атаки корелювалися з атаками на «новий мир» тих країн, що отримували від нього найбільшу вигоду. Такими державами історик насамперед називає Китай, Індію, Бразилію, Польщу, Велику Британію, США (Kinets «novoho mugu»..., 2022). У такий спосіб він зазначає, що і країни, причетні до творення «нового миру», теж належать до тих, хто його атакує, перераховуючи їх. У цьому він конкретніший за Ж. Борреля, який обмежився лише Китаєм та Росією, США піддав м'якій критиці за позицію щодо ЄС.

Найнебезпечнішою з усіх атак, що у разі успіху призведе до краху «нового миру», на думку історика, є путінська авантюра, оскільки нею порушено «найбільше табу «нового миру»». Ним, як відомо, є «неймовірність війни». Відповідно російська агресія пришвидшить мілітаризацію демократій, весь світ стане схожим на Росію, настане чергова епоха воєн, злиднів і хвороб, «автократи всього світу зрозуміють, що завойовницькі війни знову можливі». Путін розраховував на те, вважає філософ, що його агресія не призведе до жодних ефективних дій проти нього (Kinets «novoho mugu»..., 2022).

Ю. Харарі визначив причини путінської агресії проти України. З-поміж них він виокремлює дві ключові: 1) путінські імперські амбіції: «не змірився з розпадом Російської імперії»; 2) невизнання самостійності й окремішності держав, що утворилися на пострадянському просторі, зокрема, України та Грузії (Kinets «novoho tugu»..., 2022).

Філософом визначено і головний прорахунок лідера країни-агресора. На його думку, Путін виявився катастрофічно неготовим до головного – мужності українського народу (Kinets «novoho tugu»..., 2022). Від себе додамо: як засвідчує виступ Ж. Борреля та позиція інших світових та європейських лідерів, до цього не був готовий і ЄС та інші країни цивілізованого світу.

Таким чином, Ю. Харарі чітко розрізняє «новий мир», країни, що його уособлюють, країни, що підривають «новий мир», країни-ізгої, що спровокували атаку на «новий мир», з'ясовано причини атаки. Ним констатовано стан війни, спровокований «путінською авантюрою» як проти України, так і «нового миру» загалом. Визнано, що мужність українського народу – основне джерело краху путінської авантюри, порятунку «нового миру».

Як врятувати «новий мир»

Окрім характеристики «нового миру», аналізу причин та сутності атак на нього, історик спробував визначити формулу порятунку «нового миру». Свою позицію він ідентифікує як таку, що над крайнощами. У цьому вона схожа до позиції Ж. Борреля і у дусі культурної епохи метамодернізму. Він відходить від двох протилежностей. Перша з них була сформульована по закінченню холодної війни: «мир неминучий, що він буде непорушним, навіть якщо знехтувати глобальним порядком». Друга побачила світ після початку широкомасштабної агресії Росії проти України: «мир завжди був ілюзією, що війна – це некерована сила природи і що єдиний вибір, який є у людей – це бути здобиччю або хижакком» (Kinets «novoho tugu»..., 2022).

Ю. Харарі слушно ці протилежності називає хибними. Перша помилкова, оскільки встановлення миру – довгострокові зусилля із захисту універсальних цінностей, створення інститутів співпраці. Друга помилкова, тому що війна і мир – рішення людей, а не закони природи чи неминучість. Ключова роль і у війні, і у мирі за людьми, оскільки це в їхніх силах, це їхні рішення (Kinets «novoho tugu»..., 2022).

Ю. Харарі констатує розпад «нового миру». Визнає помилковість ідеї повернення до нього. Його конкретні пропозиції зводяться до такого. По-перше, глобальний світопорядок, що прийде на зміну «нового миру», має бути досконалішим. По-друге, важливіша роль у ньому має належати незахідним державам, які готові стати його частиною. По-третє, він має визнати важливість почуття національної належності, розуміючи, що між патріотизмом та глобалізмом відсутній внутрішній дисонанс. По-четверте, переоцінка себе та іншого: патріотизм – не ненависть до іноземця. По-п'яте, патріотизм – любов до своїх співвітчизників і, якщо хочете захистити їх від війни, пандемії та екологічного колапсу, найкращий спосіб – міжнародна співпраця (Kinets «novoho tugu»..., 2022).

На нашу думку, Ю. Харарі, як і Ж. Боррель, що суголосно з культурною епохою метамодернізму, озвучив принцип комплементарності (взаємодоповнення) як основу глобального світопорядку, в якому є місце всім ідентичностям, яких «чують», «розуміють», з якими «рахаються», які доповнюють одна одну, утворюючи оркестрну поліфонію людської цивілізації XXI ст.

Є достатньо підстав вважати, що промова Ж. Борреля, есе Ю. Харарі, окрім зазначеного вище – продовження миротворчої традиції попередніх століть. Остання, зокрема, активно стверджувалася і розвивалася у XVII ст. та у період Просвітництва. Представлена вона теоретичною думкою В. Пенна, Ш.І. де Сент-П'єра, Г. Лейбніца, К.-Ф. Вольнея, М. Кондорсе, Ж.-Ж. Руссо, А. Тюрго, А. Сміта, А. Сен-Симона, П.-Ж. Прудона та інших авторів. Їхні розмисли як рефлексія на тогочасний «ідеальний

шторм» та «мережу фортець» стосувалися засад миру. Його вони розуміли, як «вічний мир», в якому панує духовна єдність між людьми та солідарність економічних інтересів, йшлося й про спільні інституції, засновані на принципі «добровільної згоди» між «суверенними правителями Європи».

Так, В. Пенн у творі «Досвід про теперішній і майбутній мир в Європі...» (далі – «Досвід»), написаному 1693 р., наводить такі переваги миру: 1) зберігає гроші; 2) території не зазнають руйнацій; 3) торгівля не ускладнюється безпековими та іншими ризиками; 4) сполучення здійснюється без перешкод. Концепція миру в Європі автора «Досвіду» передбачала: 1) «добру згоду» «суверенних правителів Європи»; 2) створення таких глобальних інституцій, як «Конгрес» або «Палата держав», або «Парламент»; 3) визначення Верховною асамблеєю загальнообов'язкових для всіх членів норм права; 4) Верховна асамблея уповноважена вирішувати можливі конфлікти між учасниками «доброї згоди» (Penn, 1963).

Наскрізна ідея «Великого плану», що на початку XVII ст. написав Максиміліан де Бетюн (герцог Сюллі), полягала у створенні об'єднаної Європи. До складу такого об'єднання мало б входити п'ятнадцять рівнозначних суб'єктів. Ключове у роздумах герцога Сюллі – рівнозначні, рівні за силою. Основою «Великого плану» герцога Сюллі мали стати нові адміністративні кордони між державами-членами, які змінювали б наявні на той час розміри території держав задля вирівнювання їх сили. Здійснювати керівництво об'єднаною Європою мала «Рада Європи», завданням якої було б урегулювання розбіжностей і керівництво спільною армією. Також передбачалось створення європейського сенату у складі 66 осіб із їх щотрирічною ротацією. Англійський філософ і правознавець Дж. Бентам у праці «Про загальний і вічний мир» (1789 р.) виклав власну ідею створення європейської асамблеї та побудову спільної армії (Hnatiuk & Chornohor, 2010; Копііка & Shynkarenko, 2001).

Визначним представником миротворчої традиції епохи Просвітництва став І. Кант. Окремі положення його концепції «вічного миру» знайшли практичне втілення у XX ст., сам ідейний конструкт не втратив актуальності у XXI ст., стали предметом осмислення, сформувавши відповідну інтелектуальну традицію (Husiev, 2000; Ostapenko & Riashko, 2015). Основні тези кантівського розуміння миру відображені й у промові Ж. Борреля та есе Ю. Харарі.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки, констатуємо, що спостерігаємо ідейно-змістову спорідненість між ідеями, що містяться у промові Ж. Борреля та есе Ю. Харарі, текстах філософів-метамодерністів стосовно сучасного світу. Вони тісно перегукуються з теоретичною думкою миротворчої традиції XVII-XVIII ст. Публічні тексти сучасних дипломатів й інтелектуалів співзвучні у тому, що кризи останніх десятиліть лише посилюють колективне бажання світової спільноти в напрямі пошуку нових форм, способів тощо якіснішого співіснування. Цінності та інституції постмодерну вичерпали свій потенціал. Вони мають поступитися новим принципам світопорядку, що ґрунтуються на нових засадах мислення, сприйняття, реагування на виклики тощо. Одним із таких, на наше переконання, може бути принцип комплементарності (взаємодоповнення). В інтерпретації Ж. Борреля – «емпатії», Ю. Харарі – «між патріотизмом та глобалізмом відсутній внутрішній дисонанс». У розмінні метамодерністів – «відродження щирості, надії, романтизму, емоційності та потенціалу до величних наративів та універсальних істин, не відкидаючи все те, чому ми навчилися завдяки постмодернізму».

На нашу думку, «ідеальний шторм», «крах «нового миру»» як для дипломатів, так і для істориків, філософів-метамодерністів – не лише стан сучасного світу, а і час, в якому «дух епохи постійно кує нове». Долаючи коливання, невизначеність тощо, європейська і світова політика формує реальність, яка, сподіваємось, буде якісно краща за попередню, в якій мир стане справжньою цінністю, а не інструментом маніпуляцій.

REFERENCES

- Asmus, V.** (1965). *Istoriya antichnoy filosofii*. Moskva: Vysshaya shkola [in Russian].
- Borrell, Josep** (2022, October 12). My vkhodymo v idealnyi shtorm»: vystup top-dyplomata ES pro novu svitovu realnist. *Yevropeiska pravda*. Retrieved from <https://cutt.ly/w7k1ohK> [in Ukrainian].
- Dialogi Platona (N.d.). *PSYLIB*. Retrieved from <https://cutt.ly/S7k4fMt> [in Russian].
- Haiduk, N.** (2021). Fenomen metamodernizmu yak pereosmyslennia modernizmu ta kontseptualne prodovzhennia postmodernizmu. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu Seriia: filozofii, kulturolohiia, sotsiolohiia*, 21, 24-30 [in Ukrainian].
- Hnatiuk, M. & Chornohor, Ya.** (2010). Zarodzhennia idei obiednannia Yevropy. *Viche*, 20, zhovten [in Ukrainian].
- Husiev, V.** (2000). Kant: filozofske obhruntuvannia idei myru. *Naukovi zapysky NaUKMA: Filozofii ta relihiioznastvo*, 18, 8-16 [in Ukrainian].
- Kinets «novoho myru». Rosiiska ahresiiia mozhe zmusyty liudstvo povernutysia do epokhy ruiniivnykh voien – ese Yuvalia Noia Kharari dlia The Atlantic (2022, December 19). *Forbes*. Retrieved from <https://cutt.ly/f7k4E8k> [in Ukrainian].
- Kopiika, V. & Shynkarenko, T.** (2001). *Yevropeyskyi soiuz: zasnuvannia i etapy stanovlennia*. Kyiv: Vydavnychiy dim [in Ukrainian].
- Mamchenko, N.** (2022, October 12). Zhozep Borrel: «Khocha spivpratsia z administratsiieiu Baidena chudova – khto znaie, shcho vidbudetsia cherez dva roky chy navit u lystopadi». *Sudebno-yuridicheskaya gazeta*. Retrieved from <https://cutt.ly/v7k4PYt> [in Ukrainian].
- Orlyk, V.** (2022). Zhozep Borrel pro novi zavdannia yevropeiskoi dyplomatii. *National Institute of Strategic Studies*. Retrieved from <https://cutt.ly/b7k1dNT> [in Ukrainian].
- Ostapenko, O. & Riashko, V.** (2015). Kant: viina i myr. Vazhkyi shliakh do vichnoho myru. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*. Seriia: Yurydychni nauky, 813, 209-214 [in Ukrainian].
- Panafidin, I.** (2022). Filozofska ideia myru: stanovlennia ta evoliutsiia. *Aktualni problemy dukhovnosti*, 12, 345-355 [in Ukrainian].
- Penn, V.** (1963). Opyt o nastoyashchem i budushchem mire v Evrope putem sozdaniya evropeyskogo Kongressa. *Parlamenta ili Palaty gosudarstv Traktaty o vechnom mire*. Moskva: Sotsekgiz [in Russian].
- Statti i materialy, prysviacheni Heraklitovi* (1963). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Strugatskiy, B.** (2022, August 9) Zemlya slishkom mala. chtoby byt polem sovremennogo boya. *Ne silos*. Retrieved from <https://cutt.ly/i7k7enC> [in Russian].
- Telezhnykov, I. & Kozub, T.** (2022, October 13). «Idealnyi shtorm». Shcho oznachaie promova Borrelia z krytykoiu SSHa. *Vesti.ua*. Retrieved from <https://cutt.ly/f7k7dci> [in Ukrainian].
- Terner, T.** (2015). Manifest metamodernista. *Eros i kosmos*. Retrieved from <https://eroskosmos.org/metamodernist-manifesto/> [in Russian].
- Vermyulen, T. & Akker, van den R.** (2010). Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2. Retrieved from <https://cutt.ly/U7k7kK6> [in English].
- Zinchenko, O.** (2022, October 10). «My ne ochikuvaly, shcho Ukraina nastilky zapeklo chynytyme opir»: rezonansna promova Borrelia pro novyi svitovyi lad». *TSN*. Retrieved from <https://cutt.ly/O7k7byo> [in Ukrainian].

УДК (UDC) 327 (4+6)

DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06.086

THE AFRICAN VECTOR OF THE EU'S FOREIGN POLICY AGAINST THE BACKGROUND OF GROWING GEOPOLITICAL COMPETITION

Vitalii Dzhuman,

e-mail: dzhuman.vitalia@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4345-225X>

*Petro Mohyla Black Sea National University,
54003, Mykolaiv, 68-Desantnykiv St., 10, Ukraine*

Nataliia Shynkaruk,

e-mail: natalisch1003@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4488-6240>

*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
03041, Kyiv, Geroiv Oborony str. 15, Ukraine*

Abstract

Growing systemic competition and attempts to rewrite the rules-based international order have not bypassed development cooperation. Health and food security, as well as climate finance, have become key policy areas where geopolitical dynamics and competing narratives play out. China, in particular, challenges the European Union's approach to developing cooperation with low- and middle-income countries. Building on its own development trajectory, China seeks to promote cooperation among the countries of the Global South, which it claims is guided by solidarity and mutual benefit. However, China's participation is subject to certain conditions that deepen the political and economic dependence of their partner countries. In addition, the EU fears that Russia will spread its influence in other regions of the world, especially on the African continent, which often causes instability. As competing states seek to strengthen their commercial and strategic ties with countries in the Global South, there is a risk that these countries will once again be drawn into great power competition. But it also opens up opportunities for the countries of the Global South to push for a more just global system. Growing systemic geopolitical competition, as well as China's and Russia's desire to rewrite the rules-based international order, have now taken the strategic use of development cooperation to another level. It is used to provide economic opportunities, create political alliances and shape the rules of development.

In the article, authors examine the role of the African continent in the foreign policy of the European Union, focusing on how the EU responds to the growing geopolitical competition in Africa and how it can expand its influence on the continent. Key aspects of the EU's African policy are explored, including trade, development, migration and security. The EU's strategies for developing cooperation with African countries, as well as the challenges it faces, are also considered. The article provides an overview of how the EU can develop its policy in Africa in the face of growing geopolitical competition with China and Russia.

Keywords: African continent, European Union, foreign policy, geopolitical competition, cooperation, stability, development, access to resources, China, Russia, geopolitical contradictions

АФРИКАНСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄС НА ФОНІ ЗРОСТАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Віталій Джуман,

e-mail: dzhuman.vitalia@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4345-225X>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, Миколаїв, 68 Десантників, 10

Наталія Шинкарук,

e-mail: natalisch1003@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4488-6240>

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Україна, 03041, Київ, Героїв оборони, 15

Анотація

Зростаюча системна конкуренція та спроби переписати міжнародний порядок, заснований на правилах, не обійшли співробітництво в галузі розвитку. Охорона здоров'я та продовольча безпека, а також кліматичне фінансування стали ключовими сферами політики, де відтворюються геополітична динаміка та конкуруючі наративи. Китай, зокрема, кидає виклик підходам Європейського Союзу до розвитку співпраці з країнами з низьким і середнім рівнем доходу. Спираючись на власну траєкторію розвитку, Китай прагне сприяти співпраці між країнами Глобального Півдня, яка, як він стверджує, керується солідарністю та приносить взаємну вигоду. Однак участь Китаю пов'язана з певними умовами, які поглиблюють політичну та економічну залежність їхніх країн-партнерів. Крім того, ЄС побоюється, щоб Росія поширює свій вплив в інших регіонах світу, особливо на африканському континенті, що часто викликає нестабільність. Оскільки конкуруючі держави намагаються зміцнити свої комерційні та стратегічні зв'язки з країнами Глобального Півдня, існує ризик того, що ці країни знову будуть втягнуті в конкуренцію великих держав. Але це також відкриває можливості для країн Глобального Півдня домагатися створення більш справедливої глобальної системи. Зростаюча системна геополітична конкуренція, а також бажання Китаю та Росії переписати міжнародний порядок, заснований на правилах, тепер підняли стратегічне використання співпраці в галузі розвитку на інший рівень. Він використовується для забезпечення економічних можливостей, створення політичних союзів і формування правил розвитку.

У статті автори досліджують роль Африканського континенту у зовнішній політиці Європейського Союзу, зосереджуючись на тому, як ЄС реагує на зростання геополітичної конкуренції в Африці та як він може розширити свої впливи на континенті. Досліджуються ключові аспекти африканської політики ЄС, зокрема торгівля, розвиток, міграція та безпека. Також розглядаються стратегії ЄС для розвитку співпраці з африканськими країнами, а також виклики, з якими він стикається. Стаття дає загальне уявлення про те, як ЄС може розвивати свою політику в Африці в умовах зростаючої геополітичної конкуренції з Китаєм і Росією.

Ключові слова: Африканський континент, Європейський Союз, зовнішня політика, геополітична конкуренція, співпраця, стабільність, розвиток, доступ до ресурсів, Китай, Росія, геополітичні протиріччя

Постановка проблеми. Африканський континент займає важливе місце в зовнішній політиці Європейського Союзу. За останні роки, на тлі зростаючої геополітичної конкуренції між країнами та регіонами світу, ЄС зосереджує свою увагу на розвитку співпраці з африканськими країнами. Проте, виникає проблема необхідності ефективної взаємодії між ЄС та африканськими державами в умовах посилення геополітичної конкуренції, зокрема з Китаєм та Росією.

Однією з ключових проблем є забезпечення стабільності та розвитку на африканському континенті, який часто стикається з економічними труднощами, конфліктами та політичною нестабільністю. Крім того, розвиток інфраструктури та доступ до ресурсів залишається актуальним завданням. Європейський Союз зосереджується на допомозі у підвищенні економічної діяльності та забезпеченні стабільності, а також на розвитку інфраструктури та доступу до енергетичних та природних ресурсів.

Проте, інші країни та регіони, зокрема Китай, також активно займаються розвитком співпраці з африканськими державами, що створює конкуренцію для ЄС. Більше того, відносини ЄС з Африкою відображають глибокі геополітичні та гео економічні протиріччя, що потребують більш комплексного та стратегічного підходу.

Аналіз попередніх досліджень. Існує значна кількість наукових праць та публікацій, присвячених вивченню відносин між ЄС та Африкою. Однак, більшість з них зосереджені на конкретних аспектах відносин між цими регіонами, тоді як мало напрацьовань зосереджено на дослідженні африканського вектору зовнішньої політики ЄС на фоні зростаючої геополітичної конкуренції.

Серед українських дослідників доречно зазначити науковця Н. Пак, який досліджував взаємодію Європейського союзу з іншими країнами у міграційній сфері (Пак, 2017: 31-34). Науковці А. Сапсай і М. Манташян розглядали питання врегулювання конфліктів на африканському континенті за сприяння країн ЄС (Sapsai, 2013: 185-188). С. Толстов аналізує політичну взаємодію між країнами ЄС та країнами Африки. У праці науковця розглянуто основні документи співпраці, у яких декларовано наміри активізувати відносини в таких сферах, як розвиток торгівлі, регулювання глобальних проблем, включаючи міграцію та зміни клімату, сприяння винайденню країнами Африки «трансрегіональних і континентальних відповідей» на важливі проблеми і завдання сьогодення (Tolstov, 2016: 21-30).

А. Кудряченко, досліджуючи політику ЄС щодо африканських країн, зазначає, що тенденції у відносинах ЄС із країнами Африки виявили ряд суттєвих особливостей та протиріч: Європейський союз визнає Африканський союз лідером і партнером у міжконтинентальному діалозі з фундаментальних питань, включаючи політичний діалог, сприяння розвитку, демократичний транзит, міграційний контроль та забезпечення миру, безпеку (Kudriachenko & Martynov, 2022: 401).

Також варто зазначити європейських науковців, таких як Р. Кословські (Koslowski, 2007: 425), який розглядав проблеми міграційної політики країн ЄС по відношенню до країн Африки. А. Гедес висвітлював як вхідні, так і висхідні міграційні потоки в Європі (Geddes, 2006: 346). В. Хадсон розглядав зовнішню політику різних країн світу, у тому числі й країн ЄС (Hudson, 2007: 234).

Головною метою та завданнями даного дослідження є аналіз стратегії Європейського Союзу щодо розвитку співпраці з Африканським континентом на фоні зростання геополітичної конкуренції, зокрема з Китаєм та Росією. Дослідження передбачає вивчення основних ініціатив та проєктів ЄС у відносинах з Африкою, оцінку їх ефективності та можливостей для розвитку співпраці в майбутньому.

Викладення основного матеріалу. Європейські політики все більше розглядають Африку як театр стратегічної конкуренції зі зростаючими силами. Вторгнення Росії в Україну різко підвищило ставки геополітичної конкуренції. Це посилює уявлення про те, що інтересам Заходу заперечують суперники, зокрема в Африці. Однак такі інтерпретації, як правило, приховують зростаючу автономію

Африки у все більш конкурентному міжнародному порядку. Переосмислення європейських відносин з Африкою через призму стратегічної конкуренції непропорційно зосереджується на викликах, а не на можливостях. Сучасний глобальний контекст рясніє можливостями для партнерства, яке серйозно сприймає африканську агенцію та розуміє вплив розумної та м'якої сили на просування програми зовнішньої політики.

Поява багатопольярного міжнародного порядку докорінно змінила взаємодію Африки зі світом. Африканські держави вступили в еру вибору. Зростаюча кількість «нетрадиційних гравців», в основному країни з економікою, що розвивається, з так званого Глобального Півдня, включаючи Китай, Індію, країни Перської затоки та Туреччину, використовують економічну та торговельну дипломатію для побудови партнерства та проектування поєднання м'якого та розумного впливів. Кращий підхід полягав у розширенні та поглибленні їхнього впливу, насамперед економічного, але все більше й політичного, а також певною мірою у сфері безпеки та оборони, у випадку Китаю, Росії, Туреччини та країн Перської затоки.

Динамічна диверсифікація зовнішнього партнерства демонструє, що західні держави, в тому числі з Європи, залишаючись важливими, більше не є провідними партнерами Африки. Це відображено у відносному зниженні частки ЄС-27 у зовнішній торгівлі Африки до 27,4% у 2021 році порівняно з 38,4% у 2000 році (International Merchandise Trade, 2023). Так само впала важливість і привабливість традиційної допомоги. Частка допомоги в загальних фінансових надходженнях до Африки впала в середньому з 34,6% (2000-2009 рр.) до 24,8% (2010-2019 рр.) (Aid, 2023).

Часом реакція Заходу на диверсифікацію партнерства в Африці була ознакою тривоги та страху, наприклад, коли політики наголошували на небезпеці «дипломатії боргової пастки» Китаю (Mihalyi & Trebesch, 2022). На матеріальному рівні ініціатива США Build Back Better, глобальна ініціатива ЄС Gateway і Партнерство G7 для глобальної інфраструктури та інвестицій пропонують Африці переконливі пропозиції щодо партнерства. Зростаюча активність Росії в Африці разом із далекосяжними та численними наслідками вторгнення в Україну підкріпили думку про те, що Африка стала важливим місцем стратегічної конкуренції в розколотому світі (Cilliers, 2023).

Вторгнення Росії в Україну через тиждень після Шостого саміту Європейського Союзу та Африканського Союзу різко змінило уявлення Заходу про активність Москви в Африці. Росія сприймається не лише як загроза миру та безпеці в Європі, але також як ризик для інтересів Європи в Африці. Це зміцнило уявлення про те, що підривні конкуренти націлені на європейські інтереси в конкретних місцях Африки як стратегічної мети (Малі та Сахель, Центральноафриканська Республіка, Лівія), з амбіціями розширення своєї діяльності, щоб зменшити вплив Європи та отримати місцевих союзників (Lasserre, 2023).

Такі занепокоєння поширюються на ширший рівень міжнародних форумів. Голосування за Резолюцію ES-11/1 Генеральної Асамблеї ООН, яке відбулося 2 березня 2022 р., сколихнуло західні дипломатичні кола, коли майже половина африканських держав (26) відмовилися підтримати резолюцію про засудження агресії Росії проти України (1 голос проти, 17 утрималися, 8 відсутніх). Наступна резолюція із засудженням російської анексії українських територій (ES-11/4 від 12 жовтня 2022 р.) отримала 30 африканських голосів за (18 утрималися та 3 відсутні) (Singh & Carvalho 2021).

Хоча спірним залишається питання, чи має Росія такий великий політичний вплив, як припускають деякі західні актори, вторгнення в Україну стало значним каталізатором наративу, який постулює необхідність переграти суперників і конкурентів як на глобальному рівні, так і в Африці (Singh, 2022). Канцлер Німеччини Олаф Шольц назвав війну «епохальним тектонічним зрушенням» («Zeitenwende»), подальшим зсувом до багатопольярного світу, де «різні країни та моделі правління змагаються за владу та вплив» (Scholz, 2022). Високий представник

Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, Жозеп Боррель, заохочував ЄС та його країни-члени конкурувати на тому, що він називає «геополітичним ринком» (Borrell, 2022). Все більш впливовий дискурс стверджує, що Захід має залучати Африку для захисту своїх інтересів, інвестуючи в союзи та партнерства в спробі завоювати дружбу та співпрацю з африканськими державами. Поширення дипломатичних візитів з Європи до Африки за останній рік є ознакою цих зусиль.

За винятком Global Gateway Initiative, план ЄС щодо підтримки інвестицій в інфраструктуру в країнах, що розвиваються, переконання осіб, які приймають рішення в ЄС у тому, що їм потрібно протистояти виклику геополітичної конкуренції, ще не підтверджено деталями щодо того, як може виглядати стратегічний підхід в Африці та які цілі і пріоритети слід встановити для досягнення загальної мети, а також які інструменти та порівняльні переваги Європа повинна мобілізувати. Щоб побудувати надійні та міцні відносини з африканськими державами, Європі потрібно буде переконати співрозмовників в Африці, що їхньою метою є побудова взаємовигідного партнерства, а не просто випередження конкурентів і позбавлення їх ринків і впливу.

Поки що Європа все ще зосереджена на діях конкурентів, а не на власних пріоритетах щодо Африки та на усуненні минулих і теперішніх недоліків. У певному сенсі європейський наголос на конкурентах як на головному джерелі своїх проблем, хоч і зручний, але не справляється з глибокою тривожністю в євро-африканських відносинах, якою користуються конкуренти ЄС.

Одним із недоліків у наративі стратегічної геополітичної конкуренції є визначення інших гравців як конкурентів без достатнього нюансу, як у випадку з Китаєм, Росією та певною мірою Туреччиною. Однак, з європейської точки зору, зазначені держави не є державами-однорідцями. Але навіть у цій вибірці існує значна різноманітність з точки зору цілей і підходів в Африці. Те саме стосується їхнього ставлення до Європи в Африці. Наприклад, Туреччина має значно більший слід в Африці, ніж Росія, і набагато менш агресивна у завданні шкоди європейським інтересам.

Нарешті, інтереси та діяльність африканських країн залишаються відносно невивченими в європейському наративі. Варті уваги вже чітко помітні дискурсивні зміни, з поновленням наголосом на «партнерстві» або «місцевій власності» (The Africa Strategy, 2023).

І Китай, і Росія формують свої підходи як різні альтернативи тому, що вони вважають продовженням західного неоколоніалізму (Ramani, 2021). Грунтуючись на своїх ревізійністських амбіціях, обидві країни кидають виклик підходам до розвитку ЄС, які спрямовані на просування таких сфер, як скорочення бідності, охорона здоров'я, освіта, і наголошують на демократії, належному врядуванні, вільних ринках, підзвітності та прозорості.

Проте Китай і Росія по-різному кидають виклик підходам Європейського Союзу. Росія, з одного боку, цілеспрямовано підриває зусилля ЄС в багатьох країнах Глобального Півдня. Прикладом цього є африканський континент, де Москва переслідує досить обмежені цілі, головним чином зосереджуючись на продажі зброї, видобувній промисловості, розширенні експортних можливостей і допомозі у сфері безпеки. Її зовнішня допомога та м'яка сила в цілому значно відстають від ЄС та Китаю (Page & Stronski, 2022). Здебільшого Росія відіграє дестабілізуючу роль в африканських країнах, посилюючи нестабільність і підтримуючи авторитарні режими шляхом втручання у вибори, кампанії з дезінформації та розміщення пов'язаних із Кремлем найманців (El-Badawy, Munasinghe, Bukarti & Bianchie, 2022).

З іншого боку, Китай дотримується довгострокового підходу до розвитку (Cordell, 2021). Він представляє себе як глобальну державу, яка готова втрутитися там, де ЄС не зміг підтримати країни в їхньому сталому розвитку (Regilme & Hodzi, 2021). Однак на практиці Китай використовує співпрацю в галузі розвитку, щоб

підтримувати свої комерційні та геополітичні інтереси (U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa, 2022).

З того часу, як президент Китаю Сі Цзіньпін вступив на посаду в 2013 р., політика розвитку Китаю стала більш наполегливою. Пекін пропонує модель розвитку, яка, як він проголошує, помітно відрізняється від моделі, яку відстоює Європейський Союз. Започаткована у 2021 році Ініціатива глобального розвитку є інтелектуальною парасолькою, яка має створити узгодженість у діяльності розвитку Китаю. Наполягаючи на своєму статусі «найбільшої у світі країни, що розвивається», Китай створив наратив для сприяння солідарності, спільних цінностей і взаємовигідної співпраці між країнами Глобального Півдня (Johnson & Zühr, 2021) на відміну від західного донора – реципієнтний підхід (Official Development Assistance, 2022).

Китай зазвичай критикує ЄС за те, що він пов'язує свою зовнішню допомогу з вимогами економічних і політичних реформ, водночас зображуючи свою власну участь як вільну від умов. Однак китайська співпраця в галузі розвитку має зовсім інші умови. З одного боку, китайські інвестиції нав'язують політичні умови – одержувачі повинні поважати «червоні лінії» Пекіна, включаючи заперечення незалежності Тайваню та його політики щодо тибетців і уйгурів, і відповідним чином голосувати в міжнародних органах. З іншого боку, китайська співпраця в галузі розвитку створює економічну залежність (Savoy & Staguhn, 2022). Отже, Пекін представляє себе як альтруїстичного партнера, але економічні та геополітичні пошуки залишаються в центрі китайської політики розвитку, часто за рахунок країн-партнерів.

Ініціатива «Один пояс, один шлях» (BRI) є прикладом того, як Китай реагує на потреби країн із низьким та середнім рівнями інвестицій в інфраструктуру, одночасно просуваючи власні економічні цілі. У той час як країни ЄС в основному зосереджувалися на розвитку таких галузей, як скорочення бідності, вони здебільшого нехтували інвестиціями в інфраструктуру (Chow & Werner, 2022).

Насправді, інвестиційні потреби африканських країн різко зросли з 2015 р. (Infrastructure Outlook, 2021). До 2030 р. інвестиційні потреби в інфраструктуру становитимуть 253 млрд. доларів США, тоді як прогнози свідчать, що буде доступно лише 183 млрд. доларів США. Тим не менш, інфраструктурна допомога країн G7 скорочується протягом багатьох років (Goodman & Hillman, 2021), залишаючи порожнечу, яку Китай намагався заповнити. На сьогоднішній день до BRI приєдналися 147 країн, у тому числі 48 країн Африки (Nedoril, 2022). Але BRI бракує прозорості (Ouyang, Yuan & Su, 2022), адже посилюється заборгованість країн-партнерів і зміцнюється їхня фінансова залежність від Китаю (Farand, 2021), що збільшує геополітичний вплив Китаю у світі.

Незважаючи на те, що Китай став відомим партнером у розвитку для африканських країн, результати опитування Afrobarometer вражаюче показують, що китайська модель розвитку ще не завоювала прихильність африканських громадян. Громадяни 34 африканських країн, опитані з 2019 по 2021 роки, все ще сприймають американську модель розвитку більш позитивно, ніж китайську. Однак вони ставляться до європейської моделі набагато менш прихильно, незважаючи на її схожість із американською, яка відображає загальне уявлення про те, що європейські країни все ще недостатньо позбулися свого колоніального минулого. Зусилля Європи щодо розвитку також залишаються непоміченими порівняно з більш помітними китайськими ініціативами, навіть незважаючи на те, що європейські країни та інституції ЄС інвестують значні кошти в розвиток африканських країн (Balfour, Bomassi & Martinelli, 2022).

США залишаються найбільшою країною-донором, витративши 35 млрд. доларів США у 2020 р., далі за ними йдуть Німеччина (29 млрд. доларів США), інституції ЄС (21 млрд. доларів США) та Велика Британія (19 млрд. доларів США). Частка зовнішньої допомоги Китаю, яку можна порівняти з офіційною допомогою розвитку США та Європи, у тому ж році становила лише близько 5,4 млрд. доларів (Total Flows by Donor, 2021).

Продовольча безпека є ще однією сферою політики, в якій конкурують різні моделі розвитку. Зберігається значна глобальна нерівність – кількість людей, які стикаються з гострою нестачею продовольства, зросла з 135 млн. у 2019 р. до 345 млн. у 2022 р. (A Global Food Crisis, 2022). Африка на південь від Сахари є регіоном світу з найбільшою продовольчою небезпекою, за нею йде Середня, Східна та Північна Африка (Global Food Security Index, 2022). Багатосторонні зусилля Європейського Союзу щодо розвитку продовольчої безпеки були недостатніми, і Росія часто виступає спойлером, тоді як Китай пропонує альтернативу, яка знову ж таки пов'язана із залежністю.

Традиційний підхід Європейського Союзу до боротьби з продовольчою безпекою зосереджується на наданні допомоги через багатосторонні органи, такі як ООН. Наприклад, Німеччина та Європейська комісія є найбільшими після США донорами Всесвітньої продовольчої програми ООН (ВПП) (Contributions to WFP, 2021). Національні продовольчі програми ЄС здебільшого зосереджені на наданні екстреної допомоги та посиленні стійкості країн-одержувачів до зміни клімату (Eradicating Hunger, 2022).

На відміну від Китаю, Росія не ізолює себе від багатосторонніх зусиль у сфері продовольчої безпеки – вона посідає 22 місце як донор ВПП, часто вносячи внески в натуральній формі. Однак війна Росії проти України загострила продовольчу безпеку, викликавши стрибок цін на продовольство, які вже були високими через зміну клімату та пандемію Covid-19 (World Food Situation, 2022), а також створивши вузькі місця в ланцюжку поставок для експорту зерна та добрив (Barrett, 2022). Росія стратегічно інструменталізувала експорт зерна, заблокувавши основні чорноморські торговельні шляхи, щоб посилити тиск на міжнародну коаліцію, яка підтримує український уряд (Wax, 2022). Наслідки застосування Росією «їжі як зброї» найбільше відчували на собі африканські країни.

Китай взагалі майже не робить внеску в багатосторонню продовольчу допомогу. У той же час, в рамках свого співробітництва Південь-Південь, Китай вже давно робить значні сільськогосподарські інвестиції, особливо в багатьох африканських країнах, які допомогли збільшити сільськогосподарське виробництво та продуктивність (Olander, 2020).

Однак китайським сільськогосподарським проектам часто бракує тривалості – вони регулярно руйнуються після початкового процвітання, оскільки створені для того, щоб китайські партнери зрештою вийшли, залишаючи місцевих жителів, які не мають достатніх коштів і підготовки, фінансувати та керувати проектами без підтримки (Ndoricimpa, Xiaoyang & Sangmeng, 2022). Хоча серед африканських країн, наприклад, Гани та Танзанії, існує занепокоєння щодо ризику боргу, пов'язаного з китайськими сільськогосподарськими інвестиціями, багатьом країнам бракує альтернатив (May, 2021).

Китай представляє себе солідарним партнером, хоча насправді стратегічно створює залежність, купуючи великі території землі та контролюючи більшу частину необхідної інфраструктури на континенті. Коли настає можливість, Китай захоплює землі та ресурси, в тому числі шляхом скуповування запасів зерна в країнах, де немає продовольчої безпеки, щоб заповнити китайські запаси, замість того, щоб справді підтримувати тих, хто цього потребує (China Seeks a World Order, 2022).

Висновки. Багатополярність у глобальній політиці сприяє зростанню самовпевненості Африки як на рівні країн, так і на континенті в цілому. Проте партнерство залишається ключовим. Їх розширення та диверсифікація надають африканським державам і організаціям значні економічні та політичні можливості для просування своїх стратегічних інтересів. Традиційні партнери, у тому числі в Європі, дедалі більше стурбовані втратою геополітичного впливу та ринків за рахунок Китаю та широкого кола гравців із так званого Глобального Півдня. Вони лише повільно пристосовуються до нового ландшафту, в якому конкуренція між зовнішніми партнерами грає на користь африканських гравців. У той же час,

тлумачення цієї нової реальності як стратегічної конкуренції, може вказувати на те, як зовнішні сили сприймають навколишнє середовище в Африці, а не на те, як це сприймають африканські актори. Африканські держави не зацікавлені в ексклюзивному партнерстві з нульовою сумою – вони прагнуть отримати переваги від конкуренції серед аутсайдерів у різних сферах.

Багатополярність в Африці – це не сценарій, а глибоко вкорінена реальність, яка залишилася. Знуцання над африканськими державами, щоб спонукати до співпраці, було б марним заходом, який неправильно сприймає мінливий міжнародний контекст і роль африканських акторів. Це також було б контрпродуктивним, оскільки відлунувало б минулі колоніальні та постколоніальні європейські практики. Історична та географічна близькість Африки та Заходу просякнута гегемоністським структуруванням, керованим жорсткою силою. Тим часом взаємодія зі зростаючими державами дає змогу африканським державам здійснювати вплив, використовуючи історичну соціально-економічну і культурну емпатію та спільні риси, за підтримки галузей приватного сектора, щоб отримати порівняльну перевагу. Усвідомлюючи важливість історичних наративів як інструменту м'якої сили, для Африки та Європейського Союзу стає обов'язковим протистояти історії як передумові для побудови довіри.

Створення довіри та авторитету вимагатиме більшої прозорості європейських інтересів, мінімізації неузгодженості політики та звуження переважаючих дисонансів між європейськими пропозиціями та потребами Африки. Європейське лицемірство та подвійні стандарти є одними з найпоширеніших образ африканців проти Європи, і приклади, що підтверджують такі звинувачення, за загальним визнанням, знайти неважко. Наприклад, одночасна Європейська зелена угода, яка закликає Африку прийняти декарбонізацію, і полювання на енергетичні ресурси в Африці є лише одним з прикладів. Суперечності та розбіжності інтересів, властиві цьому кліматично-енергетичному комплексу розвитку, повинні бути вирішені, якщо ЄС прагне визнання себе надійним партнером.

Європейському Союзу доведеться переглянути свої підходи до розвитку співпраці з країнами Глобального Півдня. Їм потрібно зробити свої моделі розвитку більш привабливими, оскільки Китай пропонує альтернативну модель, засновану на наративі солідарності та взаємної вигоди. ЄС повинен вивчити обмеження та недоліки своїх підходів до розвитку, переконатися, що вони пристосовані до реальних потреб їхніх країн-партнерів, і встановити реальні партнерства. Останні дані Афробарометра свідчать про те, що модель розвитку США все ще користується високим схваленням, а китайська модель – значно переважає. Для європейських країн важливо переналаштувати свої відносини з африканськими країнами, зважаючи на своє колоніальне минуле.

Щоб поставити партнерство з країнами Глобального Півдня на нову основу, ЄС повинен виконати свої обіцянки щодо надання глобальних суспільних благ. Відхід від відносин «донор-реципієнт» є ключовим для співпраці на рівних умовах. Щоб конкурувати з Китаєм, новий підхід повинен одночасно зосереджуватися на короткостроковій надзвичайній допомозі, а також на довгостроковому фінансуванні, яке забезпечує стійкі системи в країнах-партнерах. Global Gateway Initiative ЄС, а також нещодавні ініціативи G7, є багатообіцяючим початком.

Для країн Глобального Півдня нова увага несе ризик того, що вони знову стануть полем геополітичної конкуренції великих держав. У середньостроковій перспективі підтримка зовнішніх гравців у наданні суспільних благ, таких як охорона здоров'я, продовольство та кліматична безпека, ймовірно, продовжуватиме відігравати важливу роль для багатьох. У той же час країни «Глобального Півдня» можуть використовувати геополітичну конкуренцію між різними акторами для власної вигоди та обирати партнерів, чії пріоритети збігаються з їхніми власними, що надасть можливість сформуванню міжнародний порядок для кращого відображення їхніх інтересів.

Європейці та традиційні партнери повинні розглядати Африку як політичний колектив – це сфера глобальних викликів. Захист глобальних суспільних благ має бути важливою метою європейсько-африканських відносин. Нещодавні пропозиції щодо включення Африки до G20 та Ради Безпеки ООН можуть бути недостатніми, але вони є початком для того, щоб надати сенсу та довіри поняттю партнерства рівних. Структурні дисбаланси серйозно підірвали міжнародний порядок, заснований на правилах. Отже, більш широке та солідне африканське представництво в таких органах, як Рада Безпеки ООН, є не лише моральним обов'язком. У самих інтересах європейців відновити багатосторонню систему, яка потребує підтримки та легітимності, яку вона може отримати лише за умови кращого та більш справедливого представництва.

REFERENCES

- A Global Food Crisis. (2022). Rome: *WFP*. Retrieved from <https://cutt.ly/a7lh6oh> [in English].
- Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]. (2023). *Organisation for Economic Co-operation and Development*: OECD.stat. Retrieved from <https://cutt.ly/G7lh55G> [in English].
- Balfour, R., Bomassi, L. & Martinelli, M.** (2022). The Southern Mirror: Reflections on Europe From the Global South. Brussels: *Carnegie Endowment for International Peace*.
- Barrett, C.D.** (2022). The Global Food Crisis Shouldn't Have Come as a Surprise: How to Finally Fix the Broken System for Alleviating Hunger. *Foreign Affairs*, 25.07.2022. Retrieved from <https://cutt.ly/t7lgodO> [in English].
- Borrell, J.** (2022). The Global Gateway, a Brand to Boost European Action Worldwide. *European External Action Service*, 15/12/2022. Retrieved from <https://cutt.ly/J7lg2Uj> [in English].
- China Seeks a World Order That Defers to States and Their Rulers (2022, October 10) *The Economist*. Retrieved from <https://cutt.ly/r7lg9Ei> [in English].
- Chow, T. & Werner, J.** (2022, April 4). Don't Assume Russia and China Are on the Same Page. The US Can Work With China. *The Guardian*. Retrieved from <https://cutt.ly/C7lg8S3> [in English].
- Cilliers, J.** (2023) Africa in the World: Thematic Futures. *The Institute for Security Studies*. Retrieved from <https://cutt.ly/M7lg5PV> [in English].
- Contributions to WFP in 2021. (2021). Rome: *WFP*. Retrieved from <https://cutt.ly/J7lh7Ph> [in English].
- Cordell, K.** (2021, September). The Sustainable Development Goals: A Playbook for Reengagement. *CSIS*. Retrieved from <https://cutt.ly/z7lhqLd> [in English].
- El-Badawy, E., Munasinghe, S., Bukarti, A. & Bianchie, B.** (2022, March 23). Security, Soft Power and Regime Support: Spheres of Russian Influence in Africa. *Tony Blair Institute for Global Change*. Retrieved from <https://cutt.ly/e7lhevh> [in English].
- Eradicating Hunger – Ensuring Food Security. (2022). *Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (Bonn)*. Retrieved from <https://cutt.ly/K7lh4v9> [in English].
- Farand, C.** (2021, December 20). As EU Seeks to Rival China's Infrastructure Offer, Africans Are Sceptical. *EURACTIV*. Retrieved from <https://cutt.ly/W7lhaHw> [in English].
- Geddes, A.** (2006). *The Politic of Migration and Immigration in Europe*. London.
- Global Food Security Index: Exploring Challenges and Developing Solutions for Food Security Across 113 Countries. (2022). *Economist Impact*. Retrieved from <https://cutt.ly/U7lhdXA> [in English].
- Goodman, M.P. & Hillman, J.E.** (2021, June 15). The G7's New Global Infrastructure Initiative. Washington, *CSIS*. Retrieved from <https://cutt.ly/k7lhzyR> [in English].
- Hudson, V.** (2007). *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Lanham: The Rowman and Littlefield Publishing Group.
- Infrastructure Outlook: You Are Viewing Investment Forecasts for Africa (2021). *Global Infrastructure Hub*. Retrieved from <https://cutt.ly/Q7lhbTJ> [in English].
- International Merchandise Trade (2023). *UN Conference on Trade and Development*: UNCTADstat. Retrieved from <https://cutt.ly/n7lhviiL> [in English].
- Johnson, Z. & Zühr, R.** (2021, May 10). A New Era? Trends in China's Financing for International Development Cooperation. *Donor Tracker Insights*. Retrieved from <https://cutt.ly/r7lhniI> [in English].

- Koslowski, R.** (2007). *European Union Migration Regime*. Oxford: Oxford Univ. press.
- Kudriachenko, A.I. & Martynov, A.Yu.** (2022). *Hlobalni vymiry zovnishnoi polityky Nimechchyny (2005-2021): kaleidoskop podii: monohrafiia*. Kyiv: DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy».
- Lasserre, I.** (2023, February 5) La Russie livre-t-elle une guerre par procuration contre la France en Afrique? *Le Figaro*. Retrieved from <https://cutt.ly/C7lhWuV> [in English].
- May, J.** (2021, July 29). Strengthening African Food Systems: What Role Can China Play? *Italian Institute for International Political Studies*. Retrieved from <https://cutt.ly/d7lhEED> [in English].
- Mihalyi, D. & Trebesch C.** (2022). Who Lends to Africa and How? Introducing the Africa Debt Database. *Kiel Institute for the World Economy*. Retrieved from <https://cutt.ly/R7lhTgU> [in English].
- Ndoricimpa, S., Xiaoyang, L. & Sangmeng X.** (2022). China's Agricultural Assistance Efficiency to Africa: Two Decades of Forum for China-Africa Cooperation Creation, *Journal of Agriculture and Food Research*, 9:100329, 1-10. Retrieved from <https://cutt.ly/H7lhYF> [in English].
- Nedopil, C.** (2022). *Countries of the Belt and Road Initiative*. Shanghai: Green Finance & Development Center, FISF Fudan University. Retrieved from <https://cutt.ly/f7lhOSg> [in English].
- Official Development Assistance – definition and overage. (2022). *OECD*. Retrieved from <https://cutt.ly/S7lhP2R> [in English].
- Olander, E.** (2020, September 11). Rethinking China's Participation in African Agricultural Development in the Post-COVID-19 Era. *China Global South Project*. Retrieved from <https://cutt.ly/G7lhSWn> [in English].
- Ouyang, X., Yuan J. & Su F.** (2022). China's Evolving Approach to Foreign Aid. *SIPRI*. Retrieved from <https://cutt.ly/t7lhDH1> [in English].
- Page, M. & Stronski, P.** (2022, April). How Russia's Hollow Humanitarianism Hurt Its Vaccine Diplomacy in Africa, Washington, *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://cutt.ly/37lhGvE> [in English].
- Pak, N.O.** (2017). Vzaiemodiiia Yevropeiskoho Souzu z krainamy Seredzemnomorskoho partnerstva u mihratsiinii sferi. *Mizhnarodni vidnosyny*, 1 (46), 31-34 [in Ukrainian].
- Ramani, S.** (2021, December). Russia and China in Africa: Prospective Partners or Asymmetric Rivals? *South African Institute of International Affairs*. Retrieved from <https://cutt.ly/L7lhHI1> [in English].
- Regilme, C. & Hodzi, O.** (2021). Comparing US and Chinese Foreign Aid in the Era of Rising Powers. *The International Spectator*, 56:2, 114-131. Retrieved from <https://cutt.ly/27lhKvQ> [in English].
- Sapsai, A.P.** (2013). Uchast ES u vrehuliuivanni konfliktiv na afrykanskomu kontynenti. *Hileia: naukovyi visnyk*, 72. 185-188 [in Ukrainian].
- Savoy, C.M. & Staguhn, J.** (2022, March 24). Global Development in an Era of Great Power Competition. *CSIS*. Retrieved from <https://cutt.ly/a7lhLE1> [in English].
- Scholz, O.** (2022, December 5). The Global Zeitenwende: How to Avoid a New Cold War in a Multipolar Era. *Foreign Affairs*. Retrieved from <https://cutt.ly/T7lhXFK> [in English].
- Shaping the Future with Africa: The Africa Strategy of the BMZ (2023). *Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (Berlin)*.
- Singh, P.** (2022, November 21). Russia–Africa Relations in an Age of Renewed Great Power Competition. *The Institute for Security Studies*. Retrieved from <https://cutt.ly/J7lhCFH> [in English].
- Singh, P. & Carvalho de G.** (2021, October 27). Walking with the Bear? Russia and the A3 in the UN Security Council. *The Institute for Security Studies*. Retrieved from <https://cutt.ly/97lhVXj> [in English].
- Tolstov, S.V.** (2016). Tendentsii politychnoi vzaiemodii mizh YeS ta krainamy Afryky. Retrieved from <https://cutt.ly/y7lhMos> [in Ukrainian].
- Total Flows by Donor. (2021). *OECD*. Retrieved from <https://cutt.ly/67lh196> [in English].
- U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa, Washington (2022, August). *The White House*. Retrieved from <https://cutt.ly/s7lh2yr> [in English].
- Wax, E.** (2022, November 2). Brussels Playbook: Russia Inflicts Grain Pain – Denmark Gets Mette – Coffee Tips. *Politico*. Retrieved from <https://cutt.ly/u7lh9W8> [in English].
- World Food Situation. (2022). *FAO*. Retrieved from <https://cutt.ly/g7lh3PV> [in English].

УДК (UDC) 327:316.77 (477.42+478)

DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06.096

IMPLEMENTATION OF EU VALUES IN TRANSITIONAL DEMOCRACIES: EXPERIENCE OF UKRAINE AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Alina Iovcheva,

e-mail: alina.iovcheva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3065-748X>

*Petro Mohyla Black Sea National University,
Ukraine, 54003, Mykolaiv, 68 Desantnykiv, 10*

Abstract

This article examines the features of implementing EU values in transitional democracies, with a focus on Ukraine and the Republic of Moldova. It aims to explore the challenges and successes of these countries in adopting European values and democratic principles, as well as to analyse the impact of such implementation on their social and political development.

Drawing on existing literature and case studies, the article explores the historical and political experience of Ukraine and the Republic of Moldova on the way to the implementation of EU values, including their transition from Soviet-style governance to democratic systems.

The analysis highlights the role of political instability, corruption, judicial reforms, and cultural factors in shaping the implementation of EU values, as well as the importance of civil society and EU engagement in promoting democratic reform. In particular, the article emphasizes the role of mentality in shaping public attitudes towards democracy and the rule of law. In particular, the article emphasizes the role of mentality in shaping public attitudes towards democracy and the rule of law. Overall, the article argues that successful implementation of EU values is crucial for the future of democracy and economic development in Ukraine and the Republic of Moldova. And, that a comprehensive and multi-faceted approach is necessary to overcome the challenges that stand in the way.

The Russian–Ukrainian war, which began in February 2022, has become a global challenge and a threat to the entire democratic concept of Europe. Today, it is clear that the military conflict in Ukraine is a fierce confrontation between democratic and traditional values. Accordingly, Ukraine’s victory will be a fundamental determinant in strengthening and developing European values in the region. That is why, realising this, the EU and most democratic countries are trying to support Ukraine in this struggle in every possible way.

Keywords: European Union, European Values, democratic transit, post-communist transformation, Ukraine, Republic of Moldova

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ЄС У КРАЇНАХ ПЕРЕХІДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

Аліна Іовчева,

e-mail: alina.iovcheva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3065-748X>

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, Миколаїв, 68 Десантників, 10*

Анотація

У науковій статті розглядаються особливості впровадження цінностей ЄС у перехідних демократіях на прикладі України та Республіки Молдова. Стаття має на меті дослідити виклики та успіхи цих країн в контексті імплементації європейських цінностей та демократичних принципів, а також проаналізувати вплив такого впровадження на їх соціально-політичний політичний розвиток.

Спираючись на існуючу літературу та тематичні дослідження, у статті досліджується історичний та політичний досвід України та Республіки Молдова на шляху до впровадження цінностей ЄС, їх перехід від радянського стилю управління до демократичних систем.

Аналіз підкреслює роль політичної нестабільності, корупції, судових реформ і культурних факторів у формуванні впровадження цінностей ЄС, а також важливість участі громадянського суспільства та ЄС у просуванні демократичних реформ. Зокрема, у статті наголошується на ролі менталітету у формуванні суспільного ставлення до демократії та верховенства права. Зокрема, у статті наголошується на ролі менталітету у формуванні суспільного ставлення до демократії та верховенства права. Загалом стверджується, що успішне впровадження цінностей ЄС має вирішальне значення для майбутнього демократії та економічного розвитку в Україні та Республіці Молдова. А, також, що для подолання викликів, які стоять на цьому шляху, необхідний комплексний та багатогранний підхід.

Російсько-українська війна, яка почалася в лютому 2022 року, стала глобальним викликом і загрозою для всієї демократичної концепції Європи. Сьогодні зрозуміло, що військовий конфлікт в Україні – це жорстке протистояння демократичних і традиційних цінностей. Відповідно, перемога України стане фундаментальною детермінантою у зміцненні та розвитку європейських цінностей у регіоні. Тому, розуміючи це, ЄС і більшість демократичних країн намагаються всіляко підтримувати Україну в цій боротьбі.

Ключові слова: Європейський Союз, європейські цінності, демократичний транзит, посткомуністична трансформація, Україна, Республіка Молдова

Problem statement. The relevance of this research lies in the fact that the process of democratization and European integration is an on-going issue for many countries, particularly in Eastern Europe, and requires constant attention and analysis. No doubt during last 30 years the current geopolitical situation due to the prolonged tensions between Russian Federation and the West, the implementation of EU values in Eastern Europe was particularly important to stabilize and to make a security of the European region. The annexation of Crimea and the military conflict in eastern Ukraine since 2014 have only deepened the confrontation between authoritarian and democratic models of European development. However, the situation has significantly escalated since February 2022.

Russia's invasion of Ukraine has determined that today the effectiveness of democratic transit in the post-socialist countries of Eastern Europe, in particular Ukraine and the Republic of Moldova, is the main criterion for the viability of the civilizational concept of Europe in the future. Values became the ideological basis of the war in Ukraine and thus categorically determined that they are not vague concepts of the existence of society, but clear principles and priorities that regulate the foreign and domestic policies of the state, determine the development of democratic institutions, and affect the security and quality of life of society. Today, Ukraine and Moldova, as neighbouring countries with shared historical, cultural, and economic ties, provide a valuable case study for understanding the challenges and opportunities of implementing EU values in transitional democracies.

It is on the example of these two countries, which are trying to transform their forms of government and state structure towards democracy and, at the same time, are most acutely experiencing destabilizing pressure from the Russian Federation, we can:

- analyze the threats posed to democratic values by authoritarianism in the modern world;
- identify the most effective tools to protect the value paradigm of democratic Europe;
- develop the most effective model of democratic transit for the Eastern Partnership countries.

Analysis of research and publications. The issues raised in this research have been studied in various dimensions by foreign and domestic authors. However, it should be noted that the areas of scientific research were mainly related to general scientific fields, such as history, sociology, axiology, transitology, etc.

Thus, the scientific analysis of the role of values in social transformations was carried out by such authors as M. Weber (Weber, 1947), T. Parsons (Parsons, 1968), M. Rokeach (Rokeach, 1973), G. Hofstede (Hofstede, 1984), S. Irwin (Irwin, 2003) etc. The research of these authors is currently considered the basis of the axiological paradigm of transition processes.

The issues of transitology were directly addressed by G. O'Donnell (O'Donnell, 1994), J. Linz (Linz, 1998), A. Stepan (Stepan, 2000), D. Rustow (Rustow, 2008) etc. Their works examined various aspects of political transitions that began to resonate with issues of political development, the creation of an effective system of government, and positive social dynamics. However, their work was mainly based on the examples of Southern European countries.

After the collapse of the socialist camp in the late 1980s and early 1990s and the formation of newly independent states in the Eastern European region, the academic community began to actively study the processes of post-communist transformation. In particular, the analysis of the post-Soviet transit was studied by K. Dawisha (Dawisha, 1997), C. Haerpfen (Haerpfen, 2002), A. Meleshevich (Meleshevich, 2007) etc.

The big part of this researches focuses on the experiences of transition from authoritarianism to democracy in Ukraine and Republic of Moldova. Some notable scholars in this field include M. Lupu (Lupu, 2010), K. Wolczuk (Wolczuk, 2016), R. Nalbandov (Nalbandov, 2014), S. Grecu (Grecu, 2015), W. Preussen (Preussen, 2022) etc. There are also Ukrainian and Moldovan researchers who have conducted research on democratization in their respective countries. Such as G. Bădescu, P. Sum, E.M. Uslaner (Bădescu, Sum & Uslaner, 2004), O. Radchenko (Radchenko, 2009), O. Lutsevych (Lutsevych, 2013), Y. Sakhno (Sakhno, 2019), Yu. Kotlyar, M. Lyamar, V. Ahieieva-Karkashadze (Kotlyar, Lyamar & Ahieieva-Karkashadze, 2022), R. Całus, M. Kosienkowski (Całus & Kosienkowski, 2018), A. Bulvinskyi (Bulvinskyi, 2017), E. Korosteleva (Korosteleva, 2016) etc.

However, it should be fairly noted that the study of the role of values in the context of democratic transitions in Eastern Europe, in particular Ukraine and the Republic of Moldova, is still neglected by researchers. This, in turn, determines the novelty of this study.

Primary purpose. The analyse aims to analyse the factors that hinder or facilitate the implementation of EU values in these countries. It explores the historical, cultural, and

socio-economic contexts that shape the process of democratization and European integration in Ukraine and Moldova. Also examines the role of various actors, including civil society, media, political elites, and external actors such as the European Union, in shaping the implementation of the West European values in these countries.

Theoretical background. Over the past 30 years, the number of states that define themselves as democratic has increased more than three times that has led to a steady trend of transition to democracy in the modern world. Currently, there are many studies that identify the types of transition from authoritarianism to democracy, national peculiarities of the transition, challenges and risks of such democratic transformations, and external and internal factors that influence the transition.

The transition to a democratic form of government in Eastern Europe began only in the second half of the 1980s after the weakening and eventual collapse of the Soviet Union. The “third wave” of democratization that swept through the countries of Central and Eastern Europe marked the beginning of a new stage of development in the region and was called “post-communist transformation” (Huntington, 1991). The main goal of the transition processes that took place in these countries was the gradual transformation of the totalitarian-authoritarian system of government with all its institutions, structures, and social relations into a democratic management system. Ukraine and the Republic of Moldova were no exception. After gaining their independence, both countries prioritized the complete transformation of their socio-political systems towards democracy. However, the concept of post-communist transformation had many peculiarities that made the classical model of democratic transitions not always effective. Studying the democratic transitions in Ukraine and the Republic of Moldova in the context of historical retrospective, we can determine that these features were as follows:

- communist nomenclature that became part of the structure of governing bodies of independent newly formed states;
- the historical experience of regulating all socio-political processes as part of large state formations (the Russian Empire, the Soviet Union);
- the ideological gap between the political elite and society, which has repeatedly led to mass protests and revolutions throughout the history of Ukraine’s and the Republic of Moldova’s independence;
- the population’s loyalty to corruption and the patronage-client system of state governance;
- fragmentation and inconsistency of reforms;
- preference for a strong institution of presidential power, instead of prioritizing parliament;
- prevalence of gender stereotypes in society;
- a judicial system dependent on the institutions of power;
- weak anti-communist opposition, etc.

As you can see, the vast majority of the identified positions relate to the behavioural and cognitive features of the perception of society. Therefore, in this context, it will be relevant to talk about the value paradigm, which plays a key role in shaping the behavioural strategy of both an individual and society as a whole. A large number of socio-psychological studies confirm the idea that values are at the deepest level among the decision-making levers, since they determine the ideological beliefs of individuals and the motivation of their actions (Hofstede, 1984). According to the famous American sociologist T. Parsons, people turn to values to finally justify their actions (Parsons, 1968). However, it is fair to say that despite the large number of studies in the field of value and behavioural characteristics, the consideration of values in contemporary political thought as a fundamental factor determining the effectiveness or, conversely, ineffectiveness of democratic transitions is insufficient. At the same time, values in the context of political system transformation determine the outcome of the creation or reform of political institutions, shape the content, logic and specifics of their functioning. Therefore, a

qualitative democratic transition is impossible if only formal institutions of political power are built, while the value component is completely ignored. After all, any effective democracy is based on democratic European values, which are institutionalized in the norms of law through laws. And the first step and fundamental basis for the democratization of the state should be a targeted state policy aimed at implementing democratic values in the public consciousness and creating a critical mass of citizens with their own democratic value system in the process of socialization and resocialization.

However, according to Ukrainian researcher O. Radchenko, the transformation of the value paradigm from authoritarian to democratic is not linear. The author proposes to consider the process of value transit as a spiral, in which traditional values are the basis, and the emergence of democratic values is associated with the challenges of the surrounding circumstances. This, in turn, leads to the circulation of values in favour of new ones, which gradually take the place of traditional ones in the basis of state-building processes (Radchenko, 2009).

Therefore, looking in more detail at the value component of democratic transitions in Ukraine and the Republic of Moldova, we can note that the political regime that began to take shape in these countries after independence resembled a formal democracy with attributes of conservatism. This type of political governance was characterized by:

- the dominant role of the state as the initiator and implementer of democratic reforms;
- mostly formal democratic institutions, which in practice broadcasted an authoritarian approach to public administration;
- loss of value regulators: old social values were no longer relevant, and new (democratic) ones were not yet enshrined in the public consciousness (Radchenko, 2009).

In addition, from the very beginning of Ukraine's and the Republic of Moldova's independence, they, according to experts, were caught in the background disagreements over the region's geopolitical vectors. The first vector determines the foreign policy ambitions of Russia, which, as the main carrier of the traditional value paradigm, has been actively confronting the paradigm of open democracy in Western Europe since the collapse of the Soviet Union. The second vector is the direction of the democratic EU and NATO countries that possess significant strategic potential and are also interested in expanding their influence and interests. Moldova, Ukraine, and a number of other post-Soviet states are located on the border of these two value systems, which has long influenced the two-vector nature of their foreign policy.

The European Union, which was finally institutionalized in 1992 (Maastricht Treaty), was practically not involved in the political transformations of the newly independent states for the first decade of its existence. Instead, it was concerned with establishing effective cooperation between member states, developing economic cooperation, and stabilizing the internal organizational infrastructure of the Association. It was only in the early 2000s that a number of strategies, initiatives and programs began to function for supporting institutional, legal and administrative reforms in the countries of the former Soviet Union (except for the Baltic states), with the aim of further strengthening human rights, enhancing the role of civil society and promoting democratic values. As a response to the EU's impetus to establish cooperation with the Eastern Partnership countries, Ukraine and Moldova have finally declared the priority of a pro-European foreign policy, which could logically lead to a change in the architecture of power in the region. The change in priorities was also reflected in the value orientations of the population. For example, since the early 2000s, support for the national democratic ideology has been growing among Ukrainian citizens. At the same time, the desire of Ukraine and Moldova for functional ties with the EU, and as a result, the expansion of the EU's legal borders in the future, has damaged the geopolitical borders that Russia has built in the post-Soviet space. According to Russia's foreign policy vision, the political boundary of its influence had to coincide with the legal borders demarcated and legalized in security and economic agreements between post-Soviet countries after 1991. Therefore, the prospect of Ukraine and Moldova's economic integration with the EU was perceived as a

violation of these borders and, therefore, a violation of Russia's legitimate geopolitical interests (Wolczuk, 2016).

The struggle for spheres of influence in the region has led to aggressive encroachments by Russia on the territorial integrity of Ukraine and the Republic of Moldova. Thus, in March 2014, Russia annexed the Crimean peninsula. In April of the same year, a military conflict on eastern Ukraine was started. In 2016, the process of the Transnistrian Moldovan Republic's accession to the Russian Federation began. On February 24, 2022, a full-scale Russian invasion of Ukraine began, which caused a crisis in the security concept of the entire European region. All of these cases have brought to the forefront of Ukrainian society the process of rethinking the freedom values, independence, security and the state. Thus, opinion polls have shown that Ukraine has accelerated the formation of national self-identification and the creation of a Ukrainian political nation. Compared to 2011, the percentage of people who are ready to defend their country has increased significantly on 56.9% (Svitove doslidzhennia tsinnosti v Ukraini, 2020: 113).

In 2020, a fifth of respondents saw the main goal of the state and society as ensuring the country's reliable defence capability. This was up from 2.9% in 2011. In the dichotomous pair of "freedom–equality", Ukrainians chose freedom (63.7% vs. 23.6%), and in the pair of "freedom–security" – 65.9% in favour of security (Svitove doslidzhennia tsinnosti v Ukraini, 2020: 116). Already in 2020, 82.2% identified themselves as Ukrainians by nationality and were proud of it (Svitove doslidzhennia tsinnosti v Ukraini, 2020: 39).

In April 2022, this percentage rose to 92% (Ideological markers of the war, 2022). A 2013 poll showed that 38% supported EU integration. By 2014, this figure had risen to 50-60% and changed little in subsequent years. In the first days of the Russian-Ukrainian war, the figure increased from 68% to 86%, and then continued to grow, reaching 91% in early April (European Pravda, 2022).

In the Republic of Moldova, the situation was a little bit different. There was a certain duality in public perception of the country's foreign policy vector. This was due to two factors:

1. Creation of the Eurasian Customs Union (ECU) in January 2010, which was seen as a tangible alternative to the EU. The idea of rapprochement with the then Eurasian Customs Union (from January 1, 2015, the Eurasian Economic Union – EEU) was actively promoted by pro-Russian political forces in Moldova. The EEU was presented as an association similar to the EU, based on the European integration model, but at the same time – more modern and resilient to economic crises, and more adapted to Moldova in terms of religion and culture. The propaganda actively exploited the sentiments about the Soviet past that were still present among a large number of Moldovan citizens. Narratives about the ECU (EEU) focused on the prospect of mediocre economic benefits.

2. Negative stereotypes about the EU, which were disseminated as part of the campaign to promote the ECU (EEU) in Moldova by the Russian media. Pro-Russian political parties also actively spread negative myths about the EU. The low level of awareness among Moldovans about the EU was a perfect breeding ground for propaganda imposed by pro-Russian forces (Całus & Kosienkowski, 2018).

However, despite this, positive dynamics were observed in the value perception of Moldovan society. Thus, in March 2015, public support for European integration in the Republic of Moldova was 40%. In March 2022, this percentage was 61%. Public opinion has also changed regarding who is Moldova's main foreign policy partner. In March 2015, 58% of respondents identified Russia as the primary partner. In 2021, 74% of Moldovans already identified the European Union as their main economic and political foreign policy partner. However, despite the different attitudes of Moldovan society towards the country's foreign policy vector, the value concept has always been clearly perceived positively by the citizens of the Republic of Moldova. Thus, 75% of respondents in 2017 identified human dignity as the highest priority of state policy and the functioning of society.

Today, after more than a year of Russia's full-scale invasion of Ukraine, the attitude towards European values in Ukrainian society can be clearly observed (Fig. 1).

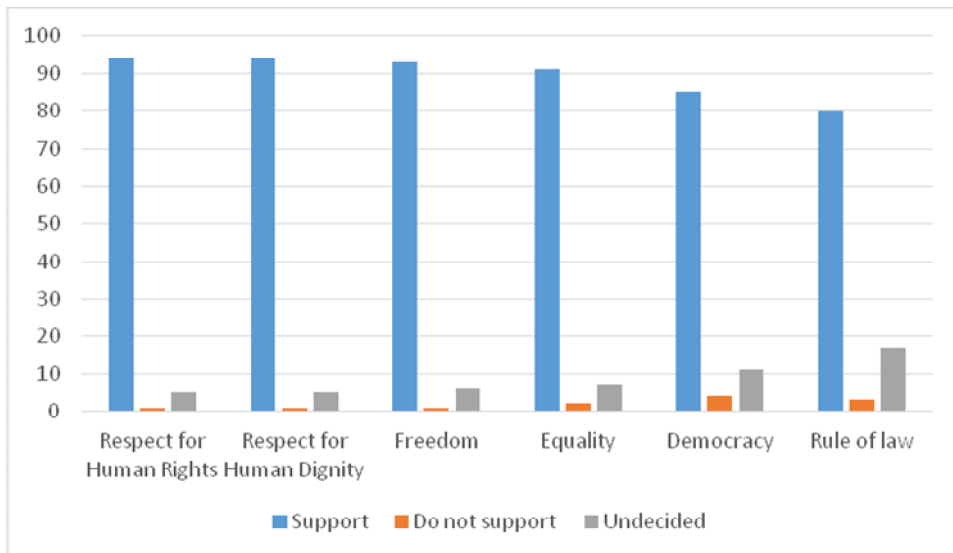

Fig. 1. Attitudes of Ukrainian citizens towards the EU's core values (September 2022) (Gradus, 2022)

Positive dynamics of perception are observed even in issues related to gender equality and the rights of LGBT minorities, which were quite stereotyped and unpopular in Ukrainian society. Surveys conducted in 2016 and 2022 show that in 6 years, the number of people who have a negative attitude towards LGBT people in Ukraine has decreased by half (from 60.4% in 2016 to 38.2% in 2022) (Osadcha, 2022). This, in turn, is evidence of the transformation of Ukrainian society towards equality and openness.

Similar trends in supporting democracy and strengthening cooperation with the EU since the beginning of the Russian–Ukrainian war have been observed in the Republic of Moldova. Thus, in January 2023, the Summit for Democracy and Moldova Commitments, which published the results of a sociological survey of Moldovan society on the vision of the state policy priorities to strengthen democracy in the country, was held (Fig. 2).

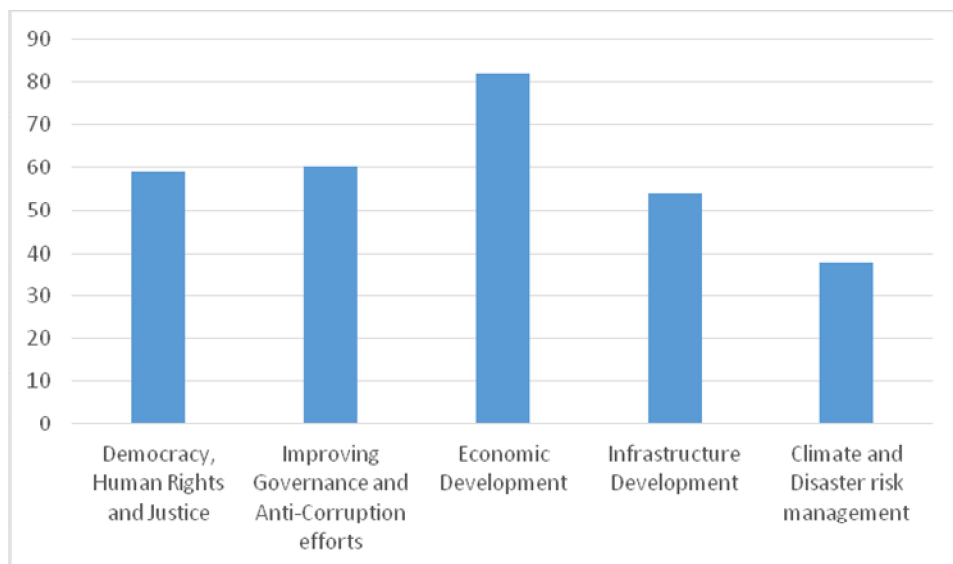

Fig. 2. Rank of the areas that should be priorities for the Moldovan government in terms of strengthening democracy (January 2023) (IDEA, 2023)

As we can see, the graphs of the latest social studies in Ukraine and the Republic of Moldova show that Russian military aggression has made the issue of strengthening the democratic value paradigm more relevant than ever. In support of this thesis, the Swedish researcher, K. Casas-Zamora, states that Russia's military aggression has drawn "attention to the importance of preserving democracy" and the world society understands "that the lack of democracy is a problem for global peace". That is why, in the context of Russia's attack, all democratic countries have united to defend their values. Nevertheless, the economic outlook for the future is less positive, the researcher notes. He concludes that the economic crisis caused by the war in Ukraine will put pressure on democracies, which will become a new challenge for the entire democratic world (Preussen, 2022). This view is confirmed by Ukrainian researchers Y. Kotlyar and M. Lyamar, who argue that Europeans are now facing a choice of what to protect at first: their values or their economies. And today, the EU is firmly on the defensive of their democratic values, including the freedom and independence of their own countries (Kotlyar et al., 2022).

Another fundamental aspect of the implementation of democratic values in the socio-political sphere of Ukraine and the Republic of Moldova is to understand the role and functions of socialization actors in the formation and implementation of democratic values EU in these countries. In the context of the research topic, it is proposed to consider the role of such actors as political elites, civil society, media, and foreign policy partners (in the context of this research – the European Union):

1. Political elites play a largely executive-institutional function in the process of disseminating EU values. They are responsible for shaping the legislative and law enforcement systems, they are also obliged to support freedom of speech, media independence and equality before the law, they have influence on economic and social reforms, and they can format public opinion and culture. For a long time after Ukraine and the Republic of Moldova gained independence, the political elites of both countries were more of an obstacle to the implementation of the democratic value paradigm in these states than a support.

The post-communist pro-Russian political elite has largely contributed to the strengthening of conservatism and traditionalism in Ukrainian and Moldovan societies. The high level of corruption and the patronage-client system of state governance determined the nominal nature of socio-political reforms and the functioning of democratic institutions. Over time, the circulation of political elites led to the renewal of state power executives. However, the priority for Moldovan and Ukrainian politicians was primarily to retain power that prompted them to use pro-European rhetoric and implement some EU reforms for electoral purposes. Today, after more than 30 years of independence, the official position of Ukrainian and Moldovan politicians finally clearly declares the pro-European vector of development of both countries. The EU's value paradigm is the basis for building a domestic policy strategy. Virtually all legislative initiatives and socio-political reforms are implemented in line with Western European values and principles.

2. Civil society is considered an extremely important component of any democratic regime. It is the most effective tool for consolidating society around a certain idea, broadcasting the interests and demands of the population to the government, improving the quality of civic culture, holding public discussions and debates, etc. Firstly, non-governmental organizations (NGOs) and activists can defend human rights and freedom of speech, monitor elections and ensure that democratic values are upheld in society, promote European values and a culture of dialogue, tolerance and understanding of ethnic and religious differences, encourage the authorities to implement democratic reforms, etc.

It should be noted that in authoritarian and totalitarian systems, such as the Soviet Union, the phenomenon of civil society is either deformed in content or absent at all. Therefore, building an effective civil society sector in Ukraine and the Republic of Moldova began only after these countries gained independence. In turn, civil society was entrusted with the mission of scaling up democratic, EU values to the masses. Almost all European

programmes for building and strengthening democracy were aimed at supporting the activities of the public sector. At the same time, the growing number of NGOs was unable to reach a large segment of society, resulting in low rates of citizen engagement – 5% and 4% in Ukraine and Moldova, respectively. As of 2021, only 21% of Ukrainians and 22% of Moldovans felt trust in NGOs in their countries (Bădescu, Sum & Uslaner, 2004).

This number is critically low and makes it clear that Ukrainian and Moldovan civil societies are still in the process of being formed. However, despite this conclusion, it is Ukrainian and Moldovan people have become the main source of pro-European sentiment in both countries, linking European integration can improve their socio-economic future.

3. The media is the most important actor in disseminating democratic values in society. Throughout the independent history of Ukraine and the Republic of Moldova, there have been periods of increased censorship and suppression of freedom of speech. This trend was observed even during the first decade of the 2000s. However, despite this, the media actively disseminated independent information, including through social media. Today, there are quite successful cases of media activity in Ukraine and the Republic of Moldova that contribute to the strengthening of human rights protection, freedom and the dynamics of democratic transformation. For example, it can be mentioned the AGORA media platform, which actively covers human rights, public procurement transparency and anti-corruption measures in the Republic of Moldova, or the Hromadske.ua media project, which is an independent online publication that promotes democratic and European values in Ukraine.

4. The European Union plays the role of the main initiator and donor in the process of spreading democratic values in transitional democracies, in particular in Ukraine and the Republic of Moldova. As mentioned earlier, in the first decade of its existence, the EU was not particularly active in intervening in the process of socio-political transformations in post-Soviet countries. However, in the early 2000s, the Union intensified the vector of Eastern European cooperation and launched a number of policies, programmes and initiatives aimed at accelerating and making more effective the political transition in the post-socialist countries, and supporting the internal stability of young democratic regimes.

Examples include the European Neighbourhood Policy, the Eastern Partnership policy, technical assistance programmes such as TACIS, MEDA, INOGATE, etc. On the one hand, the EU did provide financial support for democratic development and reforms in Ukraine and Moldova. However, on the other hand, it was trying to avoid a political confrontation with Russia, which openly opposed the integration of both countries into the EU. Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022, intensified the EU's efforts to support democracy in the Eastern European region. Today, the EU uses various tools to spread its values in Ukraine and Moldova.

They include, first of all, military support for Ukraine, which today is the flagship of the struggle for freedom and democracy; financial support for various projects that promote European values, including democracy, human rights, civil society development, transparency and the fight against corruption; implementation of experience and knowledge exchange programmes between Ukraine, Moldova and EU countries through educational exchange programmes (Erasmus+ Ka1); concluding cooperation agreements and treaties that oblige the adoption of European standards in the socio-political sphere; supporting independent media in Ukraine and Moldova and developing European culture in in both countries, in particular through support for art projects and events, etc.

Conclusions. Thus, the study proves that the effectiveness of any democratic transit is directly related to the spread and consolidation of relevant (democratic) values and mass political orientations in society. That is why the implementation of the EU value paradigm, which in the modern world is a measure of democracy, is a top priority for transition countries, including Ukraine and the Republic of Moldova. The Russian–Ukrainian war, which began in February 2022, has become a global challenge and a threat to the entire democratic concept of Europe. Today, it is clear that the military conflict in Ukraine is a fierce confrontation between democratic and traditional values. Accordingly,

Ukraine's victory will be a fundamental determinant in strengthening and developing European values in the region. That is why, realising this, the EU and most democratic countries are trying to support Ukraine in this struggle in every possible way.

At the same time, the key recommendations for the implementation of EU values in Ukraine and in the Republic of Moldova are the following:

- continuation of reforms and improvement of legislation that promotes democracy, human rights, minority protection and the fight against corruption;
- developing and supporting dialogue between European and national political elites on the understanding and implementation of European values in the political and legal systems of the countries;
- actualization of the role of civil society in promoting the implementation of EU values, ensuring more active participation of various NGOs in the reform process and its further monitoring;
- improvement of the dialogue between the public and political elites, active involvement of NGOs in the decision-making process;
- strengthening media freedom and independence to ensure broad access to information and developing of critical thinking in society.

The implementation of these and other provisions will ensure the quality implementation of European values in Ukraine and Moldova and contribute to the development of strong, democratic and rule-of-law states in the Eastern European region.

REFERENCES

- Annual survey report of Moldova. 5th Wave (March, 2020). *Eu Neighbours East*. Retrieved from <https://cutt.ly/A5NzEyd> [in English].
- Bădescu, G., Sum, P. & Uslaner, E.M.** (2004). Civil society development and democratic values in Romania and Moldova. *East European Politics and Societies*, 18 (2), 316-341. Retrieved from <https://cutt.ly/l5Ng3Bl> [in English].
- Bulvinskyi, A.H.** (2017). *Osoblyvosti suspilno-politychnoi modernizatsii krain postradianskoho prostoru*. Kyiv: State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine". Retrieved from <https://cutt.ly/25Nh4Bh> [in Ukrainian].
- Ciceo, G.** (2020). The Europeanization of Moldova's direct democracy: assessing the new tools for citizen engagement in policymaking. *Eastern European Journal of Regional Studies*, 6 (1). Retrieved from <https://cutt.ly/W5NjmF5> [in English].
- Całus, K. & Kosienkowski, M.** (2018). Relations between Moldova and the European Union. In P. Flenley & M. Mannin (Eds.). *The European Union and its eastern neighbourhood: Europeanisation and its twenty-first-century contradictions* (pp.99-113). Manchester: Manchester University Press. Retrieved from <https://cutt.ly/G5Nj1CU> [in English].
- Dawisha, K.** (1997). Democratization and Political Participation: Research Concepts and Methodologies. In *Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus and Moldova*, eds. Karen Dawisha and Bruce Parrot, 58-87. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
- Delcour, L.** (2015). Between the Eastern Partnership and Eurasian Integration: Explaining Post-Soviet Countries' Engagement in (Competing) Region-Building Projects. *Problems of Post-Communism*, 62(6), 316-327 [in English].
- Dobrovolska, A.B.** (2017). Protyrichchia na shliakhu do politychnoi konsolidatsii Moldovy: heopolitychnyi chynnyk. In: *Osoblyvosti suspilno-politychnoi modernizatsii krain postradianskoho prostoru: monohrafiia*. Kyiv: DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy», 136-153. Retrieved from <https://cutt.ly/A5NkXjd> [in Ukrainian].
- Dura, G. & Vitu, L.** (2007, 2008). Moldova. In: *Nations in Transit*, 401-421. Freedom House. Retrieved from <https://cutt.ly/85NloTu> [in English].
- Greco, S.** (2015). Difficulties of Democratic Transition in Ukraine and the Republic of Moldova. *Symposion*, 2 (1), 55-69. <https://doi.org/10.5840/symposion2015214> [in English].
- Haerpfen, C.** (2002). *Democracy and Enlargement in Post-Communist Europe*. London: Routledge [in English].
- Hofstede, G.** (1984). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. USA: SAGE Publications, Ins. [in English].

- Huntington, S.** (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Publisher: University of Oklahoma Press [in English].
- Irwin, S.** (2003). Interdependencies, values and the reshaping of difference: Gender and generation at the birth of twentieth-century modernity. *British Journal of Sociology*, 54 (4), 564-584. <https://doi.org/10.1080/0007131032000143591> [in English].
- Korosteleva, E.A.** (2016). Eastern Partnership and the Eurasian Union: bringing “the political” back in the eastern region. *European Politics and Society*, 17 (1), 67-81 [in English].
- Kotlyar, Yu., Lymar, M. & Ahieieva-Karkashadze, V.** (2022). The U.S. – European coordination for assisting Ukraine, reviving the Alliance and protecting European values. *American History and Politics*, 14, 7-20. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2022.14> [in English].
- Kotlyar, Yu., Lymar, M. & Tykhonenko, I.** (2020). Pakistan-Ukraine. Analogies in the triangles of regional security complexes. *Annali di Ca'Foscari. Serie orientale*, 56, 219-244. <https://doi.org/10.30687/AnnOr/2385-3042/2020/56/009> [in English].
- Linz, J.** (1998). Democracy's Time Constraints. *International Political Science Review*, 19 (1), 19-37. <https://doi.org/10.1177/0192512980190001002> [in English].
- Lupu, R.M.** (2010). *External democracy promotion in Ukraine and Moldova: the impact of the European Union*. Denmark: Danish Institute for International Studies. Retrieved from <http://www.jstor.com/stable/resrep13361> [in English].
- Lutsevych, O.** (2013). How to finish a revolution: Civil society and democracy in Georgia, Moldova and Ukraine. *Chatham House, The Royal Institute of International Affairs*. Retrieved from <https://cutt.ly/55NxM1y> [in English].
- Meleshevich, A.** (2007). *Party Systems in Post Soviet Countries*. London: Palgrave Macmillan [in English].
- Mihratsiia ta sotsialno-politychni nastroi pid chas povnomasshtabnoi viiny rosii proty Ukrainy – desiata khvyliia doslidzhennia. (2022). *Gradus Research Company*. Retrieved from <https://cutt.ly/f5Ncw49> [in Ukrainian].
- Mogildea, M.** (Ed.). (2023). *Summit for democracy and Moldova commitments. Moldova in S4D process*. International IDEA – Regional Europe Office. Retrieved from <https://cutt.ly/G5Ncfrd> [in English].
- Nalbandov, R.** (2014). *Democratization and Instability in Ukraine, Gergia, and Belarus*. Strategic Studies Institute. US: Army War College. Retrieved from <https://cutt.ly/P5NcJFQ> [in English].
- O'Donnell, G.** (1994). Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, 5, 55-69. <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0010> [in English].
- Osadcha, Ya.** (June 1, 2022). Yak v Ukraini zminylosia stavlennia do LHBT. Opytuvannia. *Ukrainska Pravda*. Retrieved from <https://cutt.ly/65Nvevi> [in Ukrainian].
- Otsinka hromadianamy situatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, polityko-ideolohichni oriiantatsii hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii (veresen–zhovten 2022 r.). (October 28, 2022). *Razumkov Centre*. Retrieved from <https://cutt.ly/f5NnOS7> [in Ukrainian].
- Parsons, T.** (1968). On the Concept of Value-Commitments. *Sociological Inquiry*, 38 (2), 135-160. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1968.tb00679.x> [in English].
- Poll shows rising support for EU membership in Moldova. (March 10, 2022). *BNE IntelliNews*. Retrieved from <https://cutt.ly/35NhPJl> [in English].
- Potapenko, K.** (Ed.). (2020). *Svitove doslidzhennia tsinnostei v Ukraini*. Kyiv: Ukrainskyi centr yevropeiskoi polityky. Retrieved from <https://cutt.ly/L5NW9TG> [in Ukrainian].
- Preussen, W.** (November 30, 2022). Moldova is Europe's democratic 'bright spot,' report says. *Politico*. Retrieved from <https://cutt.ly/h5NvTBO> [in English].
- Radchenko, O.V.** (2009). *Tsinnisna systema suspilstva yak mekhanizm demokratychnoho derzhavotvorennia*. Kharkiv: KharRI NAPA “Mahistr” [in Ukrainian].
- “Reitynh”: Pidtrymka vstupu Ukrainy v NATO padaie, v YeS – rekordno vysoka. (April 5, 2022). *European Pravda*. Retrieved from <https://cutt.ly/g5Nma1e> [in Ukrainian].
- Rokeach, M.** (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press [in English].
- Rustow, D.A.** (2008). The Surging Tide of Democracy. *Journal of Democracy*, 3 (1), 119-122. <https://doi.org/10.1353/jod.1992.0009> [in English].
- Sakhno, Yu.** (February 27, 2019). Geopolitical orientations of the residents of Ukraine: February 2019. *KIIS: Kyiv International Institute of Sociology*. Retrieved from <https://cutt.ly/h5NmVAW> [in English].

-
- Schmitter, P.** (2009). Twenty-Five Years, Fifteen Findings. *Journal of Democracy*, 21 (1), 17-28. <https://doi.org/10.1353/jod.o.0144> [in English].
- Stepan, A.** (2000). Religion, Democracy, and the “Twin Tolerations”. *Journal of Democracy*, 11 (4), 37-57. <https://doi.org/10.1353/jod.2000.0088> [in English].
- The Tenth National Survey: Ideological markers of the war. (April 27, 2022). *Sociological Group “Rating”*. Retrieved from <https://cutt.ly/T5NnukR> [in English].
- Weber, M.** (1947). *The theory of social and economic organization*. New York: Oxford University Press [in English].
- Wolczuk, K.** (October 5, 2016). Ukraine and Europe: Reshuffling the boundaries of order. *SAGE Journals*, 136 (1). <https://doi.org/10.1177/07255136166667666> [in English].

УДК (UDC) 327.82 : 061.1

DOI: 10.26693/AHPSXXI2023.06.108

FEATURES OF PUBLIC DIPLOMACY IMPLEMENTATION BY MIDDLE POWER STATES

Liudmyla Vovchuk,

e-mail: luda_vovchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8324-5235>

*Petro Mohyla Black Sea National University,
Ukraine, 54003, Mykolaiv, 68 Desantnykiv, 10*

Diana Kovalenko,

e-mail: diadosiy2@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9366-1531>

*Petro Mohyla Black Sea National University,
Ukraine, 54003, Mykolaiv, 68 Desantnykiv, 10*

Abstract

The article discloses the mechanisms and tools of public diplomacy of Canada, the Kingdom of Norway and the Kingdom of Sweden as middle power states. Middle-power states are perceived as having lower power indicators compared to great powers, but despite the lower level of power indicators, they are able to exert significant influence at the same level. And it is public diplomacy that provides medium-power states with opportunities to gain influence in the international space, which is significantly beyond their capabilities.

Canada's public diplomacy is aimed at promoting its democratic principles of social development, and Canada promotes its experience in this area. The peculiarity of Canada as a country that uses the mechanisms of public diplomacy is that all actions of relations with foreign partners are mainly centralized and carried out through authorized government agencies. Over the course of several decades, Norway has transformed from a country whose economy was based on natural resources to a high-tech society. Norwegian companies are working on the development of efficient, environmentally safe and high-tech methods in order to increase the productivity of the industry and increase the qualification potential.

In recent years, Sweden has also established itself as a leading global technology centre, which is confirmed by high indicators of enterprise indices. Sweden's public diplomacy at the current stage is actively developing in the Internet space; its development is taking place through the launch of information portals about the state, active activities in social networks. The direction of digital diplomacy, which is one of the key areas in the field of Swedish foreign policy, is gaining significant development.

Thus, states of middle power, such as Canada, Norway and Sweden, are able to act as active players in the field of public diplomacy. Authority in the international arena, the use of soft power, reliability, and active international cooperation, in particular with non-state international organizations based on shared values, are a powerful combination of tools for middle power states. And public diplomacy is a tool that can contribute to the development of the state's strategic international positioning in the international arena.

Keywords: public diplomacy, middle power states, Canada, the Kingdom of Norway, the Kingdom of Sweden

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ДЕРЖАВАМИ СЕРЕДНЬОЇ СИЛИ

Людмила Вовчук,

e-mail: luda_vovchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8324-5235>

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, Миколаїв, 68 Десантників, 10*

Діана Коваленко,

e-mail: diadosiy2@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9366-1531>

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, Миколаїв, 68 Десантників, 10*

Анотація

У статті розкрито механізми та інструменти публічної дипломатії Канади, Королівства Норвегія та Королівства Швеція як держав середньої сили. Держави середньої сили сприймаються як такі, що володіють меншими показниками сили щодо великих держав, проте незважаючи на нижчий рівень показників сили, вони здатні здійснювати значний вплив на такому ж рівні. І саме публічна дипломатія забезпечує державам середньої сили можливості для отримання впливу у міжнародному просторі, який значно виходить за межі їх можливостей.

Публічна дипломатія Канади спрямована на пропаганду своїх демократичних принципів соціального розвитку, Канада пропагує свій досвід у цій сфері. Особливість Канади як країни, яка використовує механізми публічної дипломатії, полягає в тому, що всі дії зв'язків з іноземними партнерами носять переважно централізований характер і здійснюються через уповноважені державні відомства. Протягом кількох десятиліть Норвегія перетворилася з країни, економіка якої ґрунтувалася на природних ресурсах, на суспільство високих технологій. Норвезькі компанії працюють над розвитком ефективних, екологічно безпечних та високотехнологічних методів з метою зростання продуктивності індустрії та підвищення кваліфікаційного потенціалу.

За останні роки Швеція також зарекомендувала себе як провідний світовий технологічний центр, що підтверджується високими показниками індексів підприємств. Публічна дипломатія Швеції на сучасному етапі активно розвивається в інтернет-просторі, відбувається її розвиток шляхом запуску інформаційних порталів про державу, активної діяльності у соціальних мережах. Значного розвитку набуває напрям цифрової дипломатії, яка є однією із ключових у сфері шведської зовнішньої політики.

Таким чином, держави середньої сили, такі як Канада, Норвегія і Швеція, здатні виступати активними гравцями у сфері публічної дипломатії. Авторитетність на міжнародній арені, застосування м'якої сили, надійність, активна міжнародна співпраця, зокрема й із недержавними міжнародними організаціями, що базуються на спільних ціннісних орієнтирах, виступають потужною комбінацією інструментів для держав середньої сили. А публічна дипломатія - інструментом, який може сприяти розвитку стратегічного міжнародного позиціонування держави на міжнародній арені.

Ключові слова: публічна дипломатія, держави середньої сили, Канада, Королівство Норвегія, Королівство Швеція

Постановка проблеми. Публічна дипломатія як найважливіший додатковий спосіб досягнення зовнішньополітичних цілей держави набуває особливої актуальності у зв'язку зі зміною геополітичної картини світу під впливом глобальних процесів. Вона займається вивченням та інформуванням зарубіжної аудиторії, а також встановленням контактів із нею.

Держави середньої сили сприймаються як такі, що володіють меншими показниками сили щодо великих держав, проте незважаючи на нижчий рівень показників сили, вони здатні здійснювати значний вплив на такому ж рівні. І саме публічна дипломатія забезпечує державам середньої сили можливості для отримання впливу у міжнародному просторі, який значно виходить за межі їх можливостей. Саме тому актуальним є аналіз особливостей реалізації публічної дипломатії такими державами середньої сили, як Канади, Королівства Норвегія та Королівства Швеція.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день ми маємо низку наукових праць як серед вітчизняних, так і закордонних дослідників, присвячених дослідженню публічної дипломатії та її особливостей. Однак, малодослідженим залишається аспект публічної дипломатії саме держав середньої сили, серед яких на особливу увагу заслуговують такі країни як Канада, Норвегія, Швеція, де пріоритетним є мультилатералізм.

Еволюція та реалізація публічної дипломатії Королівств Норвегії і Швеції представлена у роботах Л. Вовчук і Т. Белінської (Vovchuk & Belinska, 2019, 2020), О. Ганзій (Hanzii, 2021). Особливостям публічної дипломатії держав середньої сили приділяють увагу у XXI ст. Р. Заєцький, А. Шуляк і О. Фесик (Zajęcki, Shuliak & Fesyk, 2020), Т. Поуп (Pope, 2015). Twitter як інструмент публічної дипломатії Швеції є предметом дослідження Г. Хоффман (Hoffmann, 2013).

Метою дослідження є аналіз особливостей реалізації публічної дипломатії державами середньої сили на прикладі Канади, Королівств Норвегія та Швеція.

Методи та прийоми дослідження. Дослідження публічної дипломатії держав середньої сили здійснено за допомогою методів аналізу, синтезу та узагальнення, аналітичного, інституційного, структурно-функціонального і порівняльного аналізів. Також проблемно-хронологічний метод, який дав змогу простежити еволюцію державної політики у сфері публічної дипломатії Норвегії, Швеції та Канади.

Виклад основного матеріалу. Держави середньої сили здатні виступати активними гравцями у сфері публічної дипломатії. Такі ресурси держави середньої сили, як авторитетність на міжнародній арені, застосування м'якої сили, надійність, активна міжнародна співпраця, зокрема й із недержавними міжнародними організаціями, що базуються на спільних ціннісних орієнтирах, виступають потужною комбінацією (Hanzii, 2021: 118).

На сьогоднішній день одними з таких держав є Канада, Норвегія, Швеція. Основою формування публічної дипломатії Канади є ліберальний інтернаціоналізм, який оформився в країні як наукова течія після закінчення Другої світової війни і досі залишається одним із важливих інструментів зовнішньополітичного аналізу. У післявоєнний період Міністерство закордонних справ Канади розробило концепцію функціоналізму та держави «середнього рангу», в основі якої є теорія мультилатералізму. Основоположниками цієї теорії були такі відомі канадські політики та дипломати, як Л. Сен-Лоран, Л. Пірсон, Е. Рейд. Вони вбачали у багатосторонній дипломатії головний інструмент забезпечення миру та економічного процвітання шляхом переговорів, компромісів та досягнення консенсусу.

Мультилатералізм розглядався ними як спосіб демонстрації канадської ідентичності, відмінностей у її позиціях від підходів інших країн, насамперед США та Великобританії. Канадський мультилатералізм має і виражену гуманітарну спрямованість. Введене у науковий обіг поняття «людський інтернаціоналізм»

(humane internationalism) означало міжнародну діяльність, спрямовану на захист прав населення у конфліктних зонах, яка здійснювалася превентивними методами.

В основі Канади й вектор антимілітаризму, який передбачає нечисленність канадської армії, низький рівень військового бюджету країни, відсутність обов'язкової військової повинності, неядерний статус держави, активна участь у процесі роззброєння, а також реалізація успішних миротворчих ініціатив. Показниками відкритості, як вважають канадські експерти, є полегшена, порівняно з іншими країнами, процедура надання подвійного громадянства, всебічне проникнення іноземного капіталу в економіку (Government of Canada Annual Report, 2013).

Публічна дипломатія Канади спрямована на пропаганду своїх демократичних принципів соціального розвитку. Застосовуючи механізми публічної дипломатії, Канада розвиває централізовано зв'язки з іноземними партнерами, через уповноважені державні відомства. Приватний сектор може брати участь у відповідних програмах, але на партнерських підставах та під державним контролем. Що є традиційно для цієї країни, коли мова йде про витрати національних ресурсів.

Реалізація публічної дипломатії в Канаді активно здійснюється й в освітній сфері. Міжнародна освіта є важливою опорою довгострокової конкурентоспроможності Канади. Канадці, які навчаються за кордоном, знайомляться з новою культурою та ідеями, стимулюючи інновації та розвиваючи важливі міжкультурні навички. Студенти з-за кордону, які навчаються в Канаді, сприяють її економічному розвитку. Вища освіта в Канаді, на відміну від ряду європейських країн, платна, тому кожен університет самостійно вирішує питання про необхідність фінансової підтримки студентів, у тому числі й іноземних (Government of Canada Annual Report, 2013).

Багато канадських навчальних закладів експортують такі послуги, як ліцензування навчальних програм, технічне та професійне навчання, часто саме за допомогою Служби комісара з торгівлі Канади (TCS). Роблячи це, вони поширюють канадські цінності та імпортують нові ідеї, а також отримують економічні прибутки для Канади. Так, у 2018 р. іноземні студенти (721 тис.) в Канаді зробили внесок у ВВП країни приблизно на 21,6 мільярда доларів і створили майже 170 тис. робочих місць для середнього класу Канади. Лише у 2018 р. майже 54 тис. колишніх іноземних студентів стали постійними жителями Канади.

У 2019 р. Міністр зайнятості, розвитку робочої сили та праці Канади А. Гайду оголосила про запуск нової Канадської стратегії міжнародної освіти (IES – International Education Strategy) «На основі успіху». IES включає п'ятирічну пілотну програму Outbound Student Mobility Pilot (2019–2024 pp.), яка допоможе студентам після середньої школи з витратами на навчання або роботу за кордоном. Програма також зосереджена на підтримці недостатньо представлених студентів (наприклад, студентів з корінного населення, студентів із менш привілейованих сімей, студентів з обмеженими можливостями) у розвитку навичок, необхідних для досягнення успіху в умовах дедалі більшої глобалізації та зміни економіки (Building on success: International Education Strategy, 2019).

П'ятирічний пілотний проект має щороку підтримувати до 11 тис. студентів коледжів і університетів для навчання або роботи за кордоном відповідно до ширших пріоритетів уряду Канади. Фінансова допомога становить від 5 000 до 10 000 доларів на рік. Традиційними країнами для навчання канадських студентів й надалі залишаються США, Великобританія, Франція та Австралія. Однак, акцент був зроблений й на заохоченні канадських студентів до навчання за кордоном в менш традиційних місцях, зокрема в Азії та Латинській Америці, що тим самим має сприяти отриманню спеціальних знань і нових економічних зв'язків із цими регіонами. Азія, безпосередньо представляє значну стратегічну можливість для Канади: з прогнозами майбутнього зростання і важливими культурними та діловими зв'язками в регіоні важливо, щоб більше канадців шукали там можливості для роботи та навчання (Building on success: International Education Strategy, 2019: 7).

Використання механізмів «м'якої сили» та участь у вирішенні міжнародних гуманітарних та інших проблем займає одне з ключових місць у системі національних пріоритетів Канади (глобальні зміни клімату, міжнародна міграція, питання аборигенів, Арктики та ін.). Її позиції, як і підходи інших держав, відображають складність та неоднозначність гуманітарної проблематики в сучасному світі, тісний зв'язок з політикою, економікою, військово-стратегічними питаннями, міжнародним співробітництвом, духовними цінностями, національними традиціями.

Успіх у цій області сприяє підвищенню авторитету країни у світі, спростовуючи аргументи про перетворення Канади на маргінального гравця на міжнародній арені. Незважаючи на поточні труднощі економічного характеру, спостерігається певна спадкоємність урядів, що діють у Канаді, у використанні у зовнішній політиці вже традиційних для Канади механізмів «м'якої сили».

Гуманітарний напрямок розвивається в рамках мультилатералістської традиції і глобального вектору зовнішньої політики Канади, що, однак, не ставить під сумнів пріоритетність канадсько-американських відносин у її зовнішньополітичному порядку денному. Головними суб'єктами застосування цих механізмів у Канаді були і залишаються США та інші розвинені в економічному плані країни. Це пов'язано з відносно недавнім колоніальним минулим країни, великою економічною залежністю від південного сусіда, труднощами у становленні канадської ідентичності та збереженні єдності нації.

Канадська модель сприяння розвитку, що відображає загальні тенденції міжнародної політики в даній галузі, має ряд особливостей, обумовлених своєрідністю політичної культури та масовою свідомістю канадців. Зміна географічних та соціальних пріоритетів, звуження кола одержувачів фінансування свідчать про корегування політики, що здійснюється. Вона є частиною загального перегляду міжнародним співтовариством стратегії сталого розвитку з метою підвищення ефективності результатів. Майбутнє програм щодо потужності також безпосередньо залежить від стану світової економіки та подолання посткризових явищ (Laws Website Canadian Multiculturalism Act).

Найбільш успішною для підвищення міжнародного іміджу країни можна вважати активну роботу з етнічними діаспорами Канади та іммігрантами, включаючи систему відбору, прийому та надання громадянства переселенцям. Так, Канада була серед країн, які прийняли 25 тис. сирійських біженців (O'Shea, 2016).

Як зазначає колишній прем'єр-міністр країни Дж. Кларк, Канада має мобілізувати свої можливості «м'якої сили», щоб бути рівним партнером з тими, хто має «тверду силу». Застосування у зовнішній політиці «м'якої» сили, забезпечує Канаді, яку відносять до держав «середнього рангу», міжнародний авторитет і місце серед провідних країн світу.

Все активніше інструменти публічної дипломатії застосовуються Норвегією. Протягом буквально кількох десятиліть Норвегія перетворилася з країни, економіка якої ґрунтується на природних ресурсах і суспільстві високих технологій. Норвезькі компанії працюють над розвитком ефективних, екологічно безпечних та високотехнологічних методів з метою зростання продуктивності індустрії та підвищення кваліфікаційного потенціалу. Зробивши пріоритет на дослідницькій та інноваційній діяльності, на спільній співпраці із закордонними компаніями, уряд Норвегії сприяв накопиченню національного досвіду і знань у нових галузях, включаючи програмне забезпечення, комунікаційні технології, космічні та інженерні галузі, біотехнології.

Індустрія інформаційних та комунікаційних технологій (ICT) стала новим національним флагманом країни. На разі ці технології є другою за величиною галуззю в Норвегії з точки зору збуту продукції. Норвезькі компанії також зробили революційні спроби в галузі телемедицини та дистанційного навчання.

Норвегія провадить активну реалізацію публічної дипломатії як всередині країни, так і на міжнародній арені. Так, країна бере участь у мирних переговорах у

Філіппінах, Колумбії, Гватемалі, Шрі-Ланці, на Балканах і Близькому Сході, позиціонуючи себе миротворцем, третейським суддею. Саме миротворчість є першою платформою, навколо якої формується представлення Норвегії світові. Країна, що обіймає перші позиції у провідних рейтингах, що вимірюють якість життя, якість системи охорони здоров'я, стабільність, свободу преси, рівень прибутків тощо (Trofymenko, 2017: 383).

Через Норвезьке агентство з питань співробітництва в галузі розвитку (NORAD) Норвегія сприяє допомозі африканським, азійським, латиноамериканським та близькосхідним країнам у питаннях освіти громадян, прав людини та належного управління. Низка цих країн отримують організаційну та фінансову допомогу від Норвегії для вирішення ключових питань освіти, захисту прав людей, судового сектору, демократичних засад та ін.. (Vovchuk & Belinska, 2020: 109-110).

З повномасштабним вторгненням Росії на територію України (24 лютого 2022 р.), Норвегія під егідою Норвезької організації допомоги людям (Norwegian People Aid – NPA) з березня 2022 р. реалізувала в Україні програму з надання допомоги постраждалим від російської агресії українцям. Програма спрямована на захист цивільного населення, психічне здоров'я, запобігання і реагування на сексуальне та гендерне насильство, захист від жорстокого поводження та порушень міжнародного права, у тому числі міжнародного права прав людини. Разом з українськими партнерами NPA надає спеціалізовані послуги захисту у регіонах, які найбільше постраждали від конфлікту (Харківська, Київська області) і які стали транзитними вузлами для внутрішньо переміщених осіб (Дніпропетровська та Львівська області) (Ukraine, 2023).

З початку війни Норвегія виділила приблизно 2,6 млрд. норвезьких крон на гуманітарну допомогу. А на початку 2023 р. було ухвалено рішення про виділення ще 55 млрд. норвезьких крон (Norway increases humanitarian support for civilians in Ukraine, 2023).

Невід'ємною складовою публічної дипломатії Норвегії є її культура, яка міцно пов'язана з історією та географічним положенням країни, тяжіючи корінням до традицій вікінгів, середньовічної «епохи величі» та саг. Особлива увага у даному випадку приділяється сільській культурі, яка асоціюється з красою норвезької природи – ліси, гори, ріки, озера, моря. Країна з неймовірно цікавими традиціями і звичаями, зі спокійними та урівноваженими людьми. Саме через цю призму уряд Норвегії поширює представлення країни як одну з найбільш перспективних держав, яка готова прийняти нових гостей.

У квітні 2021 р. уряд країни ухвалив «Національну туристичну стратегію 2030», яка передбачає розвиток туризму майбутнього, забезпечення рентабельності туристичних підприємств, популяризацію сільських регіонів і перетворення Норвегії на туристичний цент світу. Однією з передумов до ухвалення цієї стратегії послугувала пандемія Covid-19, від якої норвезька туристична сфера зазнала значних збитків (National Tourism Strategy, 2021). Адже, до 2019 р. щорічне число туристів у Норвегії сягало 4,7 млн. осіб. Норвегія надає найрізноманітніші можливості проведення відпустки. Для туристів представлений найширший спектр пам'яток, від народних музеїв до унікальних природних об'єктів (Surma, 2015: 221).

Наступною важливою платформою реалізації публічної дипломатії Королівства Норвегія є освітня сфера. Можливість надання освіти іноземним студентам розглядається як один із важливих інструментів «м'якої сили», який тим самим сприяє привернення уваги до країни міжнародного співтовариства. Норвезька освітня політика заснована на принципі загальних рівних прав на освіту для всіх членів товариства, незалежно від їх соціально-культурної приналежності та місця проживання. Основним завданням навчальних закладів є не лише впровадження знань та прививання культурних навичок, а й задоволення суспільних потреб, забезпечення загального добробуту.

Викладання в норвезьких школах спрямоване на індивідуальний розвиток здібностей та навичок учнів. Спеціальне навчання передбачено для людей з

фізичними або розумовими вадами, для тих, у кого через певні обставини, немає можливості відвідувати школу. Значна увага приділяється наданню повної середньої освіти учням, які належать до мовної меншини (Sigta, 2015: 221).

Усі шкільні заклади країни є безкоштовними для громадян королівства, але платними – для іноземних, які до всього мають знати норвезьку мову (Osvita ta navchannia v Norvehii, 2023). У той же час більшість університетів країни є безкоштовними для іноземців. За даними 2023 р. таких налічується 15: Норвезький університет науки і техніки, Норвезький університет наук про життя, Північний університет, Університет/коледж Осфолда, Університет Агдера, Університет Осло, Арктичний університет Норвегії, Бергенський університет, Університет Південно-Східної Норвегії й ін. (15 bezkoshtovnykh universitetiv Norvehii..., 2023).

За останні десятиліття Норвегія все активніше застосовує інструменти «м'якої сили», які сприяють розширенню можливостей впливу країни на міжнародні процеси. У Норвегії створено низку державних компаній для зміцнення «м'якої влади», серед яких телебачення і радіомовлення, культурні та освітні програми, молодіжні фонди, туризм. Акцент на використання державами військової сили як пріоритетний засіб забезпечення власної безпеки зміщується в сторону гнучких факторів. Стратегії непрямих дій та «м'якої сили» в даний час є найбільш ефективними засобами ведення геополітичної боротьби на міжнародній арені, які використовуються з метою ослаблення реальних та потенційних держав-противників.

Держави середньої сили за допомогою публічної дипломатії можуть сприяти посиленню солідарності та розвитку демократичних цінностей; слугувати каталізатором для обговорення актуальних питань міжнародного порядку денного шляхом збільшення уваги до них (серед таких ключове значення мають питання розвитку економіки, боротьби із несправедливістю, дискримінацією, корупцією, інформаційними загрозами і питання зміни клімату); стимулювати розвиток багатостороннього співробітництва з питань ключових інтересів; формувати протидію авторитарним ідеям та режимам, уникаючи при цьому прямої конфронтації.

Згідно із доповіддю Міністерства закордонних справ Швеції «Про розвиток шведської зовнішньополітичної служби у світі» публічна дипломатія розглядається як важливе доповнення, а інколи і як альтернатива традиційній дипломатії (Summary of Swedish Ministry of Foreign Affairs).

Шведська публічна дипломатія націлена на створення міжнародно визнаного образу, який би забезпечив державі вплив на міжнародній арені. Шведський зовнішньополітичний інтерес полягає в обміні інформацією для розвитку торгівлі і туризму, а також для розширення міжнародних контактів, що в свою чергу сприяло б розвитку шведського суспільства. Ці завдання були покладені на Шведський інститут (Svenska institutet), який формально пов'язаний зі шведським урядом через співпрацю з його міністерствами. Тому, й діяльність Шведського інституту безпосередньо узгоджується з урядом (Hanzii, 2021: 118).

Базисом для створення іміджу шведської держави виокремлено такі ціннісні орієнтири як: прогресивність, відкритість, чесність, усвідомленість, автентичність, інноваційність. Для просування ідей «Brand Sweden» Швеція відкрила віртуальне дипломатичне представництво та стала першою державою, яка зробила такий крок (Hoffmann, 2013: 105).

Швеція стабільно займає лідерські позиції у рейтингу The Soft Power: 2018 р. – 8 місце; 2019 – 4 місце. Що пов'язано у більшій мірі з її політикою нейтральності, згідно з якою вона зобов'язується не приєднуватися до військових блоків і не брати участі у війнах. Натомість з 1956 р. шведські військові активно залучені до міжнародних миротворчих операцій під егідою ООН. Цей факт держава активно використовує для стратегії м'якої сили, просуваючи свій імідж як гуманітарної суперсили.

Швеція – одна з країн-лідерок за ступенем толерантності та гендерної рівності. У 2014 р. вона проголосила феміністичну зовнішню політику як основу боротьби за

рівність між жінками та чоловіками й за захист вразливих верств населення (Kovach, 2021).

Крім прогресивних політичних практик, великий внесок до м'якої сили країни робить її економічна діяльність. Парадокс полягає в тому, що Швеція є водночас державою загального добробуту (а такі мають репутацію доволі слабких гравців на економічній арені), але й водночас однією з найефективніших економік світу. За останні роки Швеція зарекомендувала себе як провідний світовий технологічний центр, що підтверджується високими показниками індексів підприємств.

Візитною карткою цієї країни є її боротьба за збереження навколишнього середовища. Швеція – країна № 1 у сфері захисту довкілля, адже ще із середини минулого століття вона почала використовувати відновлювальні джерела енергії та зменшувати викиди вуглекислого газу в атмосферу. У рейтингу Global Soft Power Index компанії Brand Finance країна набрала 6,2 з 10 балів у категорії «Захист довкілля», що є одним із найкращих результатів. Її випередила лише Норвегія із показником 6,6 балів (Kovach, 2021).

Публічна дипломатія Швеції на сучасному етапі активно розвивається в інтернет-просторі, відбувається її розвиток шляхом запуску інформаційних порталів про державу, активної діяльності у соціальних мережах. Значного розвитку набуває напрям цифрової дипломатії, яка є однією із ключових у сфері шведської зовнішньої політики (Markushina & Parfenenok, 2002: 82).

Серед найбільш вагомих є сайт Swedish Foreign Policy Stories (Зовнішньополітичні історії Швеції), який робить значний акцент на популяризацію Швеції серед міжнародної спільноти. На сайті можна знайти безліч фільмів, зображень і текстів про країну, які спрямовані на розуміння цієї країни (Swedish Foreign Policy Stories).

Наступним важливим напрямом посилення «м'якої сили» Швеції є просування власних політичних цінностей за кордоном, а також надання системної підтримки громадським ініціативам та державним реформам за кордоном. Яскравим прикладом може послугувати Україна, де обсяги шведської підтримки сягають близько 175 млн. євро (найбільший показник серед усіх країн Східної Європи). Основними напрямками співпраці Стокгольма та Києва є інклюзивне економічне зростання, захист довкілля, посилення прав людини та розвиток демократії, гуманітарна допомога та відновлення миру, а також підтримка реформ державного управління. Серед проектів, що фінансуються Швецією, можна виокремити програму «U-LEAD з Європою», яка спрямована на покращення якості надання адміністративних послуг. Ділячись своїми практиками урядування та розвитку громадського сектору, Швеція сприяє формуванню позитивного іміджу держави за кордоном (Kovach, 2021).

В рамках військової підтримки України шведський уряд на початку лютого 2023 р. ухвалив рішення про виділення нашій державі військову допомогу у розмірі понад 400 млн. доларів (протитанкову зброю, обладнання для розмінування, легкі протитанкові комплекси NLAW шведські бойові машини піхоти CV90) (U Shvetsiï skhvalyly viiskovu dopomohu Ukraini.,, 2023).

Як Канада та Норвегія, Швеція приділяє значну увагу освітній сфері. У даному напрямку країна запровадила програму «Амбасадори держави», яка передбачена для іноземних студентів. Починаючи з 2012 р. МЗС Швеції щороку організовувало церемонію нагороди Global Swede, до якого були залучені університети та коледжі всієї країни. Мета цієї церемонії полягала в тому, щоб привернути увагу до іноземних студентів та їхньої важливості як послів у відносинах своєї країни зі Швецією, як потенційного ресурсу для шведської промисловості в їхній рідній країні та, що не менш важливо, як послів Швеції у сфері вищої освіти. Після церемонії студенти Global Swede були включені до мережі випускників SI, яка сьогодні налічує понад 15 тис. людей із 140 різних країн світу (Global Swede – Ceremony and Network for International Students, 2022).

Таким амбасадором стала й наша українка Марія Довбенко, яка отримала нагороду Global Swede у 2021 році (Ambasadoru derzhavy – zi Shvetsii do Ukrainy, 2021). Однак у 2022 р. Міністерство закордонних справ, врахувавши кількість нагород, вирішили на певний час призупинити цю церемонію (Global Swede - Ceremony and Network for International Students, 2022).

Отже, держави середньої сили, на прикладі Канади, Королівство Норвегія та Королівство Швеція, здатні виступати активними гравцями у сфері публічної дипломатії. Такі ресурси держави середньої сили, як авторитетність на міжнародній арені, застосування м'якої сили, надійність, активна міжнародна співпраця, зокрема з недержавними міжнародними організаціями, що базуються на спільних ціннісних орієнтирах, виступають потужною комбінацією. Публічна дипломатія своєю чергою виступає інструментом, який може сприяти розвитку стратегічного міжнародного позиціонування держави. Тому, розвиток сектору публічної дипломатії має надзвичайно важливе значення для забезпечення зовнішньополітичних цілей та сприяння вирішенню глобальних проблем для держав, зокрема, тих, які відносять до категорії середньої сили.

REFERENCES

- Ambasadoru derzhavy – zi Shvetsii do Ukrainy (June 9, 2021). *Ukrainska pravda23*. Retrieved from <https://cutt.ly/w5mXaXo> [in Ukrainian].
- Building on success: International Education Strategy 2019-2024 (2019). *Government of Canada*. Retrieved from <https://cutt.ly/c5lypur> [in English].
- Fitzpatrick, K. & Seib, Ph.** (2021). *Canada's Public Diplomacy*. Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy. Retrieved from <https://cutt.ly/U5k6vsp> [in English].
- Global Swede – Ceremony and Network for International Students. (March 25, 2022). *University of Cothenburg: Staff Portal*. Retrieved from <https://cutt.ly/R5mZmnW> [in English].
- Government of Canada (2013). *Annual Report to Parliament on Immigration*. Retrieved from <https://cutt.ly/75qDKZ9> [in English].
- Hanzii, O.** (2021). Publichna dyplomatiia derzhav serednoi syly: pryklad Shvetsii. In: **Temirov, Yu. (Ed.).** *Travnevi studii: istoriia, mizhnarodni vidnosyny, filosofii*, 6, pp. 117-120 [in Ukrainian].
- Hoffmann, H.** (2013). *Twitter as an Instrument of Public Diplomacy: A Case Study of Sweden and Germany*. Sweden: Uppsala University [in English].
- Kovach, A.** (December, 18, 2021). Miaka syly Shvetsii: uspihky ta vyklyky. *Analychnyyi tsentr Adastra*. Retrieved from <https://cutt.ly/V5mCO5c> [in Ukrainian].
- Laws Website Canadian Multiculturalism Act. *Justice Law Website*. Retrieved from <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/> [in English].
- Markushina, N. & Parfenenok, N.** (2002). Klyuchevye momenty stanovleniya publichnoy shvedskoy diplomatii i shvedskogo brenda na sovremennom etape. *Originalnye issledovaniya*, 10 (3), 82-86 [in Russian].
- National Tourism Strategy 2030. (2021). Norway. Retrieved from <https://cutt.ly/45bNoWS> [in English].
- Norway increases humanitarian support for civilians in Ukraine (2023). *Reliefweb*. Retrieved from <https://cutt.ly/q5nRyC2> [in English].
- O'Shea, K.D. (2016). Revitalizing Canadian Public Diplomacy. *Canadian Global Affairs Institute*. Retrieved from <https://cutt.ly/s5lsrqO> [in English].
- Osvita ta navchannia v Norvehii (2023). *Poradnyk*. Retrieved from <https://cutt.ly/C5mn5lh> [in Ukrainian].
- 15 bezkoshtovnykh universytetiv Norvehii u 2023 rotsi. (January 22, 2023). *The Hub for Scholars*. Retrieved from <https://cutt.ly/r5nWno4> [in Ukrainian].
- Popa, T.** (2015). Norway's Public and Cultural Diplomacy. *Journal of Global Politics and Current Diplomacy*, 3, 35-49 [in English].
- Swedish Foreign Policy Stories. Retrieved from <http://www.swemfa.se/> [in English].
- Summary of Swedish Ministry of Foreign Affairs (N.y.). *Regeringskansliets*. Retrieved from <https://cutt.ly/T5qSI4U> [in English].
- Surma, I.V.** (2015). Tsfrovaya diplomatiya v mirovoj politike. *Gosudarstvennoe upravlenie: elektronnyj vestnik*, 49, 221-249. Retrieved from <https://cutt.ly/p5qST4s> [in Russian].

- Trofymenko, M.** (2017). Publichna dyplomatiia Norvehii. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu serii: Istorii. Politolohiia*, 18, 381-389 [in Ukrainian].
- Ukraine (2023). *Norwegian People Aid*. Retrieved from <https://www.npaid.org/development/where-we-work/ukraine> [in English].
- U Shvetsii skhvalyly viiskovu dopomohu Ukraini na ponad 400 mln dolariv (February 9, 2023). *Mil.in.ua*. Retrieved from <https://cutt.ly/15mOBos> [in Ukrainian].
- Vovchuk, L. & Belinska, T.** (2019). Evoliutsiia publichnoi dyplomatii ta imidzhu Shvetsii (40-90-ti roky XX st.). *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*, 1, 24-31 [in Ukrainian].
- Vovchuk, L. & Belinska, T.** (2020). Praktychna realizatsiia publichnoi dyplomatii Korolivstva Norvehii v krainakh Afryky, Blyzkoho Skhodu, Azii, Tsentralnoi ta Latynskoi Ameryky. *Starozhytnosti Lukomoria*, 2 (2), 108-117 [in Ukrainian].
- Zajęcki, R, Shuliak, A. & Fesyk, O.** (2020). Using Public Diplomacy for Creating International Peace and Security – the Case of Poland and Sweden. *Torun International Studies*, 13, 165-175 [in English].

УДК (UDC) 327.82 : 316.346.2-055.2 "21"
DOI: 10.26693/AHPSXXI2023.06.118

FEMINIST DIPLOMACY AS A TOOL FOR THE IMPLEMENTATION OF THE STATE'S FOREIGN POLICY AND MULTILATERAL INTERNATIONAL COOPERATION IN THE XXI CENTURY

Iryna Tykhonenko,

e-mail: irinavi2202@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7716-085X>

*Petro Mohyla Black Sea National University,
Ukraine, 54003, Mykolaiv, 68 Desantnykiiv St., 10*

Yelyzaveta Kyrychenko,

e-mail: kiricenkoliza075@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5976-0049>

*Petro Mohyla Black Sea National University,
Ukraine, 54003, Mykolaiv, 68 Desantnykiiv St., 10*

Abstract

The article reveals the evolution and main feminist diplomacy manifestations in modern international relations both from the point of view of the states' foreign policy and the activities of international organizations. The main theoretical background of feminist foreign policy and diplomacy are human rights, gender equality, non-discrimination, anti-colonialism, anti-racism, indigenous peoples' rights, climate justice and anti-militarism.

It was revealed that many countries continue to choose feminist diplomacy as an effective tool for positioning on the international arena. For instance, countries of the European Union define gender equality as the basis of a democratic and developing society. Using the examples of Sweden, Canada and France, the authors have clarified the main trends and manifestations of feminist foreign policy and diplomacy. However, it was found that the security and military factors in the politics of these states are at odds with feminist principles in general. Ukraine also has achievements in the implementation of feminist diplomacy (initiatives of the First Lady of Ukraine O. Zelenska and relevant programs of the Ministry of Foreign Affairs).

In turn, feminist diplomacy is implemented by multilateral intergovernmental cooperation in the following formats: 1) the activities of UN-Women, the Organization for Economic Development and Cooperation, the European Union and other regional organizations; 2) multilateral forums such as the G7 and the "Biarritz Partnership" initiative; 3) holding world conferences on women's issues.

The authors concluded that the feminist mainstream and gender issues are gaining more and more importance in international relations, but a main condition for the effectiveness of feminist diplomacy is the observance of the relevant principles of feminism and humanism, as well as comprehensive cooperation.

Keywords: feminist diplomacy, Ukraine, France, Canada, Sweden, EU, G7, Biarritz Partnership

ФЕМІНІСТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ТА БАГАТОСТОРОННЬОГО МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У XXI ст.

Ірина Тихоненко,

e-mail: irinavi2202@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7716-085X>

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, Миколаїв, 68 Десантників, 10*

Єлизавета Кириченко,

e-mail: kiricenkoliza075@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5976-0049>

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, Миколаїв, 68 Десантників, 10*

Анотація

У статті розкрито еволюцію та основні прояви феміністичної дипломатії у сучасних міжнародних відносинах як з точки зору зовнішньої політики окремих держав, так і діяльності міжнародних організацій. Зазначено про основні теоретичні засади феміністичної зовнішньої політики та дипломатії, а саме: права людини, гендерна рівність, недискримінація, антиколоніалізм, антирасизм, права корінних народів, кліматична справедливість і антимилітаризм.

Виявлено, що багато країн продовжують обирати феміністичну дипломатію, як ефективний інструмент позиціонування на міжнародній арені, а країни Європейського Союзу визначають гендерну рівність як основу демократичного суспільства. Авторками на прикладі Швеції, Канади та Франції з'ясовано основні напрями та прояви феміністичної зовнішньої політики та дипломатії. Проте, виявлено, що безпековий та військовий фактори у політиці цих держав йдуть у розріз з феміністичними принципами загалом. Україна також має здобутки у реалізації феміністичної дипломатії (ініціативи Першої леді України О. Зеленської та відповідні програми МЗС).

У свою чергу, феміністична дипломатія реалізується у багатосторонньому міждержавному співробітництві: 1) діяльність ООН-Жінки, Організація з економічного розвитку та співробітництва, Європейський Союз та інші регіональні організації; 2) багатосторонні форуми як G7 та ініціатива «Партнерство Біарріц»; 3) проведення Всесвітніх конференцій з питань жінок.

Авторки дійшли висновку, що феміністичний мейнстрім та гендерні питання набувають все більшої ваги у міжнародних відносинах, але важливою умовою ефективності феміністичної дипломатії є дотримання відповідних принципів фемінізму та гуманізму, а також всебічного співробітництва

Ключові слова: феміністична дипломатії, Україна, Франція, Канада, Швеція, ЄС, G7, «Партнерство Біарріц»

Постановка проблеми. Гендерні питання почали обговорюватися в наукових колах ще в минулому сторіччі, ставши важливою темою досліджень для багатьох гуманітарних дисциплін, серед яких і міжнародні відносини. Саме зростання актуальності питань гендеру в світі породжує гендерний мейнстрімінг у діяльності таких міжнародних організацій як Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу, наслідком цієї цілеспрямованої політики міждержавних і

державних інституцій, виникло поняття феміністичної зовнішньої політики та феміністичної дипломатії, які досить активно впроваджуються світовим співтовариством у XXI ст., зокрема як у межах багатостороннього міждержавного співробітництва, так і окремими державами.

Актуальність цього дослідження полягає також в контексті політики євроінтеграції, яку проводить Україна, адже саме держави-члени ЄС постійно модернізують своє гендерне законодавство, завдяки чому займають високі позиції в Індексі гендерного розриву, крім цього деякі з них вже реалізують феміністичну дипломатію, що робить необхідним оцінку цієї політики, та виокремлення інструментів, які може впроваджувати і наша держава.

Метою дослідження є дослідження феміністичної дипломатії як інструменту реалізації зовнішньої політики держави та багатостороннього міжнародного співробітництва у XXI ст. Серед завдань варто виокремити розгляд концептуальних засад феміністичної зовнішньої політики та дипломатії окремих держав, аналіз успіхів та прорахунків, що були зроблені в рамках імплементації цієї політики, а також діяльності міжнародних організацій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Оскільки гендерні питання у міжнародних відносинах є доволі актуальними, то сьогодні існує досить багато наукових праць, що досліджують феміністичні теорії міжнародних відносин та еволюцію феміністичної дипломатії.

Серед українських науковців варто виокремити доробок Л. Ярошенко (Yaroshenko, 2021), яка в своїй статті розглянула досвід країн в реалізації феміністичної дипломатії і зробила спробу проаналізувати можливості імплементації такої політики в український порядок денний зовнішньої політики. Дослідниці Є. Габер і Г. Шелест (Haber & Shelest, 2023) комплексно проаналізували основи цієї політики, її реалізації в країнах ЄС, а також кроки, що зробила наша держава на шляху до феміністичної дипломатії.

На значну увагу заслуговують праці Е. Тінкер (Tickner, 2006), що є засновницею феміністичної теорії в міжнародних відносинах. Також варто виокремити роботу Л. Томпсон і Р. Клемент (Thompson & Clement, 2021), які не тільки першими надали академічне визначення «феміністичній зовнішній політиці», проте й кожні декілька років надають характеристику діяльності, що проводять держави у межах цієї політики. До даного виду робіт належать й напрацювання Дж. Томсона (Thomson, 2020) та звіти міжнародних організацій (Gender Equality Advisory Council Report).

Незважаючи на наявність низки наукових праць щодо висвітлення ключових аспектів даної тематики виявлено, що дослідження феміністичної дипломатії є більш поширеним серед закордонних науковців, в той час коли в українській науковій літературі кількість робіт з цієї теми є недостатньою.

Виклад основного матеріалу. Феміністичну теорію міжнародних відносин можна розглядати як ключову для вивчення сучасних міжнародних відносин, оскільки вона ставить під сумнів «невидимість» гендеру та відсутність жінок в сфері формування як теоретичних особливостей міжнародних відносин, так і в практичній їх реалізації.

Л. Томпсон і Р. Клемент пропонують наступне академічне визначення: «Феміністична зовнішня політика – це політика держави, яка визначає її взаємодію з іншими державами і рухами таким чином, щоб надавати пріоритет гендерній рівності і відстоювати права жінок та інших традиційно маргіналізованих груп, виділяє значні ресурси на реалізацію цього бачення, і прагне шляхом його реалізації зруйнувати патріархальні та чоловічі владні структури через усі свої важелі впливу (допомога, торгівля, оборона та дипломатія), про які інформують голоси феміністичних активісток та рухів» (Thompson & Clement, 2019: 6).

Країни, що започатковують феміністичну політику, зазвичай виділяють такі її компоненти: 1) забезпечення того, щоб усі жінки та дівчата користувалися своїми

повними та рівними правами; 2) забезпечення представництва жінок у всіх верствах суспільства та проявах економіки; 3) підтримка цієї політики належними людськими та фінансовими ресурсами (Thompson & Clement, 2019: 7-8).

Загалом, феміністична дипломатія поєднує в собі основні ідеї ліберальної, радикальної, постколоніальної течії фемінізму, які можна охарактеризувати як усунення гендерної нерівності в глобальному порядку і кинути виклик існуючій ієрархії влади, та привілеям в політиці, що ґрунтуються на перевазі патріархату.

Феміністична зовнішня політика або феміністична дипломатія – це концепція, яка закликає державу пропагувати цінності та передову практику для досягнення гендерної рівності та гарантувати всім жінкам користування своїми правами людини через дипломатичні відносини. Практика була ініційована М. Вальстром, колишньою міністеркою закордонних справ Швеції (Joachim, 2022).

Визначаючи головну відмінність між традиційною та феміністичною дипломатією, варто зауважити, що перша здебільшого схильна розглядати держави, нації, суверенітет та ідентичності як такі, що існують незалежно від обставин, феміністичні дослідники міжнародних відносин стверджують, що такі категорії соціально сконструйовані та оформлені в рамках гендерних практик і відносин влади. Водночас феміністична дипломатія, пропонує змінити ідею національних інтересів, зробивши гендер головним національним інтересом, а також переосмислити сприйняття понять мир, безпека та влада, розглянувши їх не з традиційної позиції сили, а з позиції захисту прав людини, інклюзивності та спроби покращити навколишнє середовище (Tickner, 2006: 34-38).

Вперше феміністична дипломатія з'явилась на світовій арені саме в рамках ООН, в 1970-х рр. під час Всесвітніх конференцій з питань жінок, що проходили в Мехіко, Копенгагені та Найробі, результатом яких стало прийняття в 1979 р. Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), яка набула чинності в 1981 р. (Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro likvidatsiiu...). Підсумком Четвертої Всесвітньої конференції з питань жінок у Пекіні (1995 р.) стала «Пекінська декларація та платформа дій» (Pekinska deklaratsiia).

Активне залучення гендерних питань в дипломатію наприкінці ХХ ст. привело до утворення в рамках багатьох міжнародних організацій спеціальних агентств, форумів та органів, що займаються просуванням ідей рівності, та гуманному вирішенню конфліктів. Серед них варто визначити ООН-Жінки (утворена у 2010 р.), Фонд ООН у галузі народонаселення – ЮНФПА (1969 р.), гендерна рівність розглядається також в межах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка розробляє рекомендації для дотримання гендерної рівності в багатьох країнах світу (Gender Equality and the Empowerment of Woman and Girls). Крім цього, гендерні питання займають чільне місце в інституції Європейського Союзу, де в останні роки створюються Стратегії гендерної рівності (A Union of Equality), що підтверджує важливість просування прав жінок, гендерної рівності та посиленню ролі жінок в політичній сфері.

Вагомість та актуальність гендерного аспекту в багатосторонній міжнародній політиці сприяла утворенню багатьох платформ, що діють майже в усіх країнах світу, та за допомогою багатостороннього співробітництва допомагають жінкам по всьому світу боротись з дотримання їх прав. До того ж з кінця ХХ ст. дотримання гендерної рівності в країні та кількість жінок в політичній сфері стали показником її успішності та демократичності, що змусило держави впроваджувати феміністичну дипломатію у власну зовнішньополітичну стратегію. Оскільки до липня 2022 р., у перелік країн, які реалізують феміністичну зовнішню політику увійшли 8 країн, необхідним стає розгляд впровадження ними феміністичної дипломатії та гендерного мейнстріму на міжнародній арені (Global Gender Gap Report, 2022).

Першими країнами, що вирішили «вивести» гендерну рівність на державний рівень, започаткувавши феміністичну зовнішню політику та дипломатію, стали Швеція (2014 р.), Канада (2017 р.) та Франція (2019 р.). Прагнення цих країн до

такого типу політики пояснюється тим, що гендерна рівність була пріоритетним питанням їх внутрішньої політики з 70-х рр. XX ст., ефективність чого можна побачити завдяки Індексу гендерної рівності (Global Gender Gap Repor, 2022), де вищезазначені країни займають одні з найвищих позицій. Тож, перехід до феміністичної зовнішньої політики став для держав логічним продовженням внутрішньої політики, проте бачення та інструменти ведення цієї політики досить сильно відрізняються та потребують більш детального вивчення.

Наприклад, Швеція, яка до речі відмовилась від маркування своєї зовнішньої політики як феміністичної в 2022 р., досить довго будувала свою зовнішню політику на правилі «трьох R» (rights, representation, resources) – сприяння правам, представництву та наданні ресурсів жінкам по всьому світу. Кажучи про практичну реалізацію цієї політики, її можна простежити під час діяльності Швеції в Раді Безпеки ООН, як непостійного члена в 2017-2018 рр., де країна працювала над резолюцією, мета якою було визнання гендерно-зумовленого насильство причиною для накладання санкцій.

Також країна зосереджувалась на посиленні впливу жінок на питаннях миру та безпеки шляхом прийняття участі в рішеннях для запобігання конфлікту. Активним посередництвом держава відзначилась й у розробці політики жіночого представництва в Молдові та Сомалі, а також включенням гендерної рівності в мирну угоду, підписану між владою Колумбії та повстанцями. Крім цього, Швеція є одним з лідерів глобальної коаліції щодо дій за економічну справедливість і права жінок, де досить велику роль грає Шведське агентство з міжнародного співробітництва та розвитку. Уряд Швеції досить часто займається інвестуванням у глобальну діяльність, пов'язану з захистом жінок (Thompson & Clement, 2021: 7).

Проте, досить неоднозначним можна назвати діяльність цих країн саме в конфліктних регіонах. Мова йде про питання продажу зброї. Зокрема, зброя, що продається Швецією в Саудівську Аравію, надалі використовується в конфлікті в Ємені. Так само може бути піддана критиці і всеосяжність дотримання принципів феміністичної зовнішньої політики та дипломатії Францією та Німеччиною, які продають зброю в Росію, в той час як режими у вище зазначених Ємені та Росії відомі схильністю до порушення прав людини (Exclusive: France and Germany evaded arms embargo).

Канада наслідувала приклад Швеції та стала другою країною, що прийняла феміністичну зовнішню політику, застосовує більш обмежений варіант цієї політики. Зокрема акцент було зроблено на викоріненні бідності, а також нарощування потенціалу жінок в країнах, що розвиваються. У свою чергу, це матиме позитивний вплив на економічне процвітання, стан навколишнього середовища, можливості інклюзивного управління, миру та безпеки в усьому світі. Загалом варто зазначити, що феміністична зовнішня політика Канади більш націлена саме на навколишнє середовище та кліматичні дії, як сфери, де жіночий потенціал може бути досить ефективно залучений. У більшості такі дипломатичні дії реалізуються за допомогою членства Канади в організації Глобального партнерства InsuResilience, участі в Раді Зеленого кліматичного фонду, а також співпраці з Convergence, що є активним промоутером гендерно-чутливого інвестування, в тому числі й інвестиції в кліматичну сферу (Thomson, 2020: 429-432).

Важливо зазначити, що саме за посередництва Канади була вперше скликана Рада G7 з питань гендерної рівності в 2018 р. Крім цього, в межах програми «Голос жінок та лідерство» країна інвестує кошти в країни Африки та маленькі держави, що постраждали від конфлікту, спрямовуючи їх на розширення прав та можливостей жінок і виділяє кошти на місцеві жіночі організації та рухи.

Франція оголосила про свій перехід до феміністичної зовнішньої політики в 2019 р. У своїй стратегії країна поєднала досвід Швеції та Канади, одночасно зазначивши як про важливість надання політичних прав та ресурсів жінками, так і зробивши акцент на кліматичних та економічних питаннях. Проте інструменти, які

використовує держава не дуже відрізняються від її попередниць. Франція спонсорує феміністичні рухи та неурядові організації, започатковує просвітницькі ініціативи, серед яких можна виокремити ініціативу «Вона вирішує» та проводить конференції з питань освіти дівчат в Африці за участі Сахельського альянсу (Thomson, 2020: 435).

Як і Канада, Франція реалізує свою феміністичну дипломатію за допомогою активної діяльності на майданчику G7. У той час, коли Канада створила вже згадану Консультативну раду з питань гендерної рівності, Франція в 2019 р., під час свого головування в організації, зокрема, за сприяння Президента Е. Макрона, запустила унікальну на сьогоднішній день ініціативу – Біарріцьке партнерство з питань гендерної рівності («Партнерство Біарріц»). Окрім, держав-учасниць G7, до партнерських зобов'язань долучились Австралія, Індія, Іспанія, Сенегал, США, Україна та Чилі.

До речі, Україна отримала офіційний статус учасниці ініціативи у вересні 2020 р. Серед зобов'язань держав-учасниць «Партнерства Біарріц» треба виділити боротьбу з ВІЛ/СНІДом, поліпшення здоров'я матері та дитини та покращення результатів навчання для дівчат у Африці, а також впровадження прогресивної законодавчої бази для гендерної рівності, спираючись на рекомендації організації. Таким чином, це партнерство на меті впроваджувати «феміністичні» ідеї інклюзивності та дотримання цілей сталого розвитку за допомогою вдосконалення законодавчої бази у державах-учасниках ініціативи, а також надавати науково-технічну допомогу країнам, що розвиваються (The Biarritz Partnership for Gender Equality).

Країни-партнери Біарріц просувають свої інтереси як в багатосторонньому, так і в двосторонньому форматі, прикладом першого можна назвати Форум покоління рівності, створено за посередництва Франції, Мексики та ООН-Жінки, який проходив у 2021 р. На форумі було представлено план Коаліційних дій, а також глобальний договір про жінок, мир, безпеку та гуманітарні дії, оголошено про програмні та фінансові зобов'язання країн-учасниць.

Одну з найбільш важливих ролей в цьому партнерстві виконує Консультативна рада з питань гендерної рівності (GEAC), що надає рекомендації, щодо покращення законів у сфері прав жінок. Зазначену раду було скликано чотири рази, під головуванням Канади, Франції, Британії та Німеччини в 2022 р. У доповіді GEAC за 2022 р. зібрано найбільшу кількість рекомендацій, та практичних дій, які необхідно реалізовувати країнам-учасницям G7 та «Партнерством Біарріц» (Gender Equality Advisory Council Report 2022). Наприклад, в рамках «Партнерства Біарріц», посольство Великобританії посприяло розробці мобільного застосунку для жінок, що постраждали від домашнього та гендерно-зумовленого насильства (The Ministry of Internal Affairs and UN...).

Незважаючи на зазначені здобутки у феміністичній зовнішній політиці та дипломатії, країни, що впроваджують політику на засадах фемінізму (як Глобального Півдня, так і Півночі) наразі не змогли втілити всі ці ідеали у практичний порядок денний міжнародної взаємодії. Країни ж глобального півдня, наприклад, Мексика, Чилі та Колумбія досі не змогли забезпечити дотримання прав людини у власній країні, через що постає питання, що саме країни можуть запропонувати світові. У свою чергу, міжнародні організації, що піднімають на порядок денний своєї діяльності саме гендерні питання – мають на меті допомогти країнам досягти як гендерної рівності у власному суспільстві, так і сприяти зміні суспільних настроїв, аби згодом вже ці країни впроваджували «феміністичні» цінності як у власних кордонах, так і поза ними.

Сьогодні все більшого поширення у міжнародних відносинах набуває феміністичний мейнстрім та гендерні питання, що можна простежити і у активності та ініціативах України у цьому напрямку.

На шляху до гендерної рівності Україна бере активну участь у багатьох міжнародних ініціативах. Окрім того, реалізує власні ініціативи та імплементацію гендерного законодавства, що наближують українське суспільство до інтеграції в

європейську спільноту. Україна є активним членом вже згаданих вище спеціальних агенцій ООН, таких як ООН-жінки, Фонд ООН у галузі народонаселення (ЮНФПА), ОЕСР, а також започатковує власні. Наприклад, «Зе!Жінки», що підтримує жіноче лідерство всередині партій, а також реалізує політику гендерної рівності як на національному, так і на місцевому рівні (U «Sluzi narodu» stvoriliut rukh Ze!Zhinky). До речі, у 2023 р. Україна головує у структурі ООН-Жінки.

У 2021 р. за ініціативи Першої леді України – О.Зеленської було започатковано Саміт перших леді та джентльменів, який має на меті не лише гендерні перетворення всередині країни, проте й створення багатостороннього форуму, в межах якого відбувається обмін досвідом, а також зміцнюється роль «м'якої сили» для вирішення гуманітарних проблем по всьому світу. Під час першого саміту було розглянуто необхідність захисту жінок та дітей в умовах конфлікту в Афганістані (Miaka syla v novii realnosti...), а головною темою другого саміту стали питання гуманітарної допомоги Україні під час повномасштабної війни (Olena Zelenska rozpovila pro format provedennia druhoho Samitu...).

Визначною є роль Першої леді України й у реалізації феміністичної дипломатії нашої держави на міжнародній арені. Виступаючи у Конгресі США, О.Зеленська, продемонструвавши сотні зображень убитих дітей російськими ракетами, закликала представників США й надалі надавати зброю Україні для Вона підкреслила, що звернулася по допомогу не як перша леді України, а як донька і мати, що зробило її однією з найвідоміших жінок у світі (First Lady in New York talked about the situation of Ukrainian women...).

У розрізі феміністичного мейнстріму у зовнішній політиці та дипломатії України можна зазначити про збільшення ролі інституту першої леді, ратифікацію нових законів, що сприяють утвердженню гендерної рівності (Стамбульська конвенція, План дій МЗС щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок, Державна стратегія забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року). Такі кроки все більше наближують Україну не тільки до досягнення гендерного паритету у власній країні, але й до того аби стати окремим суб'єктом введення феміністичної політики, що може надати практичні механізми щодо захисту прав жінок в країнах, що перебувають в конфлікті (Haber & Shelest, 2023: 23). Україна хоча й офіційно не визнавала свої прагнення переходу до феміністичної дипломатії, проте, поступово готує внутрішнє та зовнішньополітичне підґрунтя для того аби стати захисником «феміністичних» цінностей і вже створила собі впізнаваний імідж поборника справедливості та захисника прав людини та гендерно-вразливих груп в регіоні.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що феміністична дипломатія не проектує вибіркові феміністичні цінності, а є способом ведення зовнішньої політики через дипломатичні відносини, які поважають основні феміністичні принципи, а саме: права людини, різноманітність, інклюзивне управління, недискримінація, антиколоніалізм, антирасизм, права корінних народів, кліматична справедливість і антимілітаризм.

У свою чергу, такі держави як Швеція, Канада і Франція виступають прикладами досить ефективного впровадження феміністичної зовнішньої політики та дипломатії як у системі національних інтересів, так і багатостороннього співробітництва. Зокрема, мова йде про так звану ініціативу «Партнерства Біарріц», яка була реалізована за сприяння Франції у межах форуму G7. Проте, зазначені держави продовжують надавати зброю державам, які порушують права людей. Певні з цілей їх феміністичної політики можна трактувати лише як бажання економічного піднесення.

Феміністична дипломатія у сучасних міжнародних відносинах реалізується у форматі діяльності низки організацій, що стають майданчиком розгляду гендерних питань та поширення феміністичного мейнстріму – ООН-Жінки, Організація з економічного розвитку та співробітництва, Європейський Союз.

Україна, хоч і не проголосила на офіційному рівні провадження феміністичної зовнішньої політики, але за сприяння Першої леді – О. Зеленської – вже реалізує основні принципи феміністичної дипломатії.

На думку авторок, за умов дотримання принципів гуманізму у міжнародних відносинах та партнерського співробітництва між державами, феміністична дипломатія стане більш ефективною, а спеціальні форуми та ініціативи, зокрема «Партнерство Біаріцц» зможуть згуртувати держави навколо гендерних питань, прав людини, антимілітаризму та інших принципів феміністичного підходу до міжнародних відносин.

REFERENCES

- A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025 (2022). *European Commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/L7XgU1A> [in English].
- An era for Feminist Diplomacy (2022). *United Nations*. Retrieved from <https://cutt.ly/n7XgAbx> [in English].
- Exclusive: France and Germany evaded arms embargo to sell weapons to Russia (2022). *The Telegraph*. Retrieved from <https://cutt.ly/L7XgF9m> [in English].
- First Lady in New York talked about the situation of Ukrainian women during the war (2022). *President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*. Retrieved from <https://cutt.ly/p7XgKBE> [in English].
- Joachim, J.** (2022). What difference does a feminist foreign policy make? *Clingendael Spectator*. 2022. Retrieved from <https://cutt.ly/y7XgCvY> [in English].
- Gender Equality Advisory Council Report 2022 (2022). *G7*. Retrieved from <https://cutt.ly/o7XgM7b> [in English].
- Gender Equality and the Empowerment of Woman and Girls (2022). *OECD*. Retrieved from <https://cutt.ly/V7Xg8i8> [in English].
- Global Gender Gap Repor 2022 (2022). *World Economic Forum*. Retrieved from <https://cutt.ly/47XhqOx> [in English].
- Haber, Y. & Shelest, H.** (2023). Chy hotova Ukraina do femistychnoi zovnishnoi polityky? *Ukrainian Prism*. Retrieved from <https://cutt.ly/97XhojF> [in Ukrainian].
- Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok (1979). *Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from <https://cutt.ly/W7XhffW> [in Ukrainian].
- Miaka syla v novii realnosti. Zelenska rozpovila pro Kyivskiyi samit pershykh ledi ta dzhentelmeniv (2021). *Sohodni*. Retrieved from <https://cutt.ly/k7XhhCJ> [in Ukrainian].
- Olena Zelenska rozpovila pro format provedennia druhooho Samitu pershykh ledi ta dzhentelmeniv (2022). *President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*. Retrieved from <https://cutt.ly/J7Xhzwf> [in Ukrainian].
- Pekinska deklaratsiia (1995). *Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from <https://cutt.ly/V7XhvfE> [in Ukrainian].
- The Biarritz Partnership for Gender Equality (2019). *Ministry for Europe and Foreign Affairs*. Retrieved from <https://cutt.ly/A7XhINA> [in English].
- The Ministry of Internal Affairs and UN, with the support of the First Lady, launched a mobile application to call the police in cases of domestic violence (2022). *The Odessa Journal*. Retrieved from <https://cutt.ly/G7XhJNd> [in English].
- Thompson, L. & Clement, R.** (2019). Defining feminist foreign policy. *International Center for Research on Women*. Retrieved from <https://cutt.ly/h7Xh2uw> [in English].
- Thomson, J.** (2020). What's Feminist about Feminist Foreign Policy? Sweden's and Canada's Foreign Policy Agendas. *International Studies Perspectives*, 21, 424-437. Retrieved from <https://cutt.ly/H7XiqTf> [in English].
- Tickner, J.A.** (2006). *Mirovaia politika s gendernykh pozitsii Problemy i podkhody epokhi nastupivshei posle «kholodnoi voiny»*. Moskva: Kulturnaia Revoliutsiia [in Russian].
- U «Sluzi narodu» stvoriuiut rukh Ze!Zhinky (2021). *Ukrinform*. Retrieved from <https://cutt.ly/27XjvPv> [in Ukrainian].
- Yaroshenko, L.** (2021). Krainy rozvynenoho feminizmu: yak yim tse vdalos i shcho vony radiat Ukraini. *Ukrainskyi zhinochy fond*. Retrieved from <https://cutt.ly/97Xjspr> [in Ukrainian].

УДК (UDC) 94 : 327

DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06.126

EVOLUTION OF THE MODERN MODEL OF DIPLOMACY

Victoria Khvist,

e-mail: vika_hv@nubip.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7449-8938>

*National university of life and environmental sciences of Ukraine,
Ukraine, 03041, Kyiv, Heroiv Oborony Str., 15*

Valery Marynich,

e-mail: marynich21@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0438-6724>

*National university of life and environmental sciences of Ukraine,
Ukraine, 03041, Kyiv, Heroiv Oborony Str., 15*

Abstract

The article presents the results of a theoretical analysis of the evolution of the modern model of diplomacy. Diplomacy in today's conditions should take an active part in international communication, responding to the new challenges of the XXI century and adapting the forms and methods of diplomatic activity to the requirements of the present. The study has identified the main trends in the development of international relations in our time. Globalisation has opened up new types of diplomacy. Thus, cross-border diplomacy is emerging, which is new for international relations. The departure from the principles of resolving issues from a position of strength and the growing interconnectedness between states have led to the emergence of a new method of conducting diplomacy through the prism of economic relations.

Diplomatic activity, along with the processes of democratisation, has made political life more public. The development of civil society has created circumstances in which the state can no longer conduct foreign relations on its own, but must take into account the views of its citizens. This leads to the arrival of non-state actors on the international scene, which has significantly changed the traditional structure of international relations and, consequently, diplomacy.

The article identifies and characterises changes in diplomatic activity in recent years. Multilateral negotiations and multilateral diplomacy give rise to a number of new aspects in diplomatic practice. The emergence of an increasing number of regional entities, the voluntary delegation of part of their sovereignty to them as a result of regionalisation processes, significantly influenced the development of diplomacy in the late twentieth century. The development of communication means in the twentieth century greatly influenced the information and communication function of diplomacy. There is no doubt that the modern model of diplomacy, which emerged thanks to state sovereignty and the system of balance, is currently experiencing a deep crisis, challenged by tectonic shifts that have affected the foundations of diplomacy as such.

Keywords: diplomacy, international organizations, security, foreign policy activity, globalization

ЕВОЛЮЦІЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ДИПЛОМАТІЇ

Вікторія Хвіст,

e-mail: vika_hv@nubip.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7449-8938>

Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
Україна, 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15

Валерія Мариніч,

e-mail: marynich21@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0438-6724>

Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
Україна, 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15

Анотація

У статті викладено результати теоретичного аналізу еволюції сучасної моделі дипломатії. Дипломатія в умовах сьогодення має брати активну участь у міжнародному спілкуванні, відповідно реагуючи на нові виклики XXI ст. та адаптуючи форми й методи дипломатичної діяльності до вимог сучасності. У результаті дослідження виявлено основні тенденції розвитку міжнародних відносин у наш час. Глобалізація відкрила нові види здійснення дипломатії. Так, з'являється транскордонна дипломатія, що є новим для міжнародних відносин. Відхід від принципів вирішення питань з позиції сили та дедалі більший взаємозв'язок між державами зумовили виникнення нового методу ведення дипломатії через призму економічних відносин.

Дипломатична діяльність разом із процесами демократизації суспільства зробили політичне життя більш публічними. В процесі розбудови громадянського суспільства сформувалися такі обставини, за яких держава не може більше самостійно вести зовнішні стосунки, а зобов'язана враховувати і погляди своїх громадян. Це зумовлює прихід на міжнародну арену й недержавних акторів, які помітно змінили традиційну структуру міжнародних відносин, а отже й дипломатію.

Виокремлено та охарактеризовано зміни в дипломатичній діяльності за останні роки. Багатосторонні переговори і багатостороння дипломатія породжують ряд нових моментів у дипломатичній практиці. Виникнення дедалі більшої кількості регіональних утворень, добровільне делегування їм частини свого суверенітету внаслідок процесів регіоналізації значно вплинули на розвиток дипломатії в кінці XX століття. Розвиток засобів комунікації в XX ст. сильно вплинув на інформаційно-комунікативну функцію дипломатії. Без сумнівів, сучасна модель дипломатії, що з'явилась завдяки державному суверенітету та системі рівноваги, сьогодні переживає етап глибокої кризи, виклик тектонічними зсувами, що зачепили основи дипломатії як такої.

Ключові слова: дипломатія, міжнародні організації, безпека, зовнішньополітична діяльність, глобалізація

Постановка проблеми. Процеси глобалізації, демократизації, регіоналізації, а також розвиток інформаційного суспільства впливають на формування якісно нових видів дипломатії та змінюють основи діяльності традиційної. Разом із численними політичними змінами, активізувалися процеси глобалізації в соціальній, економічній та технічній сферах. Збільшення діапазону

міжнародної торгівлі та інформаційний прогрес посилили ці процеси. Дипломатія в умовах сьогодення має брати активну участь у міжнародному спілкуванні, відповідно реагуючи на нові виклики XXI ст. та адаптуючи форми й методи дипломатичної діяльності до вимог сучасності.

Аналіз попередніх досліджень. На сьогоднішній день існує низка наукових праць щодо формування нової світової системи дипломатії як інструменту зовнішньополітичної діяльності. Тому, при здійсненні історіографічного аналізу за основу були взяті як напрацювання останніх десятиліть, так і нещодавні роботи вітчизняних і закордонних дослідників. Перш за все, хочеться виокремити видання (6-е перевидання) «Дипломатія. Теорія і практика», написане всесвітньо відомим дослідником Дж. Беррідржем (Berridge, 2022), у якому автор присвячує цілі розділи про Міністерство закордонних справ, про мистецтво переговорів, про звичайні способи дипломатії, про дипломатію у ворожих обставинах. Ґрунтовною є монографія провідного дипломата і політика України А. Зленка (Zlenko, 2021), у якій проаналізовано зовнішньо-політичну діяльність України за всі роки її новітньої історії. Через призму власного досвіду, розкрито розвиток української дипломатії на тлі глобальних геополітичних змін. Також хотілося б звернути увагу й на наукові статті Б. Гуменюка (Humeniuk, 2099), де автор торкається питання змін структури зовнішньополітичних відомств та диппредставництв.

Головною метою даного дослідження є аналіз еволюційних змін сучасної моделі дипломатії в умовах сьогодення.

Методи та прийоми дослідження. Дослідницька робота виконана на основі системного, структурно-функціонального, компаративного підходів. Методологічним підґрунтям дослідження стали принципи об'єктивності, історизму та системності, які дозволили розглянути ключові етапи еволюційних змін моделей дипломатії.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні світ формується в умовах нарощування як мінімум двох основних тенденцій, які суттєво змінюють наявну структуру міжнародних відносин. Це — подальша глобалізація та інтеграція сучасного світопорядку. Глобалізаційний процес, який має багато складових — економічну, політичну, гуманітарну, науково-технічну — спричинив справжній цивілізаційний шквал, який здатний змінити хід розвитку людства.

Дж. Беррідрж розглядає форми взаємодії на державному рівні в умовах відсутності дипломатичних відносин, як секції інтересів при іншому посольстві (наприклад, британські інтереси в Ірані у 1989 р. представляло шведське посольство); використання спеціального посланника (так, державний секретар США Г. Кіссінджер спеціально літав у Париж для зустрічі з в'єтнамським послом); створення сумісних комісій (наприклад, Сумісна комісія з урегулювання на південному заході Африки в кінці 1980-х– початку 1990-х років, до складу якої входили дипломати з Анголи, Куби, СРСР, США, ЮАР; на завершальному етапі до них приєдналися представники Намібії) й інші форми міждержавної взаємодії. Дипломатія переходить на новий етап розвитку (Berridge, 2022: 54).

В умовах всесвітньої глобалізації межа між зовнішньою та внутрішньою політикою поступово стирається. Питання, які раніше вважалися винятково внутрішньою справою тієї чи іншої держави, все дедалі почали вирішуватись на міжнародному рівні за допомогою зусиль низки різних держав. Політична та економічна нестабільність держави впливає на всю систему міжнародних відносин в цілому, що змушує держави діяти спільно задля вирішення проблем, що виникають. Глобалізація відкрила нові види здійснення дипломатії. Так, з'являється транскордонна дипломатія, що є новим для міжнародних відносин. Відхід від принципів вирішення питань з позиції сили та дедалі більший взаємозв'язок між державами зумовили виникнення нового методу ведення дипломатії через призму економічних відносин.

Дипломатична діяльність разом із процесами демократизації суспільства зробили політичне життя більш публічним. У процесі розбудови громадянського

суспільства сформувалися такі обставини, за яких держава не може більше самостійно вести зовнішні стосунки, а зобов'язана враховувати і погляди своїх громадян. Це зумовлює прихід на міжнародну арену й недержавних акторів, які помітно змінили традиційну структуру міжнародних відносин, а отже й дипломатію.

Очевидною стає і центральна роль переговорів в умовах створення співпраці та інтеграційних механізмів, чи то в Азії, Європі, Африці, на просторі колишнього СРСР чи в будь-яких інших регіонах. Саме завдяки переговорному процесу стало можливим підписання Маастрихтського договору, що став ключовим у новому етапі розвитку європейської інтеграції.

У другій половині ХХ ст. форми багатосторонньої дипломатії набули значного урізноманітнення. Якщо в минулому вони зводилися переважно до переговорного процесу в рамках різних конгресів (наприклад, Карловицький конгрес 1698-1699 рр., Віденський конгрес 1814-1815 рр. й ін.), то сьогодні багатостороння дипломатія проводиться в рамках: міжнародних універсальних (ООН) і регіональних (ОБСЄ, ОАЄ та ін.) організацій; комісій, конференцій і тому подібне, створюваних або скликаних для вирішення якої-небудь проблеми (наприклад, Сумісна комісія з урегулювання конфлікту в Південно-західній Африці); багатосторонніх зустрічей у верхах (наприклад, зустрічей семи, а після приєднання Росії - восьми провідних держав світу); діяльності посольств (так, наприклад, американське посольство в Пекіні спільно з китайськими і японськими колегами направляє значну частину своїх зусиль на пошук вирішення проблем на Корейському півострові) (Zlenko, 2021: 8).

Дослідження контексту, у якому відбувається становлення нової моделі дипломатії, дає нам можливість зробити висновок, що майбутнє дипломатії багато в чому залежить від того, по якому шляху піде подальше становлення нового світового порядку. Протягом багатьох сторічч принцип збереження рівноваги сил заради плідного співробітництва та забезпечення миру був головним у співіснуванні між суверенними державами, відповідно до якого встановлювалась і вся система дипломатичної служби.

Багатосторонні переговори і багатостороння дипломатія породжують ряд нових моментів у дипломатичній практиці. Так, збільшення кількості сторін при обговоренні проблеми веде до ускладнення загальної структури інтересів, появи країни-лідера на переговорних форумах, а також можливості створення коаліцій. Крім того, на багатосторонніх переговорах виникає велика кількість процедурних, організаційних і технічних проблем, пов'язаних з узгодженням порядку денного, місця їх проведення, виробленням і ухваленням рішень, розміщенням делегацій, головуванням на форумах, наданням необхідних умов для роботи, забезпеченням копіювальною та іншою технікою, автотранспортом тощо. Усе це, в свою чергу, сприяє бюрократизації переговорних процесів, особливо які ведуться в рамках міжнародних організацій (Zlenko, 2021: 8).

Виникнення дедалі більшої кількості регіональних утворень, добровільне делегування їм частини свого суверенітету внаслідок процесів регіоналізації значно вплинули на розвиток дипломатії наприкінці ХХ століття. Держави, інтегруючись в одне об'єднання, змушені вирішувати питання спільно через багатосторонню дипломатію, що значно звужує їх внутрішню компетенцію та поглиблює взаємозв'язок між ними. Розвиток засобів комунікації у ХХ ст. сильно вплинув на інформаційно-комунікативну функцію дипломатії. На це ще у 1950-ті роки звернув увагу Р. Ніколсон, зауваживши, що сьогодні міністр закордонних справ може зняти слухавку телефону і зв'язатися одразу з багатьма послами. ще на початку ХХІ ст. англійський дослідник Д. Данн відзначав, що виникнення таких засобів технічного зв'язку, як телефон, факсимільна, електронна пошта, відео зв'язок та інші, які були неможливими у минулих сторіччях, стали чинниками значної інтенсифікації міждержавного діалогу (Zonova, 2003: 336).

Без сумнівів, сучасна модель дипломатії, що з'явилась завдяки державному

суверенітету та системі рівноваги, сьогодні переживає етап глибокої кризи, виклик тектонічними зсувами, що зачепили основи дипломатії як такої. Ми є свідками того, що Б. Хокінг назвав «дипломатія-катализатор», а саме системи, заснованої на тісній співпраці між державною дипломатією і неурядовою дипломатією, що стає дедалі важливішою частиною в міжнародних відносинах (Berridge, 2022: 54).

Важливим є те, що інформаційна революція сприяє цьому процесу і пропонує нові гнучкі можливості для підтримання багатовекторних зв'язків, що переповнюють сучасний світ. Майбутнє дипломатії залежить від того, наскільки вона зуміє, відповідно до точного визначення Р. Хейла та П. Внітліма, стати інститутом, який «постійно еволюціонує, переоцінює своє значення й ніби віднаходить себе знову» (Berridge, 2022: 80).

Важко заперечувати, що економічній дипломатії відводиться провідна роль у діяльності зовнішньополітичного апарату. Проте, просування національного бізнесу навряд чи зуміє скласти основні підвалини існування інститутів зовнішньополітичної служби. Шлях до стійкого розвитку для всіх, до вирішення конфесійних і етнічних конфліктів лежить в організації глобального діалогу, основою якого є – ствердження принципів справедливості і прав людини, толерантність і світова культура. Саме дипломатія має стати найбільш ефективним інструментом такого діалогу.

Можна припустити, що в цій ролі дипломатична служба збереже своє значення у ХХІ ст. Зміна засобів ведення дипломатії, функцій дипломатичних представництв зумовлює потребу у реформуванні державного центру дипломатичної діяльності країни – відомства закордонних справ. На відомство закордонних справ покладається участь у розробленні зовнішньополітичного курсу держави і його реалізації, а також підготовка дипломатичних ініціатив та інших зовнішньополітичних кроків залежно від тих чи інших подій у міжнародному житті (Hrubinko, 2018: 131-135).

Набула поширення думка, ніби відомство закордонних справ, яке виконувало історичну «роль вартового» державних інтересів і утримувало під контролем усю сукупність зовнішніх зв'язків, у нових умовах втратило своє першочергове значення. Найбільш популярним означенням подібного песимізму стало висловлювання Зб. Бжезинського, що зводиться до твердження про бажання віддати приміщення американського посольства у Лондоні під студентський гуртожиток та відомий вираз: «Якби міністерств і посольств не існувало, їх і не потрібно було б винаходити» (Zonova, 2003: 336).

Багато дослідників, проте, виступають проти такого спрощеного до примітивності погляду на розвиток світової системи. Подібні погляди, вважають вони, дають можливість представникам школи «реалістів», як і раніше, стверджувати про центральну роль суверенної держави у міжнародній політиці. У цьому ракурсі підхід до відомств закордонних справ як до «вартового біля воріт держави» (gatekeeper) цілком закономірний. Причому «реалісти» приділяють увагу лише одному аспекту зовнішньополітичного відомства – його символічному значенню як представника державної влади і вартового ключового інституту державної системи – мережі дипломатичних представництв. Таке трактування ролі дипломатичного відомства справді підштовхує до висновку про неминучість його кризи в епоху зростаючої взаємозалежності й неможливості абсолютно контролювати зовнішні зносини.

Структурний зріз і аналіз роботи відомств закордонних справ, а також зарубіжних дипломатичних представництв досить красномовно свідчить про епохальні зміни, що відбуваються. Так, наприклад, у країнах, де зовнішньополітичні відомства традиційно мають великий авторитет, все частіше виникають міжвідомчі тертя. Свого часу в Англії М. Тетчер планувала створити на протигагу Форін офіс аналог американської Ради національної безпеки – Foreign Affairs Unit. На початку 1970-х рр. робилися спроби вивести питання європейської інтеграції з-під опіки

Форін офіс, створивши посаду міністра у справах ЄС. Опір дипломатичного відомства не дозволив здійснити ці проекти. Надалі Форін офіс пильно стежив за тим, щоб ніхто не робив замах на його прерогативи (Hrubinko, 2018: 131-135).

Істотні зміни в традиційній дипломатичній системі пов'язані також і з набагато прозаїчнішим чинником – хронічним браком бюджетних коштів. Після Другої світової війни сталося колосальне зростання бюрократичного дипломатичного апарату. Це пояснювалося і виникненням численних нових незалежних держав, і логікою холодної війни. Збільшена складність зовнішньополітичних проблем, що вимагали участі дедалі ширшого кола фахівців, привела до того, що посольства в останні десятиліття ХХ ст. все більше були укомплектовані не тільки кар'єрними дипломатами. Нині співробітники посольств є представниками найрізноманітніших відомств – військових, розвідувальних, комерційних, інформаційних, агропромислових і так далі.

На початок нового ХХІ століття в американському посольстві у Лондоні налічувалися не більше 20% працівників, що належали до зовнішньополітичного відомства як такого. З появою нових глобальних викликів, таких як питання охорони навколишнього середовища, міжнародного тероризму, глобалізаційні процеси структура зовнішньополітичного відомства змінюється відповідно до потреб країни. Для забезпечення оптимізації виконання функцій з'являються нові відділи, департаменти, які потребують відповідного рівня знань та обізнаності від спеціалістів у тій чи іншій сфері (Gumeniuk, 2009).

На сьогодні за структурою посольства поділені, як правило, на кілька підрозділів, груп чи секцій, що займаються певною проблематикою країни, в якій перебуває посольство. Це, як правило, група зовнішньої політики, економічних питань, внутрішньої політики, двосторонніх відносин, тобто відносини із країною перебування, двостороннього культурного співробітництва, а також консульські питання.

Однією з характерних рис сучасних міжнародних відносин є зростання числа й значення міжнародних організацій у забезпеченні миру й різнобічного співробітництва суб'єктів міжнародного права. Найбільш вагома роль у справі створення й функціонування міжнародних організацій належить державам. Свій зв'язок з міжнародними організаціями держави здійснюють за допомогою відносно нового інституту – постійних представництв держав при таких організаціях, що є також новим у дипломатії. Постійні представництва мають таку саму структуру, як і представництва в країнах перебування, й виконують подібні функції, а саме: забезпечення представництва держави, яка акредитує при організації, підтримання зв'язку між акредитуючою державою і організацією, з'ясування здійснюваної в організації діяльності і повідомлення про неї уряду своєї держави, забезпечення активної участі держави у діяльності організації, сприяння здійсненню цілей і принципів організації шляхом співробітництва з організацією.

Держави насамперед мають постійні представництва при ООН і її спеціалізованих установах, а також при найбільших регіональних організаціях. Постійні представництва при міжнародних організаціях можуть відкривати тільки держави – члени таких організацій. Держави, які не є членами таких організацій, але зацікавлені в їхній діяльності, можуть мати при них постійні місії спостерігачів, якщо це допускається установчими документами організацій. Так, Україна має 9 постійних представництв при найвагоміших міжнародних організаціях (Web-sait Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy, 2022).

Разом зі змінами центрального апарату забезпечення дипломатичної діяльності держави еволюціонують і закордонні дипломатичні установи. З'являються нові відділи, інститути відповідно до сучасних реалій, розширюється масштаб діяльності посольства та його функції. З появою нових напрямів дипломатії формуються нові інститути при посольстві, такі як культурні інститути, які покликані пропагувати мову і культуру держави, а також формувати позитивний імідж своєї

країни в країні перебування. Не менш важливим є сучасний аспект взаємодії посольства з представництвами бізнесових структур своєї країни, сприяння їм, що демонструє еволюцію функцій посольства та ролі дипломатичного представництва за кордоном.

Беручи до уваги динаміку змін процесів у світі, країни пристосовуються до сучасних реалій під час підбору кадрів на дипломатичну службу, залишаючи традиційну складову вимог до дипломата та вносячи певні нові корективи. У той же час вимоги до кваліфікації дипломатичних кадрів, сформовані на початку ХХ ст., мало змінились. У 1917 р. Е. Сатоу дав стисле визначення: дипломат має бути «досвідченим джентльменом» (Satou, 1947: 516).

Сьогодні дипломат є не лише посередником між двома урядами. Хороший, активний дипломат перетворюється на посередника між двома націями в широкому розумінні цього слова. За даними Ш. Кроненбурга, більша частина робочого часу «середньостатистичного» німецького посла витрачається на зустрічі з представниками партій, профспілок, церков, армії тощо, в той час як у політичній сфері їх функції часто зводяться до суто адміністративного рівня (Sakun, 2022: 440).

Розширення сфери дипломатії привело до використання в дипломатичній роботі спеціалістів різних напрямів. Наприклад, у Німеччині, Великобританії, США зовнішньополітичні відомства запрошують на роботу психологів, математиків, лікарів, фінансистів, екологів та активістів громадських організацій. Зміна засобів ведення дипломатії веде за собою і зміну ролі посла. Очевидно, що в ХХІ столітті вимоги до дипломата значно підвищуються. Не маючи рутинної діяльності щодо збору інформаційних даних, дякуючи технологічному прогресу, дипломат нової формації повинен проявляти себе передусім як досвідчений аналітик, менеджер та координатор. Значною стає його роль посередника між офіційною та неурядовою дипломатією, його здатність виявити та мобілізувати неурядові ресурси для досягнення державних цілей (Gumeniuk, 2009). Та понад усе дипломат нового покоління повинен розраховувати, коли і яким чином урядові дипломатичні ресурси можуть бути представлені іншим акторам для реалізації їх цілей на міжнародній арені.

Одним із відносно нових підвидів публічної дипломатії є так звана «наукова дипломатія», коли наука та наукова співпраця допомагають налагоджувати міждержавні відносини на різних рівнях, сприяють покращенню іміджу країни в світі (Atamanenko & Martyniuk, 2022: 90). Безсумнівно, створення міжнародних наукових інституцій може зменшити рівень політичної напруги та сприяти виробленню спільних цілей держав.

Висновок. З вище викладеного ми можемо зробити висновок, що еволюція системи міжнародних відносин вимагає адаптації та змін від традиційної дипломатії, її форм ведення та структурної організації. Однак, у свою чергу, основні постулати дипломатії залишаються незмінними, лише адаптуються до сучасних вимог. Це свідчить про важливість усталеної століттями практики ведення зовнішніх справ та про її невід'ємність незалежно від інтенсивності сучасних процесів трансформації світу. Крім того, все далі очевидним стає й той факт, що і сам дипломат повинен змінюватися на вимогу часу. Дипломат, так би мовити, нового покоління має розраховувати і передбачувати, коли і в який спосіб урядові дипломатичні ресурси можуть бути представлені іншим акторам для реалізації їх цілей на міжнародній арені. Також важливо впроваджувати та використовувати і нові інструменти для міжнародної взаємодії зовнішньої політики держав та міжнародних відносин, які здатні розв'язувати завдання національного, транснаціонального та глобального рівнів.

REFERENCES

- Atamanenko, A. & Martyniuk, N.** (2022). Naukova diplomatiia u hlobalizovanomu svi: kontseptualizatsiia yavyscha. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, 4, 88-98. <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2022.04.088> [in Ukrainian].
- Berridge, G.** (2022) *Diplomacy. Theory and Reality*. Leicester-Switzerland: Palgrave Macmillan Retrieved from <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-85931-2> [in English].
- Humeniuk, B.** (2009). Diplomatiia dobi globalizatsii: novi vyklyky ta zavdannia. *Svitohliad*, 1, 23-33 [in Ukrainian].
- Hrubinko, A.V.** (2018). *Uchast Velykoi Brytanii u protsesi stanovlennia i rozvytku spilnoi zovnishnoi polityky i polityky bezpeky Yevropeiskoho Soiuzu (1990-2016 rr.)*. (Doctor's thesis). Kyiv. Retrieved from: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/15936> [in Ukrainian].
- Sakun, O.F.** (2022). *Diplomaticheskoe remeslo*. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya [in Russian].
- Satou, E.** (1947). *Rukovodstvo po diplomaticheskoi praktike*. Moskva: Kniga po trebovaniyu [in Russian].
- Web-sait Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy. Retrieved from <http://www.mfa.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Zlenko, A.M.** (2021). *Dyplomatiia i polityka. Ukraina v protsesi dynamichnykh geopolitychnykh zmin*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Zonova, T.V.** (2003). *Sovremennaia model diplomatii: istoki stanovleniia i perspektivy razvitiia*. Moskva: ROSSPEN [in Russian].

Наукове періодичне видання

**Acta de Historia & Politica:
Saeculum XXI**

2023

Volume VI

Здано до набору 29.04.2023 р. Підписано до друку 15.05.2023 р. Папір офсетний.
Формат 70x108¹/₁₆. Гарнітура «Georgia». Друк лазерний. Ум.-друк. арк. 11,0.
Наклад 100 прим.